

Аҳмад Яссавий

ҲИКМАТЛАР

Тошкент
Ғафур Ғулом номидаги Адабиёт ва санъат нашриёти
1991

Тахрир ҳайъати
Азиз Қаюмов, Суйиба Ғапиева, Бегали Қосимов,
Патак Маллаев, Хайриддин Султонов, Абдуқодир Ҳайитметов,
Омон Матжон, Одил Еқубов

Нашрга тайёрловчи, сўзбоши ва изоҳлар муаллифи
Иброҳим Ҳаққулов

Яссавий, Аҳмад.

Ҳикматлар // Тахрир ҳайъати: А. Қаюмов ва бошқ;
Нашр. тайёрловчи, сўзбоши ва изоҳлар муаллифи, тўп-
ловчи И. Ҳаққулов; / . — Т.: Адабиёт ва санъат нашриёти.
1991. — 256 б. — (Ўзбек адабиёти бўстони).

Ўзбек классик адабиётининг улкан намоёндаларидан бири Аҳмад Яссавий XII асрда яшаб, мураккаб ижтимоий-тарихий даврнинг фарзанди сифатида ижод этди. Унинг руҳий олами ҳам даври каби мураккаб ва зиддиятли бўлиб, булар ижодиётида бутун теранлиги билан акс этгандир. Яссавий «Ҳикматлар» илк бор тўлиқ нашр этил-
моқда.

Яссави, Аҳмад. Книга изречений.

4702620102-20

Я _____ 3-90
М 352 (04) — 94

© Ғафур Гулом номидаги
Адабиёт ва санъат нашриёти. УзJ
1991 й.

ISBN 5-635-00499-7

АҲМАД ЯССАВИЙ

Нафс пла дунёга дил берган фосиқлар сиз бу кун,
Яссавий хок пойидин айлаб олинг тумморлар.

Абдулла Орипов

Аҳмад Яссавий туркий тасаввуф шеърининг атоқли вакили. У «Девони ҳикмат» асари билан жаҳоннинг бир-печа мамлакатларида маълум ва машҳур бўлган. Бобораҳим Машраб газалларидан бирида «Рухи жоним аршга етди мен ўзим осмониман», деган эди. Шу маънода Яссавий Машрабга ўхшаш шоирларнинг раҳнамоларидан, юксак Рух донишманди, унинг рухий олами мураккаб ва зиддиятли бўлиб, булар ижодиётида бутун теранлиги билан акс этгандир. Маъна шунинг учун Яссавий ҳикматлари ўқувчиларга ҳар хил таъсир кўрсатади, ҳар кимда ўзича мулоҳазалар уйғотади. Шунинг ҳам унутмайликки, ҳар қандай ижодкорнинг тажрибалари ҳам баҳс ва мунозараларга имкон очавермайди. Бу улкан истеъдодларгагина хос хусусиятдир.

Яссавийнинг туғилган йили аниқ маълум эмас. Лекин илмий адабиётларда вафоти 1166-1167 йиллар деб кўрсатилади. У Сайрамда таваллуд топган. Кейинчалик шоир туғилган ерини «ул муборак Туркистондин», деб таърифлаган. Отаси Шайх Иброҳимдан етти ёшида етим қолган. Илк таҳсилни Яссиди машҳур турк машойихи Арслонбобдан олган. Бу ҳақида ҳикматларда маълумотлар берилган. Арслонбоб вафотидан сўнг, у таҳсилни Бухорода Юсуф Ҳамадоний қўлида давом эттирган.

Яссавий халқ бошига кўп қийинчилик ва мусибатлар ёғдирилган даврларда яшаб, ижод қилди. У турк ҳукмронлари — қорахонийлар билан қорахитойлар ўртасидаги урушлар ва уларнинг даҳшатли оқибатларини кўрган, шеърларида бу фожияларга муносабатларини билдирган. «Нокас, хасис, бедиенат» золимлар ҳоким бўлган жамиятдаги шафқатсизлик ва маънавий айнишлар баҳсида Яссавий ҳикматларидан бирида мана нима деган:

На онода раҳм қолди, на отода,
Ого, ини бир-бирига можарода.
Мусулмонлар даъво қилур, ичар бода,
Мастлиг билан қариндошдин тонди, кўрунг.

«Ўзбекистон ССР тарихи»да (I том, 1970 йил) қайд этилганидек, Аҳмад Яссавийнинг дунёқараши унинг «Ҳикмат» асарида баён қилинган. «Ҳикмат» туркий адабиётининг ноёб ёдгорликларидан бири бўлиб, муаллифнинг ислом дини, калом фалсафаси ва тасаввуф билан эмас, балки ўша давр ижтимоий тартиблари, деҳқонлар, чорвадорлар ва ҳунармандларнинг ҳаётини жуда яхши билганлигидан далолат беради».

Яссавийнинг дунёга назари, бизнинг давр кишилариникига нисбатан бошқача шаклланган. Шoirнинг ишқ, ҳақиқат, адолат, қаноат, диёнат сингари масалаларга ёндашиши ўзгача йўналишларда кечганлиги ҳам шубҳасиз. У ўз даври фарзанди сифатида ислом дини кўрсатмалари ва исломий ақидаларга таянган. Буни унинг ўзи ҳам эътироф қилган. Шoir ҳикматларидан бирида бундай сатрларни ўқиймиз:

Хушламойдур олимлар бизни ойгон туркини,
Орифлардин эшитсанг, очар кўнгул мулкини.
Оят, ҳадис, маъноси турки бўлса мувофиқ,
Маънисига етганлар, ерга қўяр бўркини.

Яссавий албатта «оят, ҳадис» мазмунларини арабчадан шуноққина ўзлаштира қолмаган. Ғоявий, ахлоқий, фалсафий мақсадлар юзасидан ўрни-ўрни билан уларга мурожаат этган ва улардан фойдаланган. Дин ҳоким жамият ва даврлар учун бу табиий ҳодиса деб қаралиши керак. Бундан ташқари, араб тили — ҳукмрон ва нуфузли тил деб ҳисобланган замонларда миллий тилда ижод қилишнинг ўзи ҳам прогрессив интилиш эди. Машҳур рус олими А. Н. Самойлович Яссавий ҳикматлари ва Бурҳониддин Рабғузийнинг «Қиссаи Рабғузий» асарини четлаб эски ўзбек тили ҳамда унда яратилган бадий асарларга муносабатда бўлмоғи мушкуллигини таъкидлаганди. «Дево-ни Ҳикмат»нинг қачон ва ким томонидан тузилгани аниқ эмас. Энг қадимги қўлёзмалари ўн еттинчи асрга мансуб. Муаллифлари вафотидан неча юз йил кейин шеърлари халқ оғзидан ёзиб олинди, китоблар тикланди, ўқиб ўрганилган шoirлар бўлганлиги кўпчиликка аён. Жуда

қадимий бўлмаса-да, Яссавий ҳикматларининг қўлёзмалари сақланган. Ҳикматлар инқилобгача Қозон ва Тошкентда бир неча маротаба нашр этилган. Йўқни бор қилиш чорасизлиги кўндаланг турганда, борни йўқ қилишга асло аён берилмагани маъқул. Аммо бу гап шунчаки мероспарастлик мазмунида англамаслиги керак. Яссавийга нисбат берилган шеърларнинг барчасини жамлаб, илмий таҳлил орқали объектив баҳолаб, янги давр ўқувчисининг мафқурасидан ўрин оладиган жиҳатларини кўрсатиб, омага етказиш адабиётшуносликнинг бурчи. Унинг ҳикматлари, «ўзбек тили тарихида қадимги ёзма обидалардан бири сифатида аҳамиятга» эғалигини инкор этиб бўлмайди.

Ф. Энгельс «Феодализмга қарши инқилобий оппозиция бутун ўрта асрлар бўйлаб ўтади. Давр шароитига қараб, у гоҳ мистика, гоҳ ошқора иштибоҳ, гоҳ қуролли кўзғалон кўринишида майдонга чиқади», деб кўрсатма берган эди. Аҳмад Яссавий ижодиётининг мағзини исёнкорона мистик мазмунар ташкил қилади. У беҳудага «Ғарқоб бўлиб исён ичра қолдим мано», демаган. Унинг исёни — Инсон ботинидаги исён. Бертран Расселнинг «Мистицизм ва мантиқ» мақоласида ёзилишича, дунёни мистик тарзда идрок этишда донишмандликнинг шундай бир унсури мавжудки, унга бошқа восита билан эришиб бўлмайди. Мана шу «донишмандлик унсури». «Худо олий ҳақиқат. Унда ҳамма-ҳаммаси мукамал, мусаффо ва гўзал. Унинг адолати парчаланмас. Қарашлари зиддиятсиз» дегандай мантиқларни акс эттирган. Мистик шоирларнинг гоёвий йўлларини, шартли равишда, вужуди мутлақ билан «сухбат» йўли деб аташ мумкин. Чунки уларнинг бутун диққат-эътиборлари муқаддас Рухга қаратилган. Улар фақат худо ишқини таъ оладилар. Бундай муҳаббат одамдан фавқулодда кўнгли поклик ва нафс эҳтиёжларидан озод бўлишни талаб қилади. Мистик ошиқнинг битта ибратли хусусияти — ўз-ўзига муросасизлиги. Унингча, шумлик ва гуноҳларни бекитмоқ ишққа хиёнатдир. Бугина эмас, «тоғдан оғир» ёзуқлари учун уни ҳатто «тоғи тошлар» ҳам сўкмоғи эҳтимолдан йироқмас. Шунинг учун у «Ишқ йўлида жон бергани армони йўқ», деган тушунчаларни эътиқод шиори билиб, маънавий-руҳий тазаланиш ранжу жафоларини бўйинга олмоғи шарт. Бу ҳақида Яссавий шундай ўғит берди:

Жафо чекмай ошиқ бўлмас, тингла гофил,
Жафо чекиб собир бўлгон бўлмас жоҳил.

Демак, жафо чекиб ошиқликка етишиш, биринчидан, гофилликни ҳайдайді. Иккинчидан, жоҳилликка йўл қўймайди. Ғафлатдан қочиш — фаол тасаввурларга кенг йўл очади. Бу орқали илоҳий бўлса-да, моҳият ахтарилади. Моҳият излаётган шахс, табиийки, атроф-муҳитда содир этилаётган воқеа-ҳодисаларга бефарқ қаролмайди.

Худовандо, мени солғил ўз йўлингго,
Нафе илгида хароб, адо бўлдум мано.
Фисқу фужур тўлиб-тошиб, ҳаддин ошти,
Ғарқоб бўлиб исён ичра қолдим мано.

Яссавий «худо йўли»ни — «нафе илги»дан қутулмоқ, атрофда тўлиб-тошган фисқу фужурларга барҳам бермоқнинг йўлини излайди. Агар диққат билан мушоҳада юритилса, Яссавийнинг диний-ахлоқий фалсафасида дунёдан юз бурилмайди. Ёмонлик, подонлик, жаҳолат, молпарастлик иллатларига ривож берган тубан дунёни юракдан қувишга даъват этилади. Шу маъноларда шоир сўзлари инсон қалбида галаён қўзғайди. «Ноҳақ даъво қилгон» қози, имомлар, «ҳаром егон ҳокимлар», «дунё менинг» деб «жаҳон молни» йиққан гушна амалдорлар, «Оқни қаро қилгон» мулло-ю, мударрислар, эл устига миниб елиб «тотлиг-тотлиг» еб, «турлук-турлук кийгон»ларга қарши кўнгулда нафрат уйғотади. Бу қайдлардан «Яссавий мазлумлар томонида туриб фикран курашган шоир бўлган экан-да», деган хулосалар чиқарилмаслиги керак. У гарчи, «Етимлар бу жаҳонда хор экандур, Ғарибларни иши душвор экандур», ёки:

«Ғарибларни кўргон ерда оғритмангиз,
Ғарибларга очигланиб сўз қотмангиз.
Заиф кўруб ғарибларга тош отмангиз,
Бу дунёда ғарибликтек бало бўлмас», —

сингари мисраларида «кўнгли қаттиғ халойиқ»ни шафқатга ва ғариб, етим мазлумларга озор етказмасликка қақирган бўлса-да, феодал жамияти вакиллари қўл остида эзилган меҳнатқашларнинг ҳақ-ҳуқуқлари учун курашмоқни ўз олдига ғоявий мақсад қилиб қўймаган. Аҳмад Яссавий ўзи билан ўзи беомон курашадиганлар ижодкори сифатида жуда эътиборли. У одамга ўз-ўзини кечирмаслик сирларини ўргатади. Шоир ўз қалбининг энг чуқур жойларига назар ташлашни тарғиб этади. Шунинг учун

ҳам унинг ахлоқий эътирозида шахснинг маънавий, илоҳий камолотига тўсиқ бўладиган инсондаги салбий хусусиятлар таҳлили табиий равишда изчилланиб боргандир. Аҳмад Яссавийдаги самимият — ошкораликда. Баъзан ундаги ошкоралик талабларига чидаш мушкул. Буни бадбинлик деб англаш нотўғри. Яссавий ҳикматларида бадбинликмас, ғамгинлик, маърифатли руҳни суяйдиган Дард ва фарёд борки, улар инсоннинг ҳиссиёт фожиаларини эрта англашга хизмат қилади. Яссавий ҳикматларидаги марказий образ — оллоҳ. У худо ишқи, яъни ишқий илоҳийни тан олади. Навоий «Маҳбулул-қулуб» да ишқни уч қисмга ажратиб, учинчисини «ҳақгўйлар ишқи бўлиб, улар ҳақнинг жамолини очиқ кўриш умиди билан яшайдилар ва шунинг билан матлубдирлар», — дейди. Яссавий:

«Ишқ йўлида кеча-кундуз йиғлагонлар,
Жондин кечиб белин маҳкам боғлагонлар.
Хизмат қилиб ҳақ сирини англагонлар
Тун уйқуни ҳаром қилиб полон бўлур», —

каби поэтик эътирофларида оллони таниш ва унинг ишқини идрок қилиш эътиросларида ўртаган ошиқларни назарда тутган. У шу ошиқларга «ишқ сирини баён» қилади. Бу сирнинг мушоҳадасига берилган ошиқ, аввало, «ҳақиқатни маъносига етган киши». У «кеча-кундуз ишқ» истайди. «Бир соат ҳам ҳақ ёдидан ғофил»лик йўқ унда. У имонда собит. Унингча, «Тан сўзламас, жон сўзламас, имон сўзлар». Яссавийни имони сўзлатган. Имон тили билан муҳаббатни улуглаган ижодкор деб баҳоласак хато қилмаган бўламиз. Чунки Яссавий ҳикматларини Диёнат зиёси ва Имон шафқати ичдан нурлантириб туради. Оллоҳ қаҳру ғазабларидан қўрқмай одамларга ранж етказиб, бечораларнинг кўзларидан ёшлар оқизувчи бағритошларга у имонсизлар деб қараган ва ўша зулмкорларни ўзича бир фаоллик билан айлаган. Унинг нуқтаи назари бўйича на мусулмон, на кофир ҳеч бировга озор бермаслик шартдир:

Суннат эрмиш, кофир бўлса, берма озор,
Кўнгли қоттиг дилозордан худо безор.

Улуғ рус ёзувчиси Л. Н. Толстой кундаликларида «Ҳамма ишимни ёлғизликда худо билан ҳал қилишим шарт», — деб ёзган экан, мистик шоирларда, жумладан,

Аҳмад Яссавийда ҳам мана шундай «ёлғизланиш» қарийб доимий ҳолат ва фикрий бирлик жараёни бўлган. Яссавий мистикасининг ёруғлик манбаи — руҳ ёлғизлигида у худого жуда яқин. Шу боис у «Жондан кечиб, молдан кечиб гариб бўлсам, биёбонда ёлғиз кезиб нола қилсам», деган орзуларини баён қилган.

Шунга кўра, унинг кураш ҳақидаги фалсафий қарашлари ҳам бошқача. У инсон ҳаётидаги катта кураш — нафсини таслим этишга хизмат қиладиган кураш деб ҳисоблаган. Нафсга мағлуб шох — кул, нафсдан устунликка эринган гариб — шохдир. Мапа, Яссавий дунёқарашидаги таянч нуқталардан биттаси. Ибн Сино рубойларидан бирида:

«Дунё, мансаб дема, учма ишвага,
Дўстлардан ажраб ҳам ёв бошига ет», —

дейди. Бунда шоир назарда тутган ёв — нафс. Аллома ҳар нимадан, ҳаттоки, дўстликдан ажраб бўлса ҳам шу ғанимнинг бошини янчишга ундаган. Шу ишни амалга ошира олган кишининг ғурури ва инсоний қадр-қиммати ни ҳеч ким поймол қила олмайди. Навоний айтмоқчи, нафсга тобе бўлиб душманни банд этмоқ мардлик саналмайди. Уни енгиш эса чинакам шижоатдир.

Бўлуб нафсингга тобиъ, банд этарсан тушса душмани,
Сенга йўқ нафсдек душман, қила олсанг ани қил банд.

Аҳмад Яссавий ҳикматларининг катта бир қисми айни шу масала талқинларига бағишланган. Унинг таърифига биноан, нафс «ябон қушдек қўлга қўнмас» бир нарса. Бу «қуш» ўз хоҳишича «нарвоз» этаверса, одамни кундан-кун тўғрилиқдан оздираверади. Оқибатда эса:

Нафс йўлига киргон киши расво бўлур,
Йўлдин озиб, тойиб, тўзиб гумроҳ бўлур.
Етса — турса шайтон била ҳамроҳ бўлур...

Шоир нафс бандаларига қарата, «Нафсини тебгил, нафсини тебгил, эй бадкирдикор», деб мурожаат этади. Ва:

«Нафсим мани йўлдин уриб хор айлади,
Термултриб халойиққа мани зор айлади», —

дея нафс учун «итдек кезиб» юрганларини ҳам сир сақламайди. Хуллас, Яссавийнинг хулосалари шуки, нафс — ички, лекин жуда катта душман. У инсондаги бутунликни сиңдиради. Унинг амрларидан маънавий осойишталиклар барҳам топади. Шу боис «Нафсни тегиб меҳнат етса роҳат» англамоғи керак. Яссавий ҳикматларидаги бу гоёвий йўналиш Алишер Навоий шеъриятида янада кенг миқёсларда янги-янги ифодалар билан ривожлантирилган. Навоий қуйидаги сатрлари шу жиҳатдан характерлидир:

Нафс амрида ҳар нечаки толингайсен,
Кўп гарчи бутунлик тиласанг, сингайсен.
Ком истаю неча элга ёлигайсен,
Нафсингга хилоф айлаким, тингайсен.

Яссавийда «Оллоҳ дарди сотқу эрмас, сотиб олсанг» деган мисра бор. У «оллоҳ дарди»ни ишқ ўтларида дилни ёқмоқ, покланиш изтироблари, тама, ёлғон, макр, мансаб ва бойлик ҳирсларига қул бўлмаслик деб тушунган.

Кўзум намлик, дилим ғамлик, мап аламлик,
Нечук илож айларимни билмом, дўстлар.
Бу ҳасратда, надоматда ёшим оқиб,
Қаю тараф кетаримни билмом, дўстлар.

Шоир бундай имконсизлик ҳолатларини ниҳоятда кадрлайди. Чунким у ҳасрат ва надоматда нақадар ортиқ ўртанса, ҳайратга ботса «ишқ сиррини» ўшанча теганроқ идрок эгади. Унинг учун «ишқ сирри» мана бундай моҳиятти ҳам қамраб олган: Инсон Ҳақиқат қаршисида оёққа тура билиш, оллоҳ олдида юзни ёруғ этгандек, ҳар бир киши ўзлиги қаршисида ҳам қоматини букмаслиги шарт. Аммо бу енгил вазифамас, балки шунинг учун Яссавий тақдирнинг қоронғу ва туманли осмонларига ғамгин ниғоҳ еолгандир. Балки шунинг учун осмонда юлдуз кўрмаганидек атрофида ҳам қонил Инсон кўрмагандир. Унинг «Доно топмай, ер остига кирдим, мано», дейиши, ҳар қалай, асосиз бўлмаган. Юнус Эмро:

«Мени менда дема, менда эмасман,
Бир Мен бордир менда — менинг ичимда», —

дейди. Бундай қараш Яссавий учун ҳам хос эди. У ана шу «Мен»нинг ҳақиқатларига инонади. Унингча, бу «Мен»да битта буюк мафкура бор. У — ишқ.

Шу ишқ унинг қалбида бутун дунё ва коинот сирларини марказлаштиришга қодир. Демак, у камолот ишқи, у Инсонни худо даражасига етказди. Бу «Мен»нинг фикру хулосалари тахминан қуйидагича:

Олло дедим, шайтон мендан йироқ қочди,
Хойи ҳавас моумонлик турмай кўчди.

Ушбу мантиқ IX асрда яшаб ўтган буюк сўфий Баязид Бистомий айтган «Илон пўст ташлагандай, мен ўзимдан кечдим...», фикрларига уйғун келади. Хўш, илон нега пўст ташлайди? У шундай қилмаса ўларкан. Мистик тафаккур ҳам ўзликдан кечишни ўлишмас, янгича тириклик, идеал ҳаёт юксакликларига кўтарилиш деб баҳолайди. Ҳа, «Олло» демакдан асосий мурад гуноҳ ва ёмонликларга рағбатлантирувчи «шайтон»-дин қутулиш. Манманлик, калтабинлик, кибр, «хойи ҳавас» ҳисларини туб илдизлари билан суғуриб ташлаш. Мансур Халлож инсоннинг илоҳийлигини шарафлаб: «Анал Ҳақ» — «Мен — Худоман» дегани учун мусулмон ҳукмронлари томонидан шаккокликда айбланиб қатл этилгани маълум. Яссавийнинг ҳукмича, подон ва жоҳилларгина «Анал Ҳақ»нинг маъносини билмайдилар.

«Анал-Ҳақ»ни маъносини билмас подон,
Дона керак, бу йўлларда поки мардон...

Чунки «Шоҳ Мансурни «Анал Ҳақ»и бежо эмас», «йўлни топқон, бизга ўхшаш гумроҳ эмас», дейди шоир. Бу — Яссавий гуманизмининг умуминсоний жиҳатларидандир.

Маълумки, мистицизм ислом дунёга келиши билан аввал арабларда, кейин уларнинг қўлига ўтган бошқа ўлка халқлари, шунингдек, Урта Осиё халқлари адабиётидан ҳам ўрни эгаллаган эди. Академик А. Е. Крымский туркий халқларнинг сўфийлик гояларига эътибори тўғрисида фикр юритиб, Аҳмад Яссавий ижодиётини шу қизиқишнинг эҳтиёжий маҳсули сифатида баҳолаган. Яссавий туркий адабиётдаги дастлабки мистик ижодкорлардан. Унинг мушоҳада ва ҳақиқат йўллари мистик томоийлга эга. Лекин у бу йўналишни ўзи кашф қилгани йўқ. Араб ва форс тилида юзага келган тасаввуф адабиёти тажрибаларига таянган. Туркий халқлар оғзаки ижодиётида яратилган диний қўшиқ-

лардан илҳомланган. Яссавий ҳикматларининг вазни халқ шеърятидан ўзлаштирилиб, поэтик образларининг кўпчилиги оғзаки адабиётдан олинган. Бироқ Яссавий ижодиётини мистицизм тарихи, тасаввуф фалсафаси, энг асосийси, шарқ тасаввуф шеърятининг поэтик образлар системаси билан қизиқмасдан тўғри англаш ҳам, холис баҳолаш ҳам мумкинмас. Шу йўналишда ўзбек илмида қандай натижаларга эришилди? Бу саволга қаноатланарли жавоблар ҳозирча йўқ. Таниқли олим Озод Шарафиддинов таъкидлаганидек, «Аҳмад Яссавий масаласидаги илмий хулосалар унинг ижодига қўл урмасдан олдин» бошлангани учун у асосан «ўта реакцион шоир» деб баҳоланди. Тўғри, Яссавий ҳикматларида акс эттирилган ғояларнинг «реакцион» эмаслигини кўрсатишга бағишланган айрим мақолалар етмишинчи йилларда эълон бўлди. Мархум олим, филология фанлари доктори Эргаш Рустамов ёзган ўша мақолалардаги умумий бир қамчилик, Яссавий шеърларини образли ижод намуналари шаклида таҳлил этилмагани, улардаги ғояларни ҳозирги кун тушунчаларига мослаштиришга атайин уринилгани эди. Аммо шоир ижодиётини чуқур текшириб, объектив хулосаларга келмоқ учун Э. Рустамов эришган ютуқ ва йўл қўйган хатолардан фойдали кўрсатмалар чиқариш мумкин эди. Бизнингча, илмдаги ақидапарастлик бунга эрк бермади. «Майли, юзлаб менга ўхшаганлар ҳалок бўлишсин, бироқ ҳақиқат тантана қилсин!» дейди Махатма Ганди. Афсуски, Э. Рустамов Яссавий ҳикматларидан «пролетар идеологиясини «излаган» «субъектив талқин»чи сифатида қораланганда ҳақиқат тантанаси учун холис курашиш қонун-қоидаларига риоя этилмаган эди.

«Ўзбек адабиёти тарихи»нинг (беш томлик) биринчи томида Аҳмад Яссавий шеърлари тўғрисида филология фанлари доктори С. Эркиновнинг шундай гаплари босилган: «Аҳмад Яссавийнинг мавжуд ижод намуналаридан келиб чиқадиган хулосалар ниҳоятда реакциондир. Уларда одамларни бу дунё азоб-уқубатларига бардош қилиб яшаш, охиратдаги бахт-саодатга умид боғлаш ва бошқа диний таълимотлар поэтик қобикда ваъз, панд-насиҳатлар йўли билан тарғиб этилади» Шоир ижоди намуналаридан «келиб чиқадиган хулосалар ниҳоятда реакцион»лиги аҳтимол ростдир. Аммо улар қайси «хулосалар»? «Бошқа диний таълимотлар» дейилганда ўқувчи нималарни тасаввур қилмоғи керак? Балким у бу дунёда пок

на тўғри умр кечирсанг, «охират» қийноқлари йўқ нарсалар демоқчи бўлгандир? Илмнинг кучи шундаки, у олга сурилган даъволарини исботлайди. Исботлаш учун эса далил ва таҳлилга суянади. Яссавийга мақтовнинг кераги йўқ. Унинг ижодиётидаги зиддиятларни таҳлил қилиш биздан масъулият ва маърифатни талаб этади. Аҳмад Яссавий реакцион — феодал тоифанинг дунёқарашини ифодалаган, дин ниқобида бадбинлик, таркидунёчилиқни тарғиб этган, мазлум оммани золимларга тобо бўлишга чақирган тариқатнинг асосчиси сифатида ўзбек адабиётшунослигида кескин қораланиб келинмоқда.

Академик И. Мўминовнинг ҳукму хулосасига кўра, «Яссавий мактабининг мистик таълимоти меҳнаткашларни синфий курашидан чалғитди ва шу билан уларнинг золимларга қарши курашига халақит берди... Яссавийчилик Мовароуннаҳр халқининг кучини Чингизхон ҳужумига қарши сафарбар қилишга салбий таъсир» кўрсатган.

Академик В. Зоҳидовнинг фикрича, «Аҳмад Яссавий Ғаззолийга ўхшаб ўтакетган таркидунёчи мистик сўфизм билан ислом динини бирлаштиришга, «келиштиришга» уринган «эклектикдир». Мавриди келганда бир ҳақиқатни эслатиб ўтайлик. Асримизнинг буюк мутафаккир санъаткори Халил Жаброн ёзади: «Ғарб шарқшунослари ва олимлари ал-Ғаззолий тўғрисида тўла равишда юксак фикрдаурлар. Улар уни Шарқнинг тўнғич файласуфларидан ҳисоблаб Ибн Сино ва Ибн Рушд билан бир сафда қўйдилар... Шарққа қараганда Ғарбда Ғаззолий тўғрисида маълумот кўп маротаба ортиқдур. Ғарбликлар уни таржима қилишади, унинг таълимотини тадқиқ этиб, буюк мақсадлари, фалсафа ва тасаввуфдаги фикру қарашларини барча тафсилотлари билан таҳлилдан ўтказишади. Биз эса — араб тилида ёзувчи ва сўзловчилар ҳозирга қадар уни баъзан хотирлаб, у ҳақида гоҳида сўз очамиз — бизнинг диққатимизни ҳамон денгиз чағаноқлари жалб этади. Ҳаёт денгизи тун ва кунлар қирғоғига гўёки бундан ўзга ҳеч нарса чиқариб ташламаётгандек». Бу — Ғаззолийнинг ворислари, яъни араблардаги аҳвол. Бизда Ғаззолий асарларини оригиналда ўқиб теран тадқиқотлар яратишга интилиш ҳам бўлмаган. Шундай экан, унинг таълимоти ва асарлари устидан қандай қилиб қатъий ҳукм чиқариш мумкин? Бу қайси ҳақиқатга тўғри келади? Демак, Яссавийни Ғаззолийга қиёсан айблаш ўзини оқлайдиган даъво эмас. Агар Ғаззо-

лий мероси атрофлича ўрганилганда, Яссавий ижодиётига доир юзаки ва нотўғри баҳоларга аллақачонлар чек қўйилган бўлармиди? Яссавий «меҳнаткаш оммани эксплуататорларга қулларча итоатда бўлишга, ҳар қандай жабр-зулмга кўниб ва кўникиб шукур қилишга» ўргатмаган. Нодонлик ва жаҳолатдан қонлар ютган буюк бир сиймо наинки насихатларини «нодонлик ва жаҳолатни тарғиб қилишга» қаратган бўлса? Бундай кескин айбномалар унда қандай тўқилган? Яссавий шахси ва ижодига оид танқидлардаги муштараклик далил танлашдаги ҳамжиҳатликдан бошлангандир. Мана, яссавийшунослар эътиборни қайта-қайта жалб этган ўша шеърини лалилларнинг энг характерлиси:

Золим агар жафо қилса олло дегил,
Илқинг очиб, зоре қилиб, бўйин сунғил.
Ҳақ додингга етмас бўлса гила қилғил,
Ҳақдин эшитиб бу сўзларни айдим мано.

Дейликки, Инқилоб арафасида бирор шоир шундай сўзларни ёзганида, эътироз билдириб: «Нега одамларни зулмга чидашга чорлаётирсан. Ноҳақликка қарши курашмасликни тарғиб этмоқни наҳотки шараф сезган бўлсанг? Ҳақдин эшитган сўзларинг ҳали шуми?» дея уни айбласа бўларди. Лекин ўшанда ҳам у адолатли танқид саналмасди. Нега? Тавобга шошилмайлик.

Яссавий даври билан бизнинг асримизни саккиз юз йилдан ортиқ вақт ва тарихий масофа ажратиб турибди. Яссавий ўз жамиятининг фарзанди. Унинг дунёқарашини шакллантирган муҳит талаблари ва ахлоқий, фалсафий, диний тушунчаларини ҳисобга олмасдан уни танқид қилиш ҳуқуқи ҳеч кимга берилмаган. Бундай ҳуқуқ йўқ ўзи. Истаймизми, истамаймизми, Яссавий ислом динига содиқ яшаган. Худога сиғинган. Муҳаммад пайғамбарга эътиромини дариг тутмаган. Бироқ булар ўтмиш. Нимаики ўтган бўлса, у — тирих. Тарихни эса ўзгартириб бўлмайди. Уни тушуниш керак. Яссавий ҳикматлари талқинида тарихан тушунишдан кўз юмилган.

Профессор Н. М. Маллаев ёзади: «Аҳмад Яссавий мазлумларга қарата: «Золим агар жафо қилса олло дегил...», — дер экан у бу билан мазлумларни золимларга қарши бош кўтармасдан, худога... сиғинишга, ҳар қандай курашдан воз кечишга чақиради». Тўғри,

Яссавий худога сизинишга чақирган. Табиий савол туғилади: ўтмишда яшаб ижод қилган шарқнинг қайси улуг шоири худога сизинмасликка чақирган? Ҳофиз ё Саъдийми? Навоий ёки Бобурми? Яссавий шеърида золимга қарши бош кўтарма дейилмаган. Балки золимни енгишга даъват қилинган. «Ҳақдин эшитиб бу сўзларни айдим мано»,— дейди у. Бу юзаки эътирофмас. «Ҳақдин эшитиб» дегани «Қуръон»га ишора. Демак, ҳикматдаги ғояни у «Қуръон»дан ўзлаштирган. Афсусланарлиси шундаки, «бўйин сунгил» ибораси яратганга эмас, золимга «бўйин эг!» маъносида англаган ва изоҳланган. Ҳолбуки, биричи икки сатрдаги мантқиқ бундай: «Золим агар жафо қилса олло дегил. Муножотлар айлаб ундан мадад ва қувват тила. Ёлғиз ҳаққа бўйинингни ҳам қил!» Байтдаги фикр ана шундай тушунилиши ва шарҳланиши керак.

«Худонинг қўллаши яқин ғалаба. Бу мужда ила мусулмонларни қувонтир!» «Худо энг ишончли халоскор». «Оллоҳнинг ёрдами етгач ғалаба муқаррардур...». Булар «Қуръон» калималари. Муҳаммад Фузулий «Матлаул-эътиқод» асариде ёзади: «...Тангри одилдир. Бунга кўрада бурчлидурки, золимни жазоласин». Бундай ақидаларга Яссавий ишончсизлик билдирармиди? У учун «Қуръон» дунёнинг бош китоби ҳисобланган. Унинг эътиқодида бу китоб холиқнинг «арқони»дай гап. Шу арқонга осилиб юксакка талпинмаган киши золимнинг арқонига осилмоғига шак келтирмаганлиги учун ҳам у «Золим агар жафо қилса олло дегил», дея кўрсатма берган.

Хўш, гаддор золим мазлум бошида қилчини ростлаб турса-да, у «Олло» демоғдан нари ўтмаса? Курашдан чекиниш эмасми бу? Золимга нисбатад пассивлик яна қандай бўлиши мумкин? Яссавий ва ундан кейинги классикларимизнинг ҳам, дунёқараш ҳамда эътиқодларидан келиб чиқилса, у чекиниш ҳам, пассивлик ҳам эмас. Ривоят қилинишича, Мусо пайгамбар фиръавн қавмидан қочиб ёлғиз, бечора ва оч-наҳор қолганида «Парвардигор, сачи ман, хастаман, бечораман»,— дея зорланибди. Унинг унга ғойибдан шундай овоз келган эмиш: «Эй Мусо, мендек дўсти бўлмаган ёлғиздир, мендек табиий зулматинг одам хастадир, мен билан алоқаси бўлмаган банданинг ва чорасиздир». Яссавий замондошлари ҳам худонинг энг содиқ дўст, барча чорасизликлардан қутқарувчи деб ишонинган. Бу учун уларни айблаш

гумроҳлик бўлурди. Навоий ҳам Яссавийга издошлик қилиб махлуқ, яъни яратилганданмас, Холиқ — худодан мадад ва марҳамат сўрашни тарғиб этган.

Ҳеч иш ўлмас айру холиқ амридин,
Илтижо махлуққа келтирма кўп.

«Золим агар жафо қилса олло» дейишнинг бошқа жиҳатини ҳам изоҳлаб ўтайлик. Золимлар жабру жафо ва ҳақсизликни зўрайтиришгани сайин хўрланган омманинг аҳволи оғирлашиб боради. Бу — табиий. Бироқ Алишер Навоий айтмоқчи, мазлум чеккан ранж ҳам зое бўлмайди. «Зулуму жафо ҳосили» нақадар кўпайса, зулмкорларнинг хотиржамлиги ўшанча емирилади. Навоий «Золимки эрур зулми жафо ҳосил анга» деб бошланувчи рубойида:

«Бўлмоқ хўш эмас қилгонидин хуш дил анга,
Ўз зулмидин — ўқ ўлгусидур қойил анга», —

дейди. Бу фоже қисматдан золим қочиб ёки қутулиб кетмоғи душвор. Негаки, у ҳақнинг жазосига маҳкум. Мазлумларнинг нолау фиғонлари кўкка кўтарилганда яратувчи золимларни қаҳру ғазаб билан «мукофот» лайди. Навоийнинг қуйидаги тўртлиги худди шу масаладан баҳс этади:

Золимки шоир этти жафо поясини,
Ўз воясин истаб олди эл воясини.
Қайдин топқай ҳаёт сармоясини,
Ҳақ айлади қисқа умрин соясини.

Ибн Арабийнинг айтишича, инсон ўзидан, ўзлик моҳиятидан юзага чиқармаса, ҳар қанча сиғингани билан худо унга ҳеч нарса ато этмас экан. Яссавий бу каби тушунчаларни истисносиз ҳисобга олган. «Қуръон»да қайта-қайта қайд қилинганидек, оламда ёлғиз худо енгилмас, ёлғиз у қудратлиларнинг қудратлигидир. Бас, шундоқ экан, Яссавий ҳикматидаги чақириқ «Худо қаҳр этса ҳар қандай золим енгилади. Ҳақни таниганлар ҳақ қадар шижоатли ва ҳеч пайт золимларга бўйсунмайдилар», — мазмунида эканлиги ўз-ўзидан англашмайдимиз? Тўртлик моҳият эътибори билан зулм ва зўравонликка қарши, кураш ва ғолибликка ундаш руҳида айтилган бўлса-ю, ундан бутунлай тескари хулосалар чиқарилса. Бу фикрий пассивликмасми?

Тап олайлик, бизда шеър илмининг ривожи анча суст. Шунинг учун полифоник тафаккур хусусида ҳали жиддий ўйлаб кўрилмаган. Рауф Парфи, Муҳаммад Солиҳ шеърларини айримлар ханузгача қабул қилишолмайди. Улар ҳақида бир-бирини инкор этадиган фикрлар илгари сурилди. Жўнлик ва сўфизмга кўниктирилган шўрлик ўқувчи кимга ишонишини билмай қолди. Рауф Парфи ва Муҳаммад Солиҳ полифонист шоирлар. Совет даври ўзбек шеърятга учун уларнинг поэтик тажрибалари янги ҳодиса. Аммо неча асрлик адабиётимиз учун янгиликмас. Полифония — кўпоҳангли, кўпмаъноли дегани. Полифоник тасвир асар бағрига бир неча маъно ва оҳанглارни сиғдиришни заруриятга айлантиради. Бунда фикр қайталмайди. Шеър сўзбозлик ва маъно яланғочлигидан халос бўлади. Полифоник ифодалар шеърдаги маълум бир образ ёки белги таъсирида кўплаб ҳаётий ҳодисалар ҳақида фикрлашга йўл кўрсатади. Полифоник услубда тасвир ва муносабат гўё биринчи ўринда туради, тафаккур ялқовлиги ва фикрсизликка муросасизлик, қандайдир аёвсиз қаршилиқ сезилади. Шеърхон айтилган сўздан айтилмаган сўзларда ҳақиқат кўплигини ҳис этиб, ўша ҳақиқатлар мушоҳадасига берилади.

Ўзбек адабиётида полифоник тафаккур Аҳмад Яссавийдан бошланиб, Навоий поэзиясида юксак босқичга кўтарилган. Яссавийнинг юқоридаги ҳикмати ҳам полифоник тафаккур маҳсули. Уни тасаввуф аҳли қуйидаги мазмунда қабул этишган. Ҳадислардан бирида «Рожаъна минал жиҳодил асғори илол жиҳодил акбар», яъни «Кичик курашдан улуғ курашга қайтмоқдамиз», дейилган. Бу улуғ кураш — нафсга қарши кураш. Дунёда нафсга

тенг келадиган золим йўқ. Нафсининг ботиний зулмлари чегарасиздир. Яссавий қатор ҳикматларида нафсга золим сифатини берган: «Золим нафсим ҳеч қўймайин ўтқа солди». Ҳақни танимаслик, беғамлик, такаббурлик, гийбат ва бўҳтон сўзлардан тилни тиймаслик, шайтонсифатлик, нодонлик — буларнинг барчаси Яссавий талқинларида золим нафсининг қилмишларидир. Хўш, «нафс бошини» янчишнинг чораси борми? Яссавийнинг «Олло дедим, шайтон мендан йироқ қочди, ҳаю ҳавас, моумонлик турмай кўчди», — сўзларини яна эслайлик. Ҳаю ҳавас ва барча маъналикларнинг дояси нафс ҳам «олло» деганда енгиледи. Бошқача қилиб айтганда, «олло сари тўлғонмоқ» — нафсдин кечмоқдир.

Эй беҳабар, ҳаққа кўнгул югуртмадинг,
Дунё ҳаром андин кўнгул совутмадинг,
Нафсдин кечиб олло сари тўлғонмадинг,
Бу нафс учун зору ҳайрон бўлдим мано.

Шунинг учун ҳам Яссавий «нафс бошига юз минг бало» ёғдириш ташвишига тушганларга қарата, «Золим агар жафо қилса олло дегил, Илқинг очиб зоре айлаб бўйин сунғил», деган. Бу фикр «нафсдин кечиб олло сари» толпинмаган, яъни ишқи илоҳийдан маҳрум бир кимсаларга бир насиҳат бўлган. Бизнинг учун муҳими, бунда шоирнинг нафсга нисбатан аёвсизлиги ва ботиний покланиш учун фикр қўзғашидир. Ахир, Навоий ҳам «То нафсу ҳаво қасри» йиқитилмагунча, «Эл шод ўлмас, мамлакат обод ўлмас», деган-ку!

Аҳмад Яссавий ҳикматлари учун кўповозлилик ҳам хос хусусиятлардандир. Унинг ҳикматларида орифнинг овози ҳоким. Улардан шайхнинг овози эшитилади. Баъзан бир ҳикматда ҳам ошиқ, ҳам дарвеш, ҳам донишманднинг овози янграйди. Лекин булар орасида изчиллиги ва фаоллиги билан яна икки овоз алоҳида ажралиб туради. Улардан бири — гуноҳ «фалсафаси»ни тасдиқлайди. Бу — гуноҳкорлигини теран тушунган кишининг овози. У — шафқатсиз. Бу овоз хотирага бамисоли тиг бўлиб санчилади, юрак оромини бутунлай бузади. Мана, эшитинг:

Сочи соқол хўб оқарди кўнглум қаро,
Рўзи маҳшар раҳм этмасанг ҳолим табоҳ.
Сенга аён амалсизман, кўпдур гуноҳ,
Жумла малак ёзуқларим билди, дўстлар.

Бу овоз соҳибининг назари ўткир. У ўз гуноҳларига мардона назар ташлайди. Ва бундан тоқатсизланади, «Тоқатим йўқ агар боқсам гуноҳимга». Гуноҳни англаш, — гуноҳ қилмаслик чораси. Гуноҳкорлик туйғусига тобелик — покланиш истагига эрк бериш. «Гуноҳ дарди касал қилди бемор бўлдум» деган, киши «беморлик»да Имон соғлигини кўзлаган шахсдир. Унда тан беришмас, тан бердириш қобилияти ҳам бор. Унинг «Не қилгайсан гуноҳларинг тоғдин оғир...», деган сўроқ сўзларини шунчаки эинтиш мумкинмас. Бу овоз ёлғизлиги билан диққатни чуқур жалб қилади. Ва қалбда ўз-ўзинг билан қолиш, ўзлигингни текшириш изтиробларини кўзгайди. У инсон умрининг ҳаракат тарзини жуда нозик илғайди: «Аё гофил, умринг сени ўтар елдек...». Елдек чоғиб ўтадиган умрни мазмунли қилмоқ учун эса мардоналик зарур.

Матълумки, IX асрда тасаввуфда маломатиййа мазҳаби юзага келган. Бу мазҳабнинг маркази Нишопур бўлган. Е. Э. Бертельс маломатиййа мазҳабига мансуб кишилар учун ўз-ўзини комиллаштириш, юракни поклаш бош вазифа ҳисобланганлигини ёзган. Лекин бу иш мутлақо шахсий ҳаракат тарзида атрофдагилардан яширин, кўз-кўз қилинмасдан амалга оширилиши шарт бўлган. Содда қилиб айтилганда, маломатиййа — бу, инсоннинг ўз-ўзини таҳлилдан ўтказиш, таҳлил этган сайин қусури нуқсонлар учун ўзни аямаслик ва уларни маломат тилида фош қилмоқ йўлидир. Бу йўлда одам барча ёмон хислатларини сира яширмасдан ошкор қилаверган. Аммо бунинг акси ўлароқ, у яхши фазилатларини қатъият билан пинҳон сақлаган. Ўзгаларнинг ёлғону риёкорликларидан сўз очиш осон. Бироқ ўзингдаги қаллоблик ва риёнинг пардаларини йиртиш матонатли ишдир. Маломатиййачилар мана шундай матонат учун курашганлар.

Аҳмад Яссавий ҳам мазкур мазҳабнинг намояндаларидан эди. Шунинг учун у хикматларида маломатиййа қонун-қоидалари асосида фикр юритиб, одамни ўз-ўзига танқидий назар билан қарашга даъват қилгандир.

Дин гуноҳни қоралайди. Аммо гуноҳларига иқрорликни тўла ёқлайди. Чунки тавба-тазарру — тозаланиш демак. Лекин гуноҳкорлик — фақат айб ва айбдорлигингга иқрорлик деганигина эмас, асосий моҳиятини билиш, Ҳақиқатнинг муқаддас эшигига калит солиш ҳамдир. Акс ҳолда Шарл Пеги «Гуноҳкор христианликнинг

қалбини тушунади... Ҳеч ким хиристианликни гуноҳкор қадар англай олмайди...», деб таъкидламаган бўлурди. Гуноҳ ҳиссиётлари Аҳмад Яссавий ҳикматларида диннинг дилини теран англаш истаклари билан ҳам чатишиб кетгандир.

Энди иккинчи Овоз ҳақида. У бошқа бир юксак моҳиятни очадиган илоҳий овоз. Инсон ҳаёти нечоғлик ўткинчи, кулфат ва машаққатларга тўла бўлмасин, у комилликка интилиши шарт. Қамолот йўлига тушган инсонни Виждон руҳий оғриқларга гирифтор этиб, аламга юзма-юз қилиб қўяди, юракни гуноҳ ва қўрқув, шубҳа ва ишонч оралаб олиб ўтади. Уйғоқ Виждон энг охири чегараларгача одамни ёлғизлантиради. Шундан бошлаб ўлим чекинади. Абадиятга чинакам ишонч шундан бошлаб туғилади. Бу Виждоннинг ахлоқ билан алоқаси йўқ. Қонун-қоидалардан йироқ. У эркин руҳ билан яшаш сирларини очади, ақлий толиқишларни енгиб, мутелик занжирларини синдиради. Бу Виждон энг ноилож, энг кулфатли вазиятларда ҳам йўлсизликдан халос этади. Буни Шаҳснинг ўз Виждонига бориш йўли деб атаса тўғри бўлади. Шу йўлни топган одамгина худо томонга талпинади. Талпинган сайин эса ўзига нисбатан муросасизликлари ортади. Аҳмад Яссавийда ана шундай. Буни у «ҳақиқатни дарёсидин» кечиш деб ҳам характерлаган:

«Ҳақиқатни дарёсидин кечгон киши,
Ўзи мунгуг, кўнгли синуқ, кўзда ёши.
Хорлик, зорлик, машаққатдур доим иши,
Дийдорини талаб қилиб тонар, дўстлар».

Яссавий «Ҳақ таолло бўйин олгон мунда турмас», «Ошиқ бўлсанг ишқ йўлида фано бўлгил, Дийдор излаб, ҳасратида адо бўлгил» сингари сатрларида ўлим учун «ўлган» кишиларнинг илоҳий-фалсафий қарашларини ифодалаган бўлиб, ўлмасликнинг сирини ўзларича кашф этган зотлар шулардир. Хорлик, зорлик ва машаққатлар гирдобига ташлайдиган бир гуссаларини улар юзлаб қувончга алмаштирмайдилар. Бунинг туб сабабларини холис тушунишга уриниш керак. Гап шундаки, Яссавийнинг ғоявий-бадий анъаналари ўша замонлардаёқ қотиб ё тўхтаб қолмаган, у ёки бу шаклларда давом қилган. Навоий, Машраб, Махтумқули ёки бошқа шоирлар ижодиётида Яссавий анъаналарининг таъсир самаралари мавжудлигини қандай инкор этиш мумкин? Махтумқули

«Кўрдингми» деб номланган шеърда «Ё, иқлим эгаси Аҳмад Яссавий, Менинг соҳибжамолимни кўрдингми?!» — дейди. Бу савол — мурожаат икки буюк санъаткор дунёқарашидаги яқинлик, ғоявий анъана ва таъсир самараларини очадиган фалсафий, ахлоқий, эстетик нуқтаи назарлардаги уйғунликдан далолат беради. Чиндан ҳам Махтумқулининг айрим шеърлари, ўнлаб сатрларининг тугилишида Яссавий ҳикматларининг таъсири шундоқ сезилиб туради. «Нафсим мени кўп югуртти ҳаққа боқмай», дейди Яссавий. Шу моҳият Махтумқулида «Еронлар, йўлдош бўлдум нафси ҳаво золимга», тарзида ифодаланган. Ехуд унинг «Бад ишларга бой бўлдим, хайр ишга гадо бўлдим», деган фикрлари Яссавийда кўп маротаба деярли айнан учрайди. Бундан ташқари, дунё шеъриятида Яссавий тажрибалари алоҳида ҳодисамас-ку! Арман шоири Григор Нарекацининг «Мусибатнома»си, Юнус Эмронинг девони умумий руҳи ва бош пафоси билан Яссавий тажрибаларидан айтарли фарқланмайди. Қолаверса, Яссавий Юнус Эмронинг улуғ салафи.

Ҳақдин манга назар бўлди,
 Ҳақ эшигин очар бўлдим.
 Кирдим ҳақнинг газнасида,
 Дуру гавҳар сочар бўлдим,—

дейди Юнус Эбро. Ахир Яссавий ҳам айни шу эҳтиёж ва мақсад билан ҳикматлар айтмаганми? «Толибларга дуру гавҳар сочтим мано», — деган Яссавий туркий шеъриятидаги Юнус Эброга ўхшаш сўфий шоирларга:

Ҳақ йўлига кириб бўлмас пок бўлмасанг,
 Ломаконда ҳақдин сабоқ олдим мано,—

деган сабоқ бўларли фикрларни баён этган.

Албатта, Яссавийдаги муаллифлик масаласи мунозарали. «Девони ҳикмат»нинг кейинги асарлардаги нусхаларида шоир издонлари томонидан тўқилган нарсалар ҳам киритилган. Ёки ҳикматлар тили анча-мунча ўзгартирилган. Бу ҳақида кўп гапирилиб келинаётир. Лекин Яссавий ижодиётини адабиётимизнинг «хавfli майдонига» айлантормасдан ҳақиқатни юзага чиқарадиган омилларни излаш керак. Устод Мақсуд Шайхзода мана нима масалага диққатни тортган эди: «Шубҳасизки,

Хўжа Аҳмад Яссавийнинг ёзиб қолдирган «Ҳикмат» китоби кейинча тил жиҳатидан ва маъно томонидан қанчалик ўзгаришларга дучор бўлмасин, унинг асл вазни аввалги ҳолича қолган. Чунки бировлар илгариги вазни шунча илдизидан ўзгартириб, қайтадан ишлашлари амри маҳол бўлар эди. Бу асарнинг вазни эса автори аввалида ўзи ўйлаб ишлаган ҳолида сақланиб қолган». Демак, вазнга асосланиб тил ва маъно ўзгаришларини текшириш имкони бор. Нега бу ишни амалга оширмаслик керак? Ахир, шарқ поэтикасида вази илми мустақил соҳа бўлган. У гарчи аруз вази қонун-қоидаларидан баҳс этса-да, Яссавийга ўхшаш шоирлар тажрибаларини тадқиқ этишга ҳам ёрдам кўрсатади.

Бултур «Ўзбекистон адабиёти ва санъати» газетасида босилган «Замон ва маданий мерос» номли давра суҳбатидан профессор Абдуқодир Ҳайитметов «Йўлбарс терисини ёпинган паҳлавон»нинг энг олдинги нусхаси XVI асрга мансублиги, шунини деб грузин олимлари дostonни ўрганишни тўхтатмаганлигини изоҳлаб, яна дейди: «1967 йили СССР Фанлар академиясининг юбилей мажлисида Дмитрий Сергеевич Лихачёв билан суҳбатлашган эдим. Кўп шоирларимиз асарларининг ишончли нусхалари йўқ, сизлар шу масалада қандай йўл тутасизлар, деб сўрадим. Маълум бўлишича, улар ҳам нимаики қўл остида мавжуд бўлса, шунини ўрганар эканлар. Яссавий, Машраб ва яна ўнлаб шоирларнинг қадимий девонлари йўқ. Лекин борини ўрганиш керак. XI асрда Яссавий деган шоир яшаб ўтганлигини инкор қилиб бўлмайди-ку, буни Навоий ҳам, бошқалар ҳам айтиб ўтган».

Алишер Навоий «Насойимул муҳаббат»да ёзади: «Хожа Аҳмад Яссавий — Туркистон мулкининг шайхул-машойихидур. Мақомати олий ва машхур, қаромоти матаволий (ҳайратланарли) ва номаҳсур (чегарасиз) эрмиш. Имом Юсуф Ҳамадонийнинг асҳобидиндур (суҳбатдоши)». Шундан сўнг Навоий Яссавийни Юсуф Ҳамадонийнинг бошқа халифалари Хожа Абдулхолиқ Гиждивоний, Хожа Абдуллоҳ Барқий, Хожа Ҳасан Андақийлар қаторида турганлигини таъкидлаб, охирида «Ва анинг мазори Туркистонда Ясса деган ердаки, Туркистон аҳлининг қиблаи дуосидир», дейди. Баъзи олимлар Навоий Аҳмад Яссавий ҳикматларидан намуналар келтирмаганлиги ёки унинг ҳикматнавислигига муносабат билдирмаганлигига асосланиб, Яссавийнинг ўзи ҳикмат яратмаган, акс ҳолда бунга Навоий диққатни қаратарди,

дегандай фикрларни илгари суришган. Умуман олганда, бундай даъво ўринли. Бунда бошқа бир далилни инобатга олмоқ зарурга ўхшайди. «Насойимул муҳаббатда» ўқиймиз: «Ҳақим ота — оти Сулаймондур ва Хожа Аҳмад Яссавийнинг муридидур. Ҳамоноки, бир кун, Хожа тобхе (овқат пишириш) буюргондурларки, матбахий (ошпаз) ўтун етмайдур деб келгандур. Алар асҳобга дегандурларки, ёзидин ўтун териб келтурунг ва ул замон ёгин ёгодур экандур. Асҳабким, ўтун терибтурлар, матбахга (ошхона) келгунча ёгин жиҳатидин ўтулар ўл бўлгандур. Ҳақим ота терган ўтуларни тўнига чирмаб, қуруқ келтургандур. Хожа Ҳазратлари дегандурларки, эй фарзанд, ҳақимона иш қилдинг ва аларга бу лақаб андин қолгандур ва Ҳақим отага ҳикмат тили гўё бўлибтур. Андоқки, анинг фавоиди атрок аросида машхурдур. Ул жумладин бири будурким:

Тики тургон тўбадур,
Боргонларни ютадур.
Боргонлар келмас бўлди,
Магар манзил андадур».

Агар ушбу тўртликнинг тили Яссавий даврининг тили эканлигига гумон йўқ экан, унда Аҳмад Яссавий ҳикматларининг тил ва услубининг соддалигига ҳам шубҳа қўзғайвермаслик керак. Бу — бир. Иккинчидан, Ҳақим отанинг лақабга эришиши эмас, унга «ҳикмат тили»нинг «гўё» бўлиши ҳам бевосита Яссавий таъсири билан алоқдорлигини Павоий фикрларининг ички мантиғи тасдиқлаб турибди. Биз жўн ва якранг тушунишга одатланганмиз. Ҳақим отанинг терган ўтинларини «тўнига чирмаб» қуруқ келтиргани, бундоқ олганда, нима деган ҳодиса. Наҳотки, шунинг учунгина у ҳақим лақабига мушарраф бўлган бўлса. Бизнингча, бунда рамз бор. Бу рамзнинг мазмуни эса, Ҳақим ота сиймосида Яссавий ўзининг содиқ муриди, ҳикматлар яратувчи издошини кўрганлигини билдиради. Ҳақим ота устозига тақлидан ёзилган бир байтида:

Барча яхши, биз ямон,
Барча бугдой, биз самон,—

деган. Ўзини сомонга ўхшатган кишининг ижод намуналарини «қуруқ ўтун»га нисбат берилиши ажабланарли эмас, албатта. Чунки, бу «ўтин»лар мухлислар қалбида

алангаланиб ёнмоғи ҳам тасаввурдан четда қолдирилмаган. Э. Рустамов «Насойимул муҳаббат»даги «Ҳаким отанинг болалик чоғларида, ҳали Аҳмад Яссавий кўлида тарбия олиб юрган вақтларида ҳикмат айтишда гўё бўлгани» тўғрисидаги далилни, унинг «ҳикмат ёзишни Аҳмад Яссавийдан ўрганганига ишорат» деб белгилаши тўғридир.

Яссавий туркий тилда ҳикматлар айтган файласуф шоир сифатида кўпроқ донг таратган. Шундай бўлгач, унинг ҳикматларини «реакцион шайх»нинг поэтик қобикдаги «ваъз»лари деб эмас, биринчи галда сўфий шоирнинг поэтик асарлари ҳолида ўқиш ва тадқиқ қилиш лозим. Бунинг учун амалга оширилган илмий ишларга муносабат ҳам керак, албатта. Н. М. Маллаевнинг олий ўқув юртларига ёзилган «Ўзбек адабиёти тарихи» дарслигида Аҳмад Яссавий ҳаёти ва адабий фаолиятига махсус ўрин ажратилган. Унда шундай жумлалар бор: «Аҳмад Яссавийнинг ҳикматларида мистика билан аскетизм», «сирлар олами»га фарқ бўлиш билан таркидунёчилик бир-бирига чатишиб кетади. Аҳмад Яссавий «Мавту қабла анта мавти» («ўлмасдан бурун ўлинг») деган тезисни илгари суради. Бу — киши бутун дунёдан, ўзлигидан, ҳаётнинг неъматларидан воз кечиш, ўзни ҳар жиҳатдан қийнаб, ўлимни яқинлаштириш керак, яъни тирик мурда бўлиши керак, деган сўздир». Бу фикрларни асоссиз деб бўлмайди. Лекин уларда бирёқламалик кучли. Жалолиддин Румий бир ўринда «Ўлимга юз бургили, нардани чок эт. Лекин лаҳатга элтгучи ўлимнимас, янги руҳ тугдирувчи ўлимни танла», мазмунида сўзлайди. Алишер Навоий ҳам «Ёд этмак ўлум ёруғлуқ оҳанги эмиш», ёки «Ким, руҳни ўлмак сўзи равшан айлар» сатрларида Румий даъватидаги «ўлим»ни назарда тутган.

Унинг номи эса фанодир. Фано сўзининг мазмуни луғатларда «Йўқ бўлиш, тугалиш, ўлиш. Ўзликдан кечиб; худо билан бирикиш» деб изоҳланади. Чиндан ҳам ўлмасдан бурун ўлишга даъват фаноликнинг бош шиори. Аҳмад Яссавий:

«Мен йигирма икки ёшда фано бўлдум,
Марҳам бўлиб чин дардликка даво бўлдум,
Елгон ошиқ, чин ошиққа гувоҳ бўлдум,
Ул сабадан ҳаққа сизиниб келдим мано», —

деган. Бу жойда «фано» поэтик образ. Ундаги мантиқни кимдир ўзликдан кечиб таркидунё этиш деб тушунар. Кимдир худо ишқига гарқ бўлиш мазмунида қабул қилади. Бошқа бировда у фикр кўзгайди. Чунончи, фанолик бадбинлик ва тушқулик аталадиган бўлса, унда шоир нега «чин дардлик» иборасини тилга олган? Ҳаётдан кўнглини совитган ва ўлмасдан бурун ўлиш қасдидаги кишининг ёлғону рост билан не иши бор? «Ёлғон ошиқ чин ошиққа гувоҳ бўлдим» — кўнгли юксак қандайдир бир ҳаким сўзларига ўхшамайдими бу? Ҳаққа сигинмоқ — идеал. Наҳотки, юксак идеалдан одам абгорлашса? Сигиниш туйғусининг ўзи кимларга насиб бўларкин?

Дейдики, шеър — ҳақиқат. Шеър ўқиш-чи? Шеърхонлик — ҳақиқатдан ҳақиқатлар чиқариш, бир ҳақиқат орқасидаги неча ўнлаб ҳақиқатларни ўқиш, уларни излаш. Шунинг учун шеърфаҳм ўқувчининг мушоҳадалари кенг, шеър устидаги саволлари кўпдир. Шарқ шоирлари уни ҳисобга олганлар. Хўш, Яссавий шеъри баҳонасида қўйилган саволлар ноўринми? Агар бу саволга ижобий жавоб қайтариладиган бўлса, фаноликка доир бизга ўргатилган ва тушунтирилган фикрларга шубҳа туғилмайдими? Албатта туғилиши керак. Шубҳа ҳақиқат очади.

Мирзо Фатали Охундов Жалолиддин Румий тўғрисидаги мақоласида «на ҳинд, на ислом файласуфлари фано тушунчасининг маъзини оча олмаган»ликларини айтган... Фанонинг ҳинд файласуфларига нима алоқаси бор? Чунки фано, яъни ўзликдан кечиш билан бутун борликқа қўшилиб кетишга ишонч тариқатини дастлаб Будда ташвиқ қилган экан. «Инглизлар Ҳиндистонни мустамлакага айлантириб олганларидан сўнг гарб файласуфлари фанонинг асл мазмунини талқин этишга жиддий интилсалар-да, бунинг имконсизлигини тушундилар», — дейди Мирзо Фатали Охундов. Ўзбек адабиётшунослигида фано масаласини махсус ўрганиш ёки бирор мақолада мухтасар талқинини бериш ҳалузгача ҳеч бировнинг хаёлига келгани йўқ. Лекин фанога дастак қилиб Яссавийни қоралаш мумкин, Навоийнинг фанога доир байту ғазалларининг ҳақиқий моҳиятини тадқиқ этмаслик ёзилмаган қоида. Нега? Гапириш ноқулай.

Маълумки, тасаввуф аҳли — сўфийларнинг эътиқодига кўра, оламни худо яратган. Унгача вужуди мутлақдан бўлак ҳеч нима бўлмаган. Шунинг учун борликни Ҳақнинг ҳусну жамолини акс эттирадиган ойна тимсолида билиш керак. Лекин табиатнинг яратилишидан асл мақсад

эса Инсондир. Инсон худонинг севгисига сазовор. Шуни у мукаммал фаҳмламоғи зарур. Худонинг ишқи бамисоли май. Бу «май»нинг қадаҳи инсон қалби. Шу «қадаҳ»га ишқ майи қанча ортиқ қуйилса одамдаги юксак маънавий руҳий интилишлар ўшанча кучаяди. Навоий ғазаларидан бирида:

«Сеп гумон қилгондин ўзга жоми май мавжуд эрур,
Билмайин нафъ этма бу майхона аҳлин, зоҳидо»,—

деганида худди ўша «жоми май»ни гапирган. Вужуди мутлақ висолига восил бўлмоқ учун, ислом таълимоти бўйича шарнат, тариқат, маърифат сингари қатор босқичларни ўтиши жоиз. Маърифат манзилида инсон худо моҳиятини тўла англаб илму ахлоқда комиллашади ва ориф деган олий номга эга бўлади. Фано эса «банданинг худо тарафига сайри»нинг ниҳояси. У ўзлигидан кечиб худо билан топишади. Шундан эътиборан гўёки ҳақиқий ҳаёт бошланади-ю, фанийлик ранжу машаққатлари тугаб, боқийлик саодати юз очади. Чунки унинг нафсу кирслардан тозаланган мусаффо юрагида ишқий эҳтирослар жўшади. Бу ҳолатни кўнинча ўзни йўқ этиш, янада аниқроғи, ўлимга нисбат беришади. Бунақа қараш ҳам тўғри, ҳам нотўғри. Алишер Навоийда бир иқроор бор:

Дединг: «Фано педурур?» Мухтасар дейин: «Ўлмак!»
Ки шарҳин тиласанг, юз рисола бўлғусидур.

Демак, «ўлмак» фанонинг энг мухтасар шарҳи. Аммо бўлак изоҳлари «юз рисола» бўлмоғи мумкин экан. Атоқли олим И. С. Брагинский Жалолиддин Румий шеъриятида фано тушунчасини «фавқулодда жасорат билан талқин этилган»лигини айтиб, қуйидаги хулосага ҳам келади: «фано концепциясини такаббурликка қарши хоксорлик йўсинида характерлаш мумкин, бу эса, алаоқибатда, ҳар бир алоҳида инсон шахсининг улуғланиши демак, инсон эса мураккаб камолот йўлини босиб ўтиб, худога ўхшайди:

Аё сиз, жон чекиб, ҳар лаҳза изларсиз илоҳийни,
Ани излашга ҳожат йўқ, илоҳий — сиз, илоҳий — сиз!»

Бизнингча, фанога доир энг тўғри шарҳлардан биттаси мана шудир. Яссавий ҳам фанодан, асосан, «такаббурлик-

ка қарши хоксорлик» фалсафаси сифатида фойдаланган ва уни шу мазмунларда кўпроқ ёритган. Такаббурлик — адолатнинг ёви. Такаббурлик елларида саховат чироқлари ўчади.

Аҳли дунё халқимизда саховат йўқ,
Подшоларда, вазирларда адолат йўқ.
Дарвишларни дуосида ижобат йўқ,
Турлук бало халқ устига ёғди, дўстлар.

Савол тугилади: халқ кўнглидан саховат туйғулари нега бу даражада барҳам топган? Шундай бўлиши ҳам мумкинми? Нима учун «подшоларда, вазирларда адолат йўқ?» Нега дарвишларнинг «дуоси» ижобатсиз? Эл устига ёгилган «турлук бало»ларга подшоларнинг золимлиги-ю, вазирларнинг дёнатеизлигигина сабабми? Меҳр бир дарахт бўлса, саховат унинг меваси. Подшо ва амалдорларнинг адолатсизликлари шу «дарахт»нинг ҳаётига, албатта, қаттиқ зиён етказди. Бу эса ўз навбатида одамлар ўртасида ҳурматсизлик, оқибатсизлик, шафқатсизлик ҳиссиётларини кучайтиради. Бундай ижтимоий муҳитда риё ва маккорликлар қарийб қонуниятга айланади. Бу каби иллатларнинг юзага келишини Яссавий охир-оқибатда битта нарсага тақайди. Бунинг номи — ишқсизлик. Ёки ёлгон ошиқликнинг томир ёзишидир. Аҳмад Яссавий қатор ҳикматларида айни шу фожианинг фикрий талқишларини беради. Унингча, «Ишқсизларни ҳам жони йўқ, ҳам имони». Улар Ҳақ ва ҳақиқат сирларидан огоҳ эмаслар. Шунинг учун оллоҳ ишқидан даъво сургувчиларнинг аксарияти «Зоҳир сўфи, ботин ичра эрмас содиқ». Шоир «муҳаббатсиз халойиқдин» қочиб, орифлар суҳбатига юз буришга чақиради. Яссавий таърифларида ориф қулла — «жондин кечиб» ҳақни жонга қўшиб, «дарё бўлиб» тошганлар. Уларнинг «ичу тоши» «ҳақ нурига» тўла. Шунинг учун ҳам уларнинг кўнгли ёруғ, назари очик.

«Ҳар ким ҳақни қули бўлса ҳаққа ёнсун,
Ҳаққа ёнмас ўзни деган нари борсун»,—

дейди улар. Ва орифлик учун дарду аламқашлик, бедорлик зарурат, айшу ишратлардан кечиш шарт қилиб қўйилади:

Ориф ошиқ бўлай десанг алам тортғил,
Ҳақ васлига етай десанг тунлар қотғил.
Бу дунёни ишратини ташлаб отғил,
Ташлаб отсанг моумонлик кетар, дўстлар.

Аҳмад Яссавий яна бир ўринда «Ҳақиқатни маъносига етган киши, Беҳуд бўлиб куюб ёнар ичи тоши», дейди. Мутафаккир шоир ҳақиқат маъносига етиб, шу туфайли «ичи тоши» ёниб-ёлқинланган одамлар дийдорини қўмсайди. Уларни хаёлан кўп ахтаради. Лекин тополмайди. Қимлардир унинг назарида ишқу эътиқодга содиқ кўрингандай бўлади. Аммо бундай кишиларда ҳам негадир риё сезади:

«Кўз ёшингни риё қилма ҳақни тани,
Ҳақ таоло суйганларни гирён қилур».

Шоир ана шундай чин гирёнларга инонади. Риё қилмасдан кўз ёш тўккан ошиқларнинг фикру қарашларини ёқлаб ҳикматлар сўзлайди. Ҳикматларини фақат «дили ойнадек» мусаффо содиқ ошиқлар эшитишларини орзу қилади:

«Менинг ҳикматларим ошиққа айтинг,
Дили ойнадек содиққа айтинг».

Алишер Навоий «Маҳбубул қулуб»да ёзган: «Нодон — эшак, балки эшакдан ҳам баттар. Эшакка нимани юкласанг кўтаради; қаёққа ҳайдасанг ўша ёққа боради, унда ақл-фаросат даъвоси йўқ, бермасанг оч, берсанг тўқ. Бу бир бечорадур юк ташувчи, ўтин-чўп ташувчи, балки ғалла ташувчи...

Нодон — юқоридаги сифатлардан холи; зоти билим либосидан маҳрум. Нодоннинг иши такаббурлик, кеккайиш, хаёлида юз хил беҳуда ташвиш...».

Қайси элда ички ҳорғинлик ва руҳий озурдалик ғолиб келса, у элда нодонлик авжга чиққан бўлади. Қайси юртда маънавий қадриятлар қиммати насайтирилиб, адолат устунлари қулатилса, у юртда ғофил бандаларнинг баланд мартаба ва мавқеларга кўтарилмоғлари учун кенг йўл очилганидир. Навоий «Нодонлиғ эрур элда маломатга далил», дея башорат сўзларини ёзиб қолдирган. Адабиётимиз тарихида нодонлик аталмиш офатдан Аҳмад Яссавийчалик ранж чеккан шоир бўлмаса

керак. Нодонлик — халқнинг қулфати. Нодонлик — ўзига хос ёвузлик. Нодон — ақл жаллоди. Мана шунинг учун Яссавий «Дуо қилинг нодонларни юзин кўрмай», дея ёлворган ва ўнлаб ҳикматларини нодонликдин шикоят мазмунларида яратган.

Дуо қилинг нодонларни юзун кўрмай,
Ҳақ таоло рафиқ бўлса бирдам турмай.
Бемор бўлса нодонларни ҳолин сўрмай,
Нодонлардин юз минг жафо кўрдум мано.

Яссавий бу қарорга бирданига келмаган, албатта. У «нодон бирла улфат» ҳам бўлиб кўрган. Лекин бундай «улфатчилик»дан бағри куйиб, жондан тўйган. Мабодо эгрилик йўл аталадиган бўлса, нодоннинг йўли эгридир. Шунинг учун уни тўғрилиқка йўллаш самарасиз. Бесамар ҳаракат эса доно учун аини ғам захридай гап.

Аё дўстлар, нодон бирла улфат бўлиб,
Бағрим куюб, жондан тўйуб, ўлдим мано.
Тўғри айтсам эгри йўлга бўйин тўлгар,
Қонлар ютуб ғам захрига тўйдум мано.

Яссавий «зоти билим либосидан маҳрум», калтабин ва худпараст кимсаларнигина нодон санамаган. Балки у «олимпан деб китоб» ўқиб, «маъни уқмас»лар, фикрсизлик зулматидан руҳи сим-еиёҳ амалдорларни ҳам ашаддий нодонлар сафига қўшган. Унингча, «улуғ кичик ёронлардан адаб»нинг кетиши ҳам аввало нодонлик тазйиқидан. Шоир ҳалол ҳаромнинг фарқига бора олмайдиган нафс-параст ҳалойиқ учун «малонкдин» шарм қилади. У «Оқил эрсанг эранларга хизмат қилгил», деганида «Муҳаббатни майдонида жавлон» қилиб, «Ҳақиқатни дарёсидан гавҳар олгон» мард кишиларни эътиборда тутати. Бироқ унинг ўзи шундай одамларни излай-излай, охири мана бундай ҳолатга етади:

«Ер остига қочиб кирдим нодонлардин
Илким очиб дуо тилаб мардонлардин.
Ғариб жоним юз тасаддуқ донолардин,
Дано топмай ер остига кирдим мано».

Аҳмад Яссавийнинг донолик тўғрисидаги тушунчаси — идеал тушунча. Шунинг учун доно одамлардан унинг талаби ниҳоятда катта бўлган. Масалан, у «Охир

замон олимлари золим бўлди. Хушомад этгувчилар олим бўлди», деганида замоннинг охирлашганидан каромат қилишви ўйламаган. У олимнинг хушомади — золимлик, хушомад орқали олимликка эришмоқ — илм аҳлининг ихтиёрий равишда зулмкорлар сафига қўшилиувидур деб билган. Ва бу қабоҳатда охир замон нишонларини пайкаган. Дарҳақиқат, олим билан золимни бирлаштирган замоннинг истиқболи нима ҳам бўлиши мумкин? Шоирнинг бошқа тўртлигидаги ҳукмича, «Доно туфроқ, нодонларни кўкси баланд». У «ҳақ таоло»га «рафиқ»лик иштиёқдан сўзлаганда ана шу «кўкси баланд» нодонларга танқидий муносабатини билдирган. Аҳмад Яссавийнинг фано фалсафасини ҳоксорлик билан баробар беозорлик, фақирликка, севмак, муҳтожликдан ўзни қутқармоқ маъноларида ҳам мушоҳада этмоқ керак. У фано орқали эркакка иштилиш, илоҳий хурликка муҳаббат майлларига алоҳида урғу бергандир. У оллоҳ висолига талпинмоқни сунди. Туғу кун унинг хаёлида ёнади. Тангри даргоҳига ёруғ юз билан боролмаслигидан такрор-такрор ўкинади. Лекин буларнинг замирида қундалик ташвиш, ўткинчи ҳаваслардан кўнглини озод этишдек кучли истак ётади. Бу истакни эса Рух эрки учун жонбозлик фалсафаси деб аташ мумкин бўлурди.

Дунёпараст ножинлардин бўйин товла,
Бўйин товлаб, дарё бўлиб тоштим мано.

«Дарё бўлиб тошмоқ» — фанолик шарофати. Давлатсевар, молпараст нокасларга бўйин эгмасликнинг асосий шарти фаноликдир. Инсон умри қисқа ва ўткинчилиги азалдан аён. Аммо у шуни яхши билса-да, ўзини дунёда ўткинчи ҳисоблайвермайди. Нега? Негаки, ишқ ва тафаккурда у боқийлигини топади. Аҳмад Яссавий шеърларини ўқиб, «Нима учун унинг ориф юраги бу даражада беқарор, бу қадар озурда ва мискин?» — деган хаёлларга борилиши мумкин. Бунинг асл сабаби шундаки, илоҳий муҳаббатга берилган юрак осойишталигини буткул унутди. Азоб ва дард ҳукмига тобе бўлиб қолади. Аслида, бу — юракнинг шодлик маросими. Чунки энди у бошқа ҳеч қачон, ҳеч вазиятда гафлат тутқуни бўлмайди. У ердан, кўкдан, инсондан моҳият қидиради. Бу маъноларда Яссавий учун фано абадиятга интилишдан бўлак нарсаси эмасди.

К. А. Гельверций шоирларга қарата: «Агар ҳақиқатни образли шаклларда тасвирламас экансиз, шеърятни тинч қўйинглар!» — деган экан. Бу фикрни ривожлантириб, «Агар поэтик образ «дили» ва «тили»ни тушунмас экансиз, шеър ва шоир устидан ҳукм юритманг!» — дейиш лозим бўлади. Поэтик образ — фавқулодда серқирра «қурилма». Унинг асосий фазилатларидан бири — мазмунда «қатлам»дорлик, туйғуда бўёқдорлик. А. Ф. Лосев «Поэтик образ ҳақида» мақоласида «Образ — бу поёпсизлик», деган. Шеърнинг руҳий ва ғоявий қудрати образда марказлаштирилади. Сўз сеҳри ва маъно қатламлари ҳам образ бағрида яширингандир. Шунинг учун Гегель «Қонуларнинг шафқатсиз кучидан, фикрнинг нохуш уйғунлигидан толиққанимизда поэтик образлардан ором ва софлик истаймиз», — деган эди. Яссавий кўпчилик ҳикматларида поэтик образга хос миқёсийлик, теранлик имкониятларидан самарали фойдаланган.

Бешак билинг, бу дунё борча халқдин ўтаро,
Ишонмағил молинга, бир кун қўлдан кетаро.
Ото-оно, қариндош қаён кетди — фикр қил,
Тўрт оёғлиг чўбин от бир кун санга етаро...

Ушбу сатрлардаги моҳият дунёнинг ўткинчилиги ҳақида. Ёлғиз шу тўғридами?

Аҳмад Югнакий «Ҳиббатул ҳақойиқ» асарида очунни бир қўниб яна кетиладиган роботга ўхшатади. Ва кейин унга жонли сифатлар беради: дунё кишига гоҳо бир кулиб боқади-ю, кейин қош уйиб хўмрайиб олади. — У — айёр, фирибгар. Бир қўли билан бол тутса, иккинчиси билан унга захар қўшади:

Бир элкин тутиб шахд, бири захар қотар.

У захарни четдан олмайди. Очун — илон. Унинг илондек юмшоқлиги ва ювошлигидан алданмаслик керак:

«Йилон юмшоқ эркан ёвуз феъл тутар,
Йироқ турғу, юмшоқ теб инонмағу», —

деб огоҳлантиради шоир. «Дунё»нинг найранг ва афсунлари шулардангина иборат эмас. У сирдан боққанда кўримли. Шу сабабли илонга ўхшамаслиги ҳам мумкин. Аммо ичида баърибир минглаб нохушлиги тўпланиб ётади. Очуннинг ташқи безакларига мафтун бўлиб, унга

кўр-кўрона кўнгил бермоқ эса барча хатоликларнинг бошланишидир. «Дунё»ни ишвагар, субутсиз, алдоқчи, зolim, бевафо қиёфаларида характерлаш туркий халқлар шеъриятида XII асрлардаёқ гоъвий-бадий анъана ҳолида шаклланган эди. Юсуф Хос Ҳожиб унга «ийий дунё» — бевафо дунё сифатини беради. Аҳмад Югнакий, Юсуф Хос Ҳожиб ва Аҳмад Яссавий тасвирида ҳам «дунё» поэтик образга айлантирилгандир. «Бешак билинг, бу дунё, борча халқдин ўтаро»даги «дунё», биринчидан, Аҳмад Югнакий айтган, одамлар бир қўниб яна кетадиган «работ» маъносига эга. Иккинчидан, у инсон умрининг кўзгусидай гап. Унга фикран назар ташлаб, умрининг пақадар югуриклигини билса бўлади. Учинчидан, у тақдир тимсоли. Умрининг елдай ўтиши тақдирданми ё дунёнинг ишими — билиш қийин. Шуниси аниқки, тақдирнинг аёвсизлиги олдида мол-дунёга инонмоқ подонлик ва ғофилликдир. Тўртинчидан, бу олам шундай бир «майдон»ки, унда ҳамма ҳам охир-оқибатда «тўрт оёгли чўбин от» устида жонсиз ястаниб кетмоққа маҳкумдир. Одам тугилса нега ўлади? Улса нега тугилади? Шарқ мутафаккирлари ўлимни тирикликнинг тескари ва тоза томони деб айтишган. Нега шундай дейишган? Бу ҳақиқатни қапдай қилиб англаш мумкин? Турмушнинг майда ташвишлари ўлим қаршисига нимага арзийди? Инсон тирик мурдага ўхшаб яшамаслиги учун Вақтни ўлдирмаслиги керак эмасми? Вақт қаҳридан чўчимаслик нима оқибатларга олиб боради? Бундай саволлар хусусида тишимсиз ўйлаш лозим. Ўлимни англаш — ҳаётни маърифат билан қадрлаш, одам фарзандини ғапимат билиш, манманлик ва жаҳолат «тулпор»ларга миниб ҳовлиқмаслик деган мантиқларни ҳам ўз ичига олади. Алишер Навоий:

«Эй кўнгул, келким бало базмида жоми ғам тутай,
 Ўз қатиг ҳолимга ўлмастин бурун мотам тутай.
 Йиғлабон бошимга оҳим дудидин чирмаб қаро,
 Матомим эл сўнгра тутқунча, ўзим бу дам тутай», —

дер экан, буни у асло бадбинлик ва тушкунликдан айтмаган. Ўз ўлимига ўзи йиғлаётган кишининг нақадар ёш, ҳаётга муҳаббати нечоғлик чуқурлигини тасаввур этасизми? Қариликда бундай бўлмайди. Қариликда, хоҳланг, хоҳламанг ўлимга кўникма бор. У нари борса, «Дард ёмони қариликдир, ёронлар» дейди. Лекин охи дудидин бошига қаро «чирмаб йиғламайди. Навоий ёшлик-

ни севгани, ёшликка хос шижоат ва муҳаббат туғёнлари қалбини тарк этишига кўника олмаганидан ўша мунгли сўзларни ёзган. Яссавийни эса йўлсизлик пайтида саодатга бел боғлаёлмаслик ҳислари қийшаган:

Аё дўстлар, ҳеч билмадим мен йўлимни,
Саодатқа боғламадим мен белимни.
Ғийбат сўздин ҳеч йиғмадим мен тилимни,
Нодонлигим мени расво қилди, дўстлар.

Аҳмад Яссавий учун саодат ва ҳақиқат ашёвий нарсаларга эга бўлишмас. Булар ҳатто мақсад ҳам эмас. Унингча, ҳақиқат Юракда. Ҳақиқат — Руҳ. Борлиқ, олам билан руҳан уйғунликка киришниш — олпий саодат. Саодат — маърифат нуриларидан онг ва дилини тиниқлаштириш. Шонр ўз мавжудлигини Руҳ ва руҳий ҳаётдаги ўзгаришлар, тўлганишлар, юксалишлар орқали идрок қилмоқни хоҳлайди. У инсондаги ички бойликни муқаддас билган. Шунинг учун ташқи бойликлар, гуноҳ ва мутелик «нархи»ни оширувчи уларнинг ҳар қандай туридан у ҳазар қилади.

Дунёдорлар молни кўриб ҳаво қилур,
Манманликда ул даъвои худо қилур.

Бундоқ қаралганда, Мансур Халлож ҳам «Анал ҳақ!» деганда худоник даъвосида бўлган. Бироқ у дунёдорлик ҳавосигамас, руҳий камолотга ишопган. У шоҳ Ҳамшидга ўхшаб тожу тахт «ғурури ва азим давлат такаббури димоғига фосид хаёл солиб, оламни ўз ибодатиға амр қилиб, ўз сурати била бутлар ясаб» сифинмоқ учун шаҳру кентларга юборган жибр ва шухрат қулларидан бўлмаган. Бойлик, такаббурлик одамни ўз қавм ва элидан ҳам йироқлаштиради. Ҳаққа ёв-ёвуқлашниш сафараридаги киши эса табиат, жонли мавжудот, ҳаттоки «қурт ва қушлар»га ҳам яқиндир:

Дунёдаги қурт ва қушлар қилди салом.
Ул сабабдин ҳаққа ёвуқ бўлдум мамо.

Яссавий поэтик фалсафасидаги бундай ҳақиқатларни Навоий мукаммал англаган. Англагани туфайли ҳам қомилликка кўтарилиш, ҳаққа эътиқод, молу давлат учун жонсарак бўлмасликда «Турк пири», яъни Аҳмад Яссавийдан ўрнак олишга даъват қилган.

Ҳар киши комил эрур, бас анга ҳақ бандалиги,
Мундин ўзга тамаи касби айламангиз.
Олами фони учун ранжу машаққат чекмангиз,
Мол учун ғам емангиз, фикри манол айламангиз.
Турк пири каби оламдин этакли силкинг,
Дўстдин ғайри таманно висол айламангиз.

Агар Яссавий «ўтакетган таркидунёчи», дунёқарашни гуманистик ҳақиқатлардан йироқ, Фалсафий-дидактик қарашлари «реакцион» бўлганида Навоий унинг «оламдин этак» силкишини намуна қилиб кўрсатармиди? Ёки улуг шоир «Мол учун ғам емангиз, фикри манол (бойлик) айламангиз», дея Яссавийнинг «Дунё учун ғам ема, ҳақдин ўзгани дема» сўзларини деярли айнан такрорлармиди? Яссавийшунослар ушбу мисрадан шоир «Бу дунёни севма, ҳаёт учун ташвиш чекма» демоқчи, деган хулосаларга келишган. Навоий «Мол учун ғам емангиз» деб Яссавийдаги «дунё» образининг маъносини шарҳлаган дейиш мумкин. Навоий шеърятини яхши тушуниш учун — Яссавий ҳикматларидаги ғоя ва поэтик образларнинг тарихи ва мундарижасини яхши билиш лозим. Бунга истак йўқ экан, унда Яссавий ижодиётининг гоъвий-бадий сирларини тўғри очиш учун — Навоий лирикасининг маъно ва образлар дунёсини кенг ўрганмоқ керак.

Мана, Яссавийнинг бир сатри:

Туфроқ бўлгил, олам сани босиб ўтсин.

Ушбу мисра Яссавийга кўп маломатлар ёгдирилишга боис бўлган мисралардан. Шоир ҳудди шундай образли ифодалари билан гўёки «халқнинг қўл-оёғини золимлар олдида кишанлаб қўйишни мақсад қилиб» олган эмиш. Юзаки қаралганда, бундай таъналарда жон бордай, албатта. Дарҳақиқат, одам нечун «тоғ» бўлмасдан «туфроқ»қа айланиши керак? У «олам»нинг оёғи остида янчилиш учун туғилмайди-ку! Бу — ҳозирги ўқувчининг нуқтаи назари. У сатр мазмунини тахминан ўшандай англайди ва баҳолайди. Негаки, у «туфроқ» сўзини ўша жойда ё ўз маъносида ёки ўлиб хокка қоришиш мазмунда тушунади. Шу ўринда озарбайжон олими Комил Валиевнинг «Сўзнинг сеҳри» (Боку, 1986) номли китобидаги мана бу фикрларга диққатни тортишни хоҳлардик: «Инжил» ва «Қуръон» Фузулий санъатининг ичиндадир. «Инжил» инсоннинг заифлиги, «Қуръон» инсоннинг

қудрати устида яратилган. «Инжил»да инсон кучсиз, кўмак ва шафқатга муҳтож, ҳар қандай зулмга чидамлидир. «Қуръон» эса инсонни империя учун сафарбар қилади, инсонни кучли ва янада кучли бўлмоғини тарғиб этади... Кучсизлик ва кучнинг дини Фузулий шеърининг ботинидадир» (23-бет). Мазкур қайдларни Яссавийга ҳам тадбиқ қилиш мумкин. Яссавий санъатининг бағрида ҳам «кучсизлик ва куч дини» яширинган. Унда «Инжил» ҳам, «Қуръон» ҳам бор. Шоир ижодиётига «Қуръон»дан ўтган гоё ва образлар сезиларли мавқега эга. Лекин улар қандай формаларда ва қайси мақсадларда ўзлаштирилганини аниқлаш зарур. Мана ўшанда ҳақиқат равшанлашиб, чин моҳият юзага чиқади.

Яссавий «Туфроғ бўлгил...» деганда катта мақсадни эътиборда тутган. Келинг, аввало, Одам Ато ҳақидаги афсонанинг мазмунини ёдга келтирайлик. Маълумки, диний тасаввурлар бўйича худо дастлаб тўрт унсурни бунёд этган. Булар: ўт, сув, ер, шамол. Сўнг одам яралган. Бу ҳақида Абулғозихоннинг «Шажараи тарокнома»сида ўқиймиз: «...Худойи таоло фаришталарга айтадиким, туфроқдин киши ясаб жон бериб ер юзинда ўз ўрнимга халифа қилиб қўятурурман...». Бу ҳукмга фаришталар, инсонлар ўз нафсларини забт қила олмайдилар, деб эътироз қиладилар. Шунда худо айтганмиш: «Ман билгонни сизлар билмассизлар. Боринглар, туфроқдин бир кишининг сувратин ясанг... Азройил алайихсалом худонинг амри билан бориб барча ер юзиндаги ҳар турлик туфроқдин олиб Маккаи муаззама билра Тоифнинг орасинда туфроқни балчиқ қилиб одамнинг сувратини ясаб ётгуздилар». Одам шамол ёрдамида ҳаракатга солиниб, олов билан жасади иситилганда қалби ҳароратга тўлибди. Ва яратганининг шафқату саховати туфайли вужуди ичида инсон ўз эркини топибди. Тасаввуф фалсафасига биноан, ушбу тўрт унсурнинг ҳар биридан тўрт хусусият, тўрт ҳолат, тўрт майл ва тўрт сифат юзага келтирилганмиш. 1. Тупроқдан — сабр, умид (худонинг марҳаматига), эзгу хулқ ва мурувват. 2. Сувдан — қувонч, саховат, назокат, бирлик. 3. Шамолдан — ёлғон, иккиюз-ламачилик, сабрсизлик, тантиқлик. 4. Оловдан — нафс, кибр, тама, ҳасад. Бундан ташқари, тасаввуфда тупроқ оллоҳнинг мунаввар нури, сув — унинг ёруғ ҳаёти, ҳаво — буюклиги, олов — унинг ғазаби тимсоли. Тупроқ ва сув — жаннат мулки, шамол ва олов — дўзах ичидаги нарсалар. Ушбу шарҳу маълумотларни ёдда тутиб,

«Туфроғ бўлғил, олам сени босиб ўтени» сатрига яна назар ташланг. Тасаввурда нимадир ўзгардимми? Албатта, ўзгарди. Чунки, «туфроқ» биринчидан, оддий сўзмас, поэтик образ экан. Иккинчидан, шоир диний ишончларга асосланиб ишонини эзгу хулқ соҳиби, мурувватли ва илоҳий зот шарафига эришишга чақирган. Яссавийдаги «туфроғ» образи худди шу маъно ва мантиқларда Навоий шеърларида ҳам тадбиқ қилинган.

Бу қадар манзилату қурби буюк поя била,
Ўзини тутқувчи туфроғ ила ҳамвор қани?

Туфроғ ила ўзни тенг тутиш нима экан? Буюклик замани. Хоксорлик ноъси. Кибр, манманликдан покланиш. Ишонийлик мартабаси олдида бўлак мартабаларни назарга олмаслик. Навоийнинг бошқа бир газалидаги эътирофича, «Бевафолар ўт, вафо аҳли эрур туфроғ...». Мисрадаги «ўт» ва «туфроғ» сўзларининг иккаласи ҳам поэтик образ. Шунинг учун — ўт образи орқали бевафоликни тугдирадиган шайтоний ва нафсоний ҳирслар тўғрисида ўйлаш керак. Вафо аҳли нега «туфроғ» эканлиги энди аён, албатта. Кўраянсизки, Яссавийнинг «Туфроғ бўлғил» дейишининг бир сабаби Навоийда изохланган. Яъни бундай:

Эй Навоий, ўзни мақбул истасанг, туфроқ бўл,
Ким эрур мардуд, улким бошида киндори бор.

Мардуд — рад этилган. Бунга сабаб — шайтоний кеккайиш. Демак, Ўзликни англаш «ўзни мақбул» исташнинг зўр чораси тупроқсифатликдир.

Биз Яссавийдаги «туфроғ» образининг мундарижасини ҳали тўлиқ талқин этганимизча йўқ. Унда диний тушунчалар билан боғлиқ бўлмаган бошқа маъно «қатламлари» ҳам бор. Масалага кенгроқ қараб савол қўяйлик: Тупроқ нима? Тупроқ — Ватан. Тупроқ неча юз йиллардан буён не-не улуг фарзандларини қучоғига босиб келаётган мушфиқ Замин. Шунинг учун биз уни эъзозлаб она тупроқ деймиз. У олис аждодларга оналик қилган. У ота-боболаримизнинг онаси бўлган. У бизнинг онамиз. Ва келажак насларининг онаси бўлажак. Оташнафас турк шоири Ошиқ Вайсал дейди:

Ҳавога боқсам мен ҳаво оларман,
Тупроққа боқсам мен дуо оларман.
Тупроқдан айрилсам қайда қоларман,
Менинг содиқ ёрим қаро тупроқдир.

Ҳа, ҳақининг «ниҳон хазинаси» тупроқда. Тупроқ «дуо»си — Ватан дуоси. Чингиз Айтматов яратган Тўлганой момонинг она замини билан ҳасратлашганларининг хотирланг. У бир жойда «Умр ўтиб бораётир, она-Ерим, орадан тағни бир йил ўтди. Бугун менинг сизгинадиган куним», дейди. Ерга сизинмоқ одамийлик матлаби. Она заминига сизинган кишининг «Менинг содиқ ёрим қаро тупроқдир» дейиши, ишқ нурларининг Ватан тупроғига бағишланиши шубҳасиздир.

Ўзбек адабиётида Ватан ҳақидаги фалсафий фикрлар Аҳмад Яссавий ҳикматларидан бошланади.

Бошим туфроқ, ўзим туфроқ, жисмим туфроқ,
Ҳақ васлига етарман деб руҳим муштоқ.

Яссавий байтининг иккинчи қаторидаги гапни хоҳланг «Ҳақ» васлига етишишга орзуманд кишининг сўзи, хоҳланг Ватан дийдорин соғинчидаги келиш Қалбнинг руҳ муштоқлиги деб қабул этинг. Моҳият бундан ўзгармайди. Чунки Ошиқ Вайсал башорат қилгандай Ватанга ёр одамгина илоҳий тилакларига етади:

Тилагинг бор эса иста оллоҳдан,
Олмоқ учун узоқ кетма тупроқдан,
Жўмардлик тупроққа берилмиш ҳақдан,
Менинг содиқ ёрим қаро тупроқдир.

Истеъдодли шоир Муҳаммад Солиҳ ёзади:

«Сўзлагим келади — сўзларим тупроқ,
Тупроқ сўзланмайди. У — тушунилар».

Яссавийга ҳамоҳанг фикрлар. Тўғримасми? Ахир, чиндан ҳам тупроқ тушунилади. Яъни, ватанпарварлик ҳавойи сўзларда оғиз кўпиртиришмас. Ватанингни англаш. Тупроқ тилини билишдир. Бунда сўз ҳам, севги ҳам гўё тупроқдир. Абдулла Орипов эса:

Нечун бошинг эгик, нечун қаддинг хам,
Нечун нигоҳингни тортади тупроқ?
Менинг ер устида танишларим кам,
Менинг ер остида дўстларим кўпроқ,—

дейди. Нигоҳини тупроқ тортмайдиган кимсалар ёвуз ва жоҳилдир. Дунёдаги барча нодон, хотирасиз барча гумроҳларнинг нигоҳлари тупроқдан узилгандир. Чунки ҳеч қачон ер остида уларнинг дўстлари бўлмайди. Улар ҳеч вақт тупроққа қоришиб ётган улуглар учун қадни ҳам тутиниши идрок этолмайдилар. Бу ҳам ашаддий хотирасизлик. Бу ҳам ўзига хос манқуртлик.

«Тупроқ бўлгил, олам сени босиб ўтсин». Яссавий буни кимларга қарата айтган? Доно, янада тўғрироғи, ориф зотларга. Оломонга-чи? Ҳар нечук онги паст, руҳи қоронғу кимсаларга шоир унча инонмаган бўлса керак. Ниҳоят, «олам сени босиб ўтсин» тушунчасига етиб келдик. Шеър жўн гапнинг жўнгина баёни эмас. Шеър теран фикру туйғуларнинг образли ифодаси. Аҳмад Яссавий шу имкониятдан фойдаланиб, Инсонни улугликка чорлаган. Чунончи, одам Ватан билан бирликка эришса, у на фақат ўз элининг, балки оламнинг эҳтиромига сазовор. Бундай кишини эл тушунади, дунё танийди. Бундай қудратли зотларни олам ҳам енгиб, босиб ўтолмайди. Мана, Яссавий сатридаги поэтик образнинг асосий мундарижаси ва ундан келиб чиқадиган оламшумул маъно.

Яссавий ҳикматларидаги кўпгина поэтик образларнинг маъно таркиблари теран ва мураккаб. Шунинг учун уларни талқин этиш ҳам жўн ишмас. Яссавийдан фақат бугунга мос гапни ахтармаслик керак. Балки ундаги шеъррий образларнинг мундарижасини қандай бўлса, ўша миқёсларда таҳлил қилиниши лозим. Таҳлилда эса «қулоғидан тортиб» фикр чиқариш эмас, эркин мушоҳада усули зарурдир.

Академик Д. С. Лихачёв сўзлари билан айтиладиган бўлса, «Ўтмиш ва ҳозирги замон маданияти ўртасида тескарни алоқа мавжуддир. Вақт ҳаминша янги нуқтаи назарларни яратади ва эскига, янгича қараш, аввал пайқалмаганини кашф этишни талаб қилади». Мана шу талабдан орқада қолмаслик ҳамманинг вазифасидир.

«Девони ҳикмат»нинг 1896 йилда босилган Қозон нашрида шундай тўртлик бор:

Қул Хожа Аҳмад ҳар бир сўзинг дардга дармон,
Толибларга баён қилсам қолмас армон.
Тўрт минг тўрт юз ҳикмат айдим ҳақдин фармон,
Фармон бўлса ўлгунча сўзласам мен.

Тўрт минг тўрт юз ҳикмат: Неча минг сатр бўлади бу. Чиндан ҳам Яссавий шунча ҳикмат айтишни мақсад қилиб қўйганми? Ва улар шеърда эътироф этилганидек ростдан ҳам айтилганми? Турк олими Камол Эраслон тўғри қайд қилган, ушбу фикр ҳақиқатдан кўра ривоятга яқин. Уни Яссавий эмас, унинг издошларидан бирови тўқиган. Камол Эраслон «Девони ҳикмат»нинг қўлёзма ва тошбоёма нусхаларини чуқур текшириб, М. Ф. Купрулизода кўрсатмаларини инобатга олган ҳолда 1983 йилда Анқарада «Девони ҳикматдан сочмалар» китобини чоп эттирди. Яссавий ҳикматларидан таркиб топган бу тўпламга мазкур нашр асос қилиб олинди.

Иброҳим Ҳаффилов

ҲИҚМАТЛАР

Бисмиллоҳ деб баён айлаб ҳикмат айтиб,
Толибларга дурри гуҳар сочдим мано.
Риёзатни қаттиқ тортиб қонлар ютиб
Ман дафтари соний сўзни очдим мано.

Сўзни айтдим ҳар ким бўлса дийдор талаб,
Жонни жонга пайванд қилиб, рағни улаб,
Ғариб, фақир етимларни кўнглини овлаб,
Кўнгли қаттиқ халойиқдин қочдим мано.

Қайда кўрсанг кўнгли синиқ марҳам бўлгил,
Андоқ мазлум йўлда қолса ҳамдам бўлгил.
Рўзи маҳшар даргоҳиға маҳрам бўлгил,
Моуманлик халойиқдин қочдим мано.

Ғариб фақир етимларни Расул сўрди,
Ушал туни меърож чиқиб дийдор кўрди.
Қайтиб тушиб ғариб етим излаб юрди,
Ғарибларни изин излаб тушдим мано.

Умнат бўлсанг ғарибларга тобе бўлгил,
Оят, ҳадис ҳар ким айтса соме бўлгил.
Ризқу рўзи ҳар ким берса қонёъ бўлгил,
Қонёъ бўлиб шавқ шаробин ичдим мано.

Мадинага Расул бориб бўлди ғариб,
Ғарибликда меҳнат тортиб бўлди ҳабиб.
Жафо тортиб яратганга бўлди қариб,
Ғариб бўлиб уқболардин ошдим мано.

Оқил эрсанг ғарибларни кўнглин овла,
Мустафодек элни кезиб етим қовла.
Дунёпараст пожинслардан буюн товла,
Буюн товлаб дарё бўлиб тошдим мано.

Ишқ бобини Мавлом очгач, манга тегди,
Туфроқ қилиб, ҳозир бўл деб бўйним эгди.
Борон-сифат маломатнинг ўқи тегди,
Пайкон олиб юрак-бағрим тешдим мано.

Кўнглим қаттиқ, тилим аччиқ, ўзим золим,
Қуръон ўқиб амал қилмас ёлгон олим.
Ғариб жоним сарф айлайини, йўқдир молим,
Ҳақдин кўрқиб ўтқа тушмай пишдим мано.

Олтмиш учга ёшим етти, ўтдим гофил,
Ҳақ амрини маҳкам тутмай ўзим жоҳил.
Рўза намоз қазо қилиб бўлдим қоҳил,
Ёмон излаб, яхшилардан кечдим мано.

Водариго, муҳаббатни жомин ичмай,
Аҳли аёл, хонумондин тугал кечмай,
Журми исён гириҳларини мунда сечмай,
Шайтон голиб, жон берарда шошдим мано.

Имонимга чангал уриб қилди гамнок,
Пири мугон ҳозир бўл деб сочди тарёк.
Шайтон лани мендан қочиб, кетди бебок,
Биҳамдуллоҳ, нури имон элтдим мано.

Пири муғон хизматида югруб юрдим,
Хизмат қилиб кўзим юммай ҳозир турдим
Мадад қилди Азозилни қовлаб сурдим,
Андин сўнгра қанот қоқиб учдим мано.

Ғариб, фақир, етимларни қилғил шодмон,
Ҳақлар қилиб азиз жонинг айла қурбон.
Таом топсанг, жонинг била қилғил эҳсон,
Ҳақдин эшитиб бу сўзларни айдим мано.

Ғариб, фақир, етимларни ҳар ким сўрар,
Рози бўлур ул бандадин парвардигор.
Эй беҳабар, сен бир сабаб ўзи асрор,
Ҳақ Мустафо пандин эшитиб айдим мано.

Етти ёшда Арслон бобом бердим салом,
Ҳақ Мустафо омонатин қилди инъом.
Ўшал вақтда минг бир зикрин қилдим тамом
Нафсим ўлиб ломаконга ошдим мано.

Хурмо бериб, бошим силаб, назар қилди,
Бир фурсатда уқбо сари сафар қилди,
Алвидо деб бу оламдан гузар қилди,
Мактаб бориб, қайнаб, тўлиб, тошдим мано.

Иннофатаҳони ўқиб маъно сўрдим,
Партав солди беҳуд бўлиб дийдор кўрдим.
Салом уриб ускут деди боқиб турдим,
Ёшим сочиб мустар бўлиб турдим мано.

Аё нодон, маъно бўл деб айди, билдим,
Ондин сўнгра чўллар кезиб Ҳақни сўрдим.
Рўзи қилди Азозилни тутиб миндим,
Лангар тикиб белин босиб янчдим мано.

Зикрин тамом қилиб ўтдим девонаға,
Ҳақдин ўзга ҳеч сўзламай бегонаға.
Шамън излаб шогирд кирдим парвонаға,
Ахгар бўлиб, куйиб, ёниб, учдим мано.

Ному нишон ҳеч қолмади ло-ло бўлдим,
Оллөҳ ёдин айта-айта илло бўлдим.
Холис бўлиб, мухлис бўлиб, фано бўлдим,
Фанофиллоҳ макониға ошдим мано.

Суннат эрмиш кофир бўлса берма озор,
Кўнгли қаттиқ дилозордин худо безор.
Оллоҳ ҳақи, андоқ қулға сижжин тайёр,
Донолардин эшитиб бу сўз айдим мано.

Суннатларин маҳкам тутиб уммат бўлдим.
Ер остиға ёлғиз кириб нурға тўлдим.
Ҳақпарастлар макониға маҳрам бўлдим,
Тиғи ботин бирла нафси янчдим мано.

Нафсим мени йўлдин уриб хор айлади,
Телмуртуриб халойиққа зор айлади.
Зикр айтдирмай шайтон бирла ёр айлади,
Ҳозир сан деб нафс бошини янчдим мано

Қул Хожа Аҳмад, гафлат бирла умринг ўтди,
Во ҳасрато, кўздин, тиздин қувват кетди.
Вовайлато, надоматни вақти ўтди,
Амал қилмай, карвон бўлиб кўчдим мапо.

Аё дўстлар, қулоқ солинг айтдурингга,
Не сабабдин олтмиш учда кирдим ерга.
Меърож узра Ҳақ Мустафо руҳим кўрди,
Ул сабабдан олтмиш учда кирдим ерга.

Ҳақ Мустафо Жаброилдин қилди савол,
Бу нечук руҳ танга кирмай топди камол.
Кўзи ёшлиг, халққа бошлиг, қадди ҳилол,
Ул сабабдин олтмиш учда кирдим ерга.

Жибрил айтди уммат инни сизга барҳақ,
Кўкка чиқиб малоийкдин олур сабақ.
Нолишига нола қилиб ҳафтум табақ,
Ул сабабдин олтмиш учда кирдим ерга.

Аввал аласт-бир забикум деди билҳақ,
Қолу бало деди руҳим олди сабақ.
Ҳақ Мустафо фарзанд деди билинг мутлоқ,
Ул сабабдин олтмиш учда кирдим ерга.

Фарзандим деб Ҳақ Мустафо қилди калом,
Андин сўнгра барча арвоҳ берди салом.
Раҳмат дарё тўлиб-тош деб айди паём,
Ул сабабдин олтмиш учда кирдим ерга.

Роҳим ичра пайдо бўл деб нидо қилди,
Зикр айт деди, аъзоларим титрай берди.
Руҳим кирди сўнграқларим оллоҳ деди,
У сабабдин олтмиш учда кирдим ерга.

Тўрт юз йилдин кейин чиқиб уммат бўлгай,
Неча йиллар юриб халққа йўл кўргизгай.
Юз ўн тўрт минг мужтаҳидлар ҳурмат қилгай,
У сабабдин олтмиш учда кирдим ерга.

Тўққиз ойу тўққиз кунда ерга тушдим,
Тўққиз соат туролмадим кўкка учдим.
Аршу курси поясини бориб қучдим.
Ул сабабдин олтмиш учда кирдим ерга.

Арш устида намоз ўқиб тизим букдим,
Зорим айтиб Ҳаққа боқиб ёшим тўқдим.
Ёлгон ошиқ, ёлгон сўфи кўрдим, сўқдим,
Ул сабабдин олтмиш учда кирдим ерга.

Жондин кечмай ҳу-ҳу дегон бори ёлгон,
Бу гумроҳдин сўрманг савол, йўлда қолгон,
Ҳақни топгон ўзи пинҳон, сўзи пинҳон,
Ул сабабдин олтмиш учда кирдим ерга.

II

Бир ёшимда арвоҳ менга улуш берди,
Икки ёшда пайғамбарлар келиб кўрди.
Уч ёшимда чилтон келиб ҳолим сўрди,
Ул сабабдин олтмиш учда кирдим ерга.

Тўрт ёшимда Ҳақ Мустафо берди хурмо,
Йўл кўрсатдим, йўлга кирди неча гумроҳ.
Қайга борсам Хизр бобом манга ҳамроҳ,
Ул сабабдин олтмиш учда кирдим ерга.

Беш ёшимда белим боғлаб тоат қилдим,
Татаввуло рўза тутиб одат қилдим.
Кеча-кундуз зикрин айтиб роҳат қилдим,
Ул сабабдин олтмиш учда кирдим ерга.

Олти ёшда турмай қочдим халойиқдин,
Кўкка чиқиб дарс ўргандим малойиқдин.
Доман қисиб ҳама аҳли алойиқдин,
Ул сабабдин олтмиш учда кирдим ерга.

Етти ёшда Арслон бобом излаб топди,
Ҳар сир кўриб парда бирла букиб ёпди.
Бихамдиллоҳ, кўрдим деди, изим ўпди,
Ул сабабдин олтмиш учда кирдим ерга.

Қабз қилиб Арслон бобом жонин олди,
Хурлар келиб ҳарир тўндин кафан қилди,
Етмиш минг фаришталар йиғлаб келди,
Ул сабабдин олтмиш учда кирдим ерга.

Жанозасин ўқиб ердин кўтардилар,
Бир фурсатда учмох ичра еткурдилар.
Рухин олиб иллийюнға киргиздилар,
Ул сабабдин олтмиш учда кирдим ерга.

Оллоҳ-оллоҳ, ер остиға ватан қилди,
Мункар, Накир ман раббука сўроғ сурди.
Арслон бобом исломидин баён қилди,
Ул сабабдин олтмиш учда кирдим ерга.

Оқил эрсанг эранларға хизмат қилғил,
Амри маъруф қилғонларни иззат қилғил,
Наҳи мункар қилғонларға ҳурмат қилғил,
Ул сабабдин олтмиш учда кирдим ерга.

Саккизимда саккиз ёндиш йўл очилди,
Ҳикмат айт деб бошларимга нур сочилди.
Биҳамдияллоҳ, пиру мугон май ичирди,
Ул сабабдин олтмиш учда кирдим ерга.

Пиру мугон Ҳақ Мустафо бешак билдинг,
Қайда борсанг вâсфин айтиб таъзим қилинг:
Дуруд айтиб Мустафога уммат бўлинг,
Ул сабабдин олтмиш учда кирдим ерга.

Тўққизимда тўлғонмадим тўғри йўлга,
Табаррук деб олиб юрди қўлдан-қўлга,
Қувонмадим бу сўзларга қочдим чўлга,
Ул сабабдин олтмиш учда кирдим ерга.

Ун ёшингда ўғлон бўлдинг, қул Хожа Аҳмад,
Хожаликка бино қўйиб қилмай тоат,
Хожа минг бир йўлда қолсанг, вой на ҳасрат,
Ул сабабдин олтмиш учда кирдим ерга.

III

Ҳар субҳидам нидо қилди қулогимга
Зикр айт деди, зикрин айтиб юрдим мано.
Ишқисларни кўрдим эрса йўлда қолди,
Ул сабабдин ишқ дўконини кўрдим мано.

Ўн биримда раҳмат дарё тўлиб-тошиди,
Оллоҳ дедим шайтон мендан йироқ қочди.
Ҳою ҳавас, моумонлик турмай кўчди,
Ўн иккида бу сирларни кўрдим мано.

Ўн учимда нафс ҳавонини қўлга олдим,
Нафс бошига юз минг бало қармаб солдим.
Тақаббурни ерға уриб босиб олдим
Ўн тўртимда туфроқсифат бўлдим мано.

Ўн бешимда ҳуру филмон қарши келди,
Бошини эгиб, қўл қовшуриб таъзим қилди.
Фирдавс отлиғ жаннатидини муҳсир қилди,
Дийдор учун барчасини қўйдим мано.

Ўн олтимда барча арвоҳ улуш берди,
Ҳай-ҳай сизга муборак деб Одам қилди.
Фарзандим деб бўйинум қучиб кўнглим олди,
Ўн еттимда Туркистонда турдим мано.

Ўн саккизда Чилтон бирла шароб ичдим,
Зикрин айтиб ҳозир туриб кўксим тешдим.
Рўзи қилди жаннат кезиб, хурлар қучдим,
Ҳақ Мустафо жамолларини кўрдим мано.

Ўн тўққизда етмиш мақом зоҳир бўлди,
Зикрин айтиб ичу тошим тоҳир бўлди.
Қайда борсам Хизр бобом ҳозир бўлди,
Ғавсул-ғиёс май ичурди, тўйдим мано.

Ёшм етди йигирмага, ўтдим мақом,
Биҳамдуллоҳ, пир хизматин қилдим тамом.
Дунёдаги қурту қушлар қилди салом,
Ул сабабдин ҳаққа ёвуқ бўлдим мано.

Мўмин эрмас ҳикмат эштиб йиғламайдур,
Эрашларнинг айтган сўзин тингламайдур.
Оят-ҳадис мазмунини англамайдур,
Бул ривоят Арш устида қурдим мано.

Ривоятни кўриб Ҳақ-ла сўзлашдим мен.
Юз минг турлуғ малоийкка юзлашдим мен.
Ул сабабдин Ҳақни сўзлаб излашдим мен,
Жону дилим анга фидо қилдим мано.

Қул Хожа Аҳмад ёшинг етти йигирма бир,
Не қилгайсен гуноҳларинг тоғдин оғир.
Қиёмат кун ғазаб қилса Раббим қодир,
Аё дўстлар, нечук жавоб айғум мано.

IV

Хуш гойибдин қулоғимга илҳом келди,
Ул сабабдин Ҳаққа сигниб келдим мано.
Барча бузурк йиғлиб манга пиъом берди,
Ул сабабдин Ҳаққа сигниб келдим мано.

Мен йигирма икки ёшда фано бўлдум,
Мархам бўлуб чин дардликка даво бўлдум.
Ёлгон ошиқ, чин ошиққа гувоҳ бўлдум,
Ул сабабдин Ҳаққа сигниб келдим мано.

Аё дўстлар, ёшим етди йигирма уч,
Ёлгон даъво, тоатларим барчаси пуч.
Қиёмат кун не қилгаймен бараҳна луч,
Ул сабабдин Ҳаққа сигниб келдим мано.

Мен йигирма тўртга кирдим Ҳақдин йироқ,
Охиратга борур бўлсам қани яроқ?
Ўлганимга йиглиб уринг юз минг таёқ,
Ул сабабдин Ҳаққа сигниб келдим мано.

Жанозамни орқасидин тошлар отинг,
Оёқимдин тутиб судраб гўрга элтинг.
Ҳаққа қуллуқ қилмадинг деб янчиб тепинг,
Ул сабабдин Ҳаққа сигниб келдим мано.

Ёзуқ билан ёшим етди йигирма беш,
Субҳон эгам зикр ўргатиб кўксимни теш.
Кўксимдаги гириҳларим сен ўзинг еш,
Ул сабабдин Ҳаққа сиғниб келдим мано.

Мен йигирма олти ёшда савдо қилдим,
Мансур сифат дийдор учун гавго қилдим.
Пирсиз юриб дурду ҳолат пайдо қилдим,
Ул сабабдин Ҳаққа сиғниб келдим мано.

Мен йигирма етти ёшда пирини топдим,
Ҳар сир кўрдим нарда бирлаи букиб ёпдим
Остонасин ёстанибон изин ўпдим,
Ул сабабдин Ҳаққа сиғниб келдим мано.

Мен йигирма саккиз ёшда ошник бўлдим,
Кеча ётмай, меҳнат тортиб содиқ бўлдим.
Ондин сўнгра даргоҳига лойиқ бўлдим,
Ул сабабдин Ҳаққа сиғниб келдим мано.

Бир кам ўттиз ёшга кирдим ҳолим хароб,
Ишқ йўлида бўлолмадим мисли туроб.
Ҳолим хароб, бағрим кабоб, кўзим пуроб,
Ул сабабдин Ҳаққа сизғиб келдим мано.

Ўттиз ёшда ўтин қилиб куйдирдилар,
Жумла бузурк йиғлиб дунё қўйдурдилар.
Уриб, сўкиб ёлғиз Ҳақни суюдурдилар,
Ул сабабдин Ҳаққа сизғиб келдим мано.

Қул Хожка Аҳмад, дунё қўйсанг ишинг битар,
Кўксингдаги чиққан оҳинг аршга етар.
Жон берарда Ҳақ Мустафо қўлнинг тутар,
Ул сабабдин Ҳаққа сизғиб келдим мано.

V

Ногаҳоний туруримда қомуғ бузурк,
Ҳақ ишқини кўнглим ичра солди дўстлар.
Ҳизр бобом ҳозир туриб лутф айлабон,
Мадад қилиб илгим тутиб олди, дўстлар.

Ўттиз бирда Ҳизр бобом май ичурди,
Вужудимдин Азозилни пок қочирди.
Савдо қилдим ёзуқларим Ҳақ кечирди,
Ондин сўнгра Ҳақ йўлига солди, дўстлар.

Ўттиз икки ёнда етди Ҳақдин фармон,
Бандаликка қабул қилдим, қилма армон.
Жон берурда бергум санга нури имон,
Ғариб жоним шодмон бўлиб кулди, дўстлар.

Холиқимдин хабар етди шокир бўлдим,
Ҳар ким сўкди, балки тенди, собир бўлдим.
Бу оламда ҳеч ухламай ҳозир бўлдим,
Ҳою ҳавас моумонлик кетди, дўстлар.

Ўттиз учда соқий бўлиб май улашдим,
Жоми шароб қўлга олиб тўя ичдим.
Лашкар тузиб шайтон бирла кўп уришдим,
Биҳамдуллоҳ, икки нафсим ўлди, дўстлар.

Ўттиз тўртда олим бўлиб, доно бўлдим,
Ҳикмат айт деб субҳон айди гўё бўлдим.
Чилтон бирла шароб ичдим, ҳамроҳ бўлдим,
Ичу тошим Ҳақ нурига тўлди, дўстлар.

Ўттиз бешда масжид кириб даврон сурдим,
Толибларга ишқ дўконин тўла қурдим.
Эгри йўлга ҳар ким кирди сўкдим, урдим,
Ошиқларга Ҳақдин мужда етди, дўстлар.

Ўттиз олти ёшда бўлдим соҳиб камол
Ҳақ Мустафо кўрсатдилар манга жамол.
Ул сабабдин кўзим ёшлиғ, қоматим дол,
Ишқ ханжари юрак-бағрим тилди, дўстлар

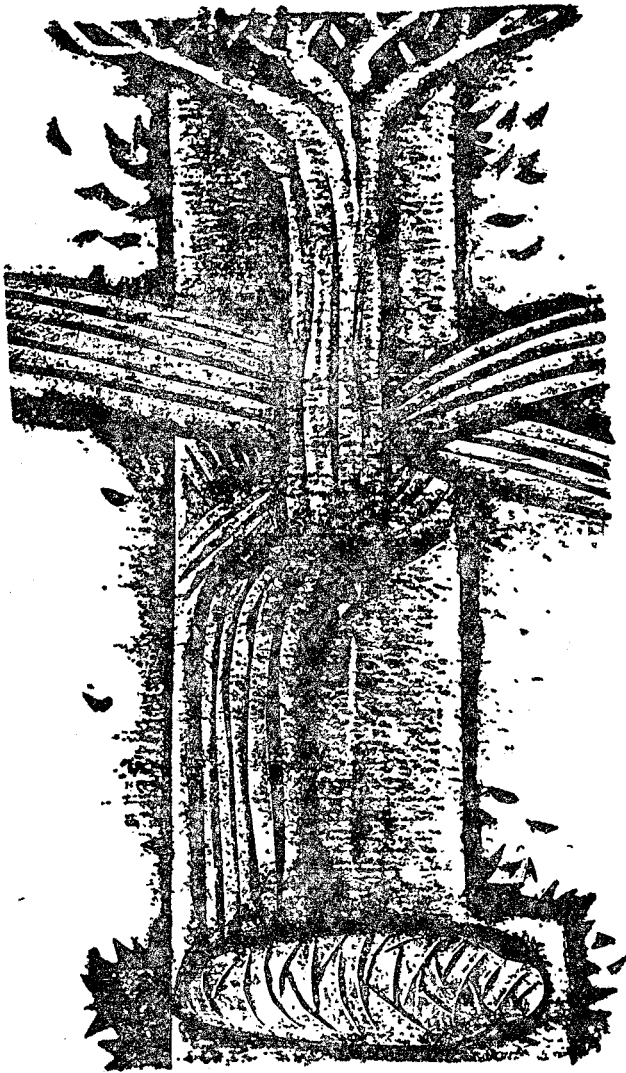
Ўттиз етти ёшга кирдим, уйғонмадим,
Инсоф қилиб Оллоҳ сари тўлғонмадим.
Саҳар вақтда зори қилиб инғронмадим,
Товба қилдим Хожам қабул қилди, дўстлар.

Ўттиз саккиз ёшга кирдим, умрим ўтди,
Йигламайми ўлар вақтим ёвуқ етди.
Ажал келиб паймонасин манга тутди,
Билмай қолдим умрим охир бўлди, дўстлар.

Ўттиз тўққиз ёшга кирдим, қилдим ҳасрат,
Во дариго, ўтди умрим, қани тоат?
Тоатликлар Ҳақ қошида хуш саодат,
Қизил юзим тоат қилмай сўлди, дўстлар.

Сочу соқол кўп оқарди, кўнглум қаро,
Рўзи Маҳшар раҳм этмасанг ҳолим табоҳ.
Санга аён амалсиз мен кўпдур гуноҳ,
Жумла малак ёзиқларим билди, дўстлар.

Пири мугон журъасидин қатра тотдим,
Йўл топай деб бошим бирла тунлар қотдим,
Биҳамдуллоҳ, лутф айлади нурга ботдим,
Кўнгул қуши ломаконга етди, дўстлар.

Қиёматнинг шиддатидин ақлим ҳайрон,
Қўнғлум қўрқгон, жоним ҳурғон, хонавайрон,
Сирот отлиғ кўпригидин дилим ларзон,
Ақлим кетиб беҳуш бўлиб қолдим, дўстлар.

Қул Хожа Аҳмад, қирққа кирдинг нафсингни қирқ,
Мунда йнглаб, охирадда бўлгил ариқ,
Пушти имон шариатдур, мағзи тариқ,
Тариқ кирган Ҳақдин улуш олди, дўстлар.

VI

Ё илоҳим, ҳамдинг бирла ҳикмат айтдим,
Зоти улуғ Хожам, сиғниб келдим санго.
Товба қилиб гуноҳимдин қўрқиб қайтдим,
Зоти улуғ Хожам, сиғниб келдим санго.

Қирқ биримда ихлос қилдим йўл топай деб,
Эранлардин ҳар сир кўрсам мен ёпай деб,
Пиру мугон изин олиб мен ўпай деб,
Зоти улуғ Хожам, сиғниб келдим санго.

Қирқ иккида толиб бўлиб йўлга кирдим,
Ихлос бирла ёлғиз Ҳаққа кўнгил бердим.
Арши Қурси лавҳдин ўтиб Калом кездим,
Зоти улуғ Хожам, сиғниб келдим санго.

Қирқ учимда Ҳақни излаб нола қилдим,
Кўз ёшимни оқизибон жола қилдим,
Биёбонлар кезиб ўзим вола қилдим,
Зоти улуғ Хожам, сиғниб келдим санго.

Қирқ тўртимда муҳаббатни бозорида,
Яқом ертиб йиғлаб юрдим гулаорида,
Мансур янглиғ бошим бериб ишқ дорида,
Зоти улуғ Хожам, сиғниб келдим санго.

Қирқ бешимда сендин ҳожат тилаб келдим,
Товба қилдим, ҳар иш қилдим, хато қилдим,
Ё илоҳим, раҳматингни улуғ билдим,
Зоти улуғ Хожам, сиғниб келдим санго.

Қирқ олтимда завқу шавқим тўлиб-тошди,
Раҳматингдин қатра томди шайтон қочди,
Ҳақдин илҳом рафиқ бўлиб бобин очди,
Зоти улуг Ҳожам, сизғиб келдим санго.

Қирқ еттимда етти ёқдин хабар етди,
Соқий бўлиб жоми шароб Ҳожам тутди,
Шайтон келиб нафс хавони ўзи ютди,
Зоти улуг Ҳожам, сизғиб келдим санго.

Қирқ саккизда азиз жондин безор бўлдим,
Гуноҳ дарди қасал қилди, бемор бўлдим,
Ул сабабдин Ҳақдин кўрқиб бедор бўлдим,
Зоти улуг Ҳожам, сизғиб келдим санго.

Қирқ тўққизда иккинги тушди куйиб-ёндим,
Манеур сифат ҳолу хушдин қочиб, тондим,
Турлуг-турлуг жафо тегди бўйин сундим,
Зоти улуг Ҳожам, сизғиб келдим санго.

Элигимда ерман дедим, феълдим заиф,
Қон тўкмадим кўзларимдин бағрим эзиб,
Нафсим учун юрар эрдим итдек кезиб,
Зоти улуғ Хожам, сигниб келдим санго.

Қул Хожа Аҳмад; эр бўлмасанг ўлган яхши,
Қизил юзинг қаро ерда сўлган яхши.
Туфроқ сифат ер остида бўлган яхши,
Зоти улуғ Хожам, сигниб келдим санго.

VII

Қулҳуваллоҳ субҳоналлоҳ вирд айласам,
Биру борим дийдорингни кўрарманму?
Бошдин-оёқ ҳасратингдан дард айласам,
Биру борим, дийдорингни кўрарманму?

Эллик бирда чўллар кезиб гиёҳ йигдим,
Тоғлар чиқиб тоат қилиб кўзим ўйдим,
Дийдорини кўролмадим, жондин тўйдим,
Биру борим, дийдорингни кўрарманму?

Эллик икки ёшда кечдим хонумондин,
Хонумоним на кўрингай, балки жондин,
Бошдин кечдим, жондин кечдим, ҳам имондин.
Биру борим, дийдорингни кўрарманму?

Эллик учда ваҳдат майдин рўзи қилди,
Йўлдин озгон гумроҳ эдим, йўлга солди.
Оллоҳ дедим, лаббайк дебон қўлим олди,
Биру борим, дийдорингни кўрарманму?

Эллик тўртда вужудларим нолон қилдим,
Маърифатни майдонида жавлон қилдим,
Исмойилдек азиз жоним қурбон қилдим,
Биру борим, дийдорингни кўрарманму?

Эллик бешта дийдор учун гадо бўлдим,
Куйдим-ёндим, қулдек тақи фано бўлдим,
Биҳамдуллоҳ, дийдор излаб адо бўлдим,
Биру борим, дийдорингни кўрарманму?

Эллик олти ёшга етди мунглиг бошим
Товба қилдим оқармикан кўзда ёшим,
Эранлардин баҳра олмай ичим, тошим
Биру борим, дийдорингни кўрарманму?

Эллик етти ёшда умрим елдек ўтди,
Аё дўстлар, амалсизман бошим қотди,
Биҳамдуллоҳ, пиру мугон қўлим тутди,
Биру борим, дийдорингни кўрарманму?

Эллик саккиз ёшга кирдим мен беҳабар,
Қаҳҳор эгам нафсимни қил зеру забар,
Ҳиммат берсанг шум нафсимга урсам табар,
Биру борим, дийдорингни кўрарманму?

Эллик тўққиз ёшга кирдим доду фарёд,
Жон берарда жононимни қилмадим ёд,
На юз бирла санго айтай қилгил озод,
Биру борим, дийдорингни кўрарманму?

Кўзим юмиб то очқунча етти олтимиш,
Белим боғлаб мен қилмадим бир яхши иш,
Кеча-кундуз беғам юрдим, ҳам ёзу қиш,
Биру борим, дийдорингни кўрарманму?

Олтимиш бирда шармандаман илоҳимдин,
Аё дўстлар, кўп қўрқаман гуноҳимдин.
Жондин кечиб, паноҳ тилай худойимдин,
Биру борим, дийдорингни кўрарманму?

Олтимиш икки ёшда оллоҳ партав солди,
Бошдан-оёқ гафлатларим раҳо қилди,
Жону дилим, ақлу ҳушим Оллоҳ деди,
Биру борим, дийдорингни кўрарманму?

Олтимиш учда нидо қилди, қул ерга кир,
Ҳам жонинг мен, жононингмен, жонингни бер.
Ҳу шамширини қўлга олиб, нафсингни қир,
Биру борим, дийдорингни кўрарманму?

Қул Хожа Аҳмад, нафсин тефдим, нафсин тефдим,
Андин кейин жононимни излаб топдим,
Улмас бурун жон бермакни дардин тортдим
Биру борим, дийдорингни кўрарманму?

VIII

Водариғо, нечук қилғум ғариблиғда,
Ғарибликда ғурбат ичра қолдим мано,
Хуросону Жому Ироқ ният қилиб,
Ғариблиғни кўп қадрини билдим мано.

Нелар келса кўрмак керак ул худодин,
Юсуфни аюрдилар ул Канъондин,
Тукқан ерим ул муборак Туркистондин,
Бағримга тошлар уриб келдим мано.

Ғурбат тегди Мустафодек эранларга,
Ўтиз уч минг саҳоба ҳам ёронларга,
Абу Бақр, Умар, Усмон, Муртазога,
Ғурбат тегди аларга ҳам, айдим мано.

Гурбат тегса пухта қилур кўп хомларни,
Доно қилиб ҳам хос қилиб кўп оmlарни.
Кияр қиш тўн топса, еюр таомларни,
Анинг учун Туркистонға келдим мано.

Ғариблиғда юз йил турса, эрур меҳмон,
Тахту бахту бўстонлари эрур зиндон,
Ғарибликда кул бўлди ул Маҳмуд Султон,
Эй ёронлар, ғурбат ичра куйдим мано.

Ғариблиғда Арслон бобом излаб топди,
Ҳар сир кўриб парда бирла букиб ёпди.
Биҳамдуллох, кўрдим деди, изим ўпди,
Ушбу сирни кўриб ҳайрон қолдим мано.

Орауликмен қариндошлик вилоятға,
Улуғ бобом равзалари оқ турбатға,
Бобом руҳи солди мени бу ғурбатға,
Мен билмасмен, нечук, тақсир қилдим мано.

Кул Хожа Аҳмад, сўзлагани Ҳақни ёди,
Эшитмаган дўстлариға қолсун панди.
Гурбатланиб ўз шаҳриға қайтиб ёнди,
Туркистонда мазор бўлиб қолдим мано.

IX

Кўнгул кўзин ёритмайин тоат қилса,
Даргоҳиға мақбул эмас, билдим мано.
Ҳақиқатдин бу сўзларни пок ўрганиб,
Ломаконда Ҳақдан сабоқ олдим мано.

Биру борим сабоқ берди парда очиб,
Еру кўкда туролмади шайтон қочиб,
Ишрат қилиб ваҳдат майдин тўя ичиб,
Ломаконда Ҳақдин сабоқ олдим мано.

Ишқ мақоми турлик мақом ақлинг етмас,
Бошдин-оёқ жабру жафо, меҳнат кетмас,
Маломатлар, иҳонатлар қилса ўтмас,
Ломаконда Ҳақдин сабоқ олдим мано.

Ишқ балоси бошқа тушса нолон қилур,
Ақлинг олиб, беҳуш қилиб ҳайрон қилур,
Кўнгил кўзи очилган сўнг гирён қилур,
Ломаконда Ҳақдин сабоқ олдим мано.

Ёғлар эрдим саҳар вақтда нидо келди,
Дийдоримни кўрсатай деб ваъда қилди,
Ақлим олиб, беҳуш қилиб, ишқин солди,
Ломаконда Ҳақдин сабоқ олдим мано.

Мунда жафо чекканларга дийдори тахт,
Рўзи маҳшар ато қилгай ҳам тахту бахт.
Яратганда қилган ўзи ошиққа аҳд,
Ломаконда Ҳақдин сабоқ олядим мано.

Чўллар кезиб, халқдин бешиб, ишқин сўргил,
Банда бўлсанг, Ҳақдин қўрқиб, йиғлаб юргил.
Дийдорини талаб қилсанг ҳозир бўлгил,
Ломаконда Ҳақдин сабоқ олдим мано.

Кўзларимдин қонлар тўкиб ёд этмадим,
Юз минг турлик меҳнат солдинг, дод этмадим,
Сендан қўрқиб хаста кўнглим шод этмадим,
Ломаконда Ҳақдин сабоқ олдим мано.

Оллоҳ дарди сотқу эрмас сотиб олсанг,
Пиру мугон хизматида хок бўлмасанг,
Ҳақ йўлига кириб бўлмас пок бўлмасанг,
Ломаконда Ҳақдин сабоқ олдим мано.

Эй ёронлар, ишқ дардига даво бўлмас,
То тириксан ишқ дафтари адо бўлмас,
Тор лаҳадда устихони жудо бўлмас,
Ломаконда Ҳақдин сабоқ олдим мано.

Ишқ подшоҳ, ошиқ фақир, дам уролмас,
Ҳақдин рухсат бўлмагунча сўзлай олмас,
Ҳақ пандини олгон дунё излай олмас,
Ломаконда Ҳақдин сабоқ олдим мано.

Қул Хожа Аҳмад, етти ёшда сабоқ олдим,
Саккизимда дунё уқбин талоқ қўйдим,
Тўққизимда худойимни ҳозир билдим,
Ломаконда Ҳақдин сабоқ олдим мано

Х

Ул қодирим, қудрат бирлан назар қилди,
Хуррам бўлиб ер остига кирдим мано.
Ғариб банданг бу дунёдин гузар қилди,
Маҳрам бўлиб ер остига кирдим мано.

Зокир бўлиб, шокир бўлиб ҳақни топдим,
Дунё уқбо ҳаром қилиб, явчдим, тебдим,
Шайдо бўлиб, расво бўлиб, жондин ўтдим,
Бегам бўлиб ер остига кирдим мано.

Шумлигимдин тоғу тошлар сўкди мани,
Фосиқ тилда сўкиб, айди, феълинг қани?
Ошиқ бўлсанг аввал боқиб ҳақни тани,
Маҳрам бўлиб ер остига кирдим мано.

Сизни, бизни Ҳақ иратди тоат учун,
Эй булаъжаб, ичмак, емак роҳат учун,
Қолу бало, руҳим бори тухмат учун,
Адхам бўлиб ер остига кирдим мано.

Нафсим мени кўб югуртди Ҳаққа боқмай,
Кеча-кундуз беғам юрдим ёшим оқмай,
Ҳою ҳавас моумонлик ўтқа ёқмай,
Пурғам бўлиб ер остига кирдим мано.

Қулни кўрсам хизмат қилиб қули бўлдим,
Туфроқсифат йўл устида йўли бўлдим,
Ошиқларни қуйиб ўчган қули бўлдим,
Ҳамдам бўлиб ер остига кирдим мано.

Жондан кечиб меҳнат тортдим, бандам деди.
Қонлар ютиб Оллоҳ дедим, раҳм айлади,
Дўзах ичра бўлмасин деб ғамим еди,
Хуррам бўлиб ер остига кирдим мано.

Ешим етди олтмиш учқа бир кунча йўқ,
Во дариго, ҳақни топмай кўнглум синуқ,
Ер устида султонмен деб бўлдим улур,
Шокир бўлиб ер остига кирдим мано.

Шайхман дебон даъво қилиб йўлга қолдим,
Фашу дастор пучак пулга сотиб келдим.
Нафсу ҳаво тугён қилди, хориб қолдим,
Бедам бўлиб ер остига кирдим мано.

Бошим туфроғ, ўзим туфроғ, жисмим туфроғ,
Ҳақ васлига етармен деб руҳим муштоқ.
Куйдим, ёндим, бўлолмадим ҳаргиз офоқ,
Шабнам бўлиб ер остига кирдим мано.

Пиру муғоң назар қилди, шароб ичдим,
Шибли янглиғ само уриб, жондин кечдим,
Сармаст бўлиб, элу халқдин тониб қочдим,
Замзам бўлиб ер остига кирдим мано.

Қул Хожа Аҳмад, носих бўлсанг, ўзингга бўл,
Ошиқ бўлсанг жондин кечиб бир йўли ўл,
Нодонларга айтсанг сўзинг қилмас қабул,
Мукҳам бўлиб ер остига кирдим мано.

XI

Ишқ даъвосин манга қилма, ёлгон ошиқ,
Ошиқ бўлсанг бағринг ичра кўз қони йўқ,
Муҳаббатни шавқи бирла жон бермаса,
Зойе кечар умри они, ёлғони йўқ.

Ишқ боғини меҳнат тартиб кўкартмасанг,
Хорлик тартиб шум нафсингни ўлдирмасанг,
Оллоҳ дебон ичга нурни тўлдирмасанг,
Валлоҳ-биллоҳ сенда ишқни нишони йўқ.

Ҳақ зикрини мағзи жондин чиқармасанг,
Уч юз олтмиш томиларинг тебратмасанг,
Тўрт юз қирқ тўрт сўнгалларинг қул қилмасанг,
Ёлгончидир, Ҳаққа ошиқ бўлғони йўқ.

Нафсдин кечиб, қаноатни пеша қилгон.
Ҳар ким топса, рози бўлиб, бўйин сунгон.
Яхшиларга хизмат қилиб дуо олгон,
Андоқ ошиқ маҳшар куни армони йўқ.

Роҳат ташлаб жон меҳнатин хушлаганлар.
Саҳарларда жонин қийнаб оплаганлар,
Ҳойи ҳавас моуманни ташлаганлар,
Чин ошиқдир, ҳаргиз они ёлғони йўқ.

Ишқ дардини бедардларга айтиб бўлмас,
Бу йўллари уқбоси кўп, ўтиб бўлмас,
Ишқ гавҳарин ҳар номардга сотиб бўлмас,
Бехабарлар ишқ қадрини билғони йўқ.

Ишққа тушдинг, ўтга тушдинг, куйиб ўлдинг,
Парвонадек жондин кечиб аҳгар бўлдинг.
Дардга тўлдинг, ғамга тўлдинг, телба бўлдинг,
Ишқ дардини сўрсанг ҳаргиз дармони йўқ.

Бошинг кетар бу йўлларда ҳозир бўлгил,
Ишқ йўлида ўлмас бурун зинҳор ўлгил,
Пир этагин маҳкам тутиб, хизмат қилгил,
Хизмат қилгон ҳаргиз йўлда қолғони йўқ.

Ошиқ эрмас жононига жон бермаса,
Дехқон эрмас кетмон чопиб нон бермаса,
Мунда йиғлаб охиратда жон бермаса,
Йўлда қолгон бўйи худо олғони йўқ.

Эй беҳабар, ишқ аҳлидин баён сўрма,
Дард истагил, ишқ дардига дармон сўрма.
Ошиқ бўлсанг, зоҳидлардин нишон сўрма,
Бу йўлларда ошиқ ўлса товони йўқ.

Зоҳид бўлма, обид бўлма, ошиқ бўлгил,
Меҳнат тортиб ишқ йўлида содиқ бўлгил.
Нафсни тегиб даргоҳига лойиқ бўлгил,
Ишқисларни ҳам жони йўқ, имони йўқ.

Ишқ савдоси кимга тушса расво қилур,
Партав солиб Ҳақ ўзига шайдо қилур,
Мажнун сифат ақлин олиб Лайло қилур,
Оллоҳ ҳаққи бу сўзларни ёлғони йўқ.

Қул Хожа Аҳмад, жондин кечиб йўлга киргил,
Андин сўнгра эранларни йўлин сўргил,
Оллоҳ дебон ҳақ йўлида жонинг бергил,
Бу йўлларда жон бермасанг имкони йўқ.

XII

Хуш гойибдин етишди яхши сўзим табаррук,
Ошиқ бўлсанг, эй толиб, риёзатда белинг бук,
Тун кечалар ухламай ёш ўрига қонинг тўқ,
Арслон бобом сўзларин эшитингиз, табаррук.

Арслон бобом айтдилар: Толибларда йўқ ихлос,
Пиринг ҳозир бўлганда не керак Хиар Илос,
Пирга қадам қўйганда ёд этма гафеул гиёс,
Арслон бобом сўзларин эшитингиз, табаррук.

«Толиб мен» деб айтурлар, валлох, биллох, ноинсоф:
Номахрамга боқарлар кўзларида йўқ инсоф.
Киши молин еурлар, чин диллари эмас соф,
Арслон бобом сўларин эшитингиз, табаррук.

Пир хизматин қилдик деб: «Толиб ман» деб юрарлар,
Ебон харом-ҳаришни кулборига урарлар,
Кўзларида нами йўқ, ҳалқа ичра кирарлар,
Арслон бобом сўзларин эшитингиз, табаррук.

Зокирман деб зор урар, чиқмас кўзидин ёши,
Дилларида гами йўқ, ногоҳ оғриғай боши.
Макру ҳийла қилурлар маълум худога иши,
Арслон бобом сўзларин эшитингиз, табаррук.

Толибман деб айтурлар кўнглида йўқ зарра шўр,
Чин толибни сўрсангиз, ичи-тоши гавҳар, дур.
Ҳаққа аён сирлари, айтишлари сафо нур,
Арслон бобом сўзларин эшитингиз, табаррук.

Суратлари софу нақш қиёматдин қўркмаслар,
Фиску-фужур ҳосили гуноҳлардин хуркмаслар.
Риё тасбиҳ илгинда, йиглаб ёшин тўкмаслар.
Арслон бобом сўзларин эшитингиз, табаррук.

Риё тасбиҳ илгинда зуннор яхши билсангиз,
Ҳақ ризоси бутурур ишқ савдосин қилсангиз.
Ишқин олиб маҳшарда расво бўлиб турсангиз,
Арслон бобом сўзларин эшитингиз, табаррук.

Ишққа қадам қўйгонлар Ҳақ дийдорин кўрарлар,
Мусо сифат маҳшарда Ҳақдин савол сўрарлар.
Сармаст бўлиб, васфида ҳу зикрини кўрарлар,
Арслон бобом сўзларин эшитингиз, табаррук.

Иншоллоҳ, эшитгани ҳақдин тилаб олурмен,
Шайтон йўлидин олиб, ҳақ йўлига солурмен,
Мадад қилса Мустафо гуноҳларин тилармен,
Арслон бобом сўзларин эшитингиз, табаррук.

Арслон бобом сўрсангиз пайғамбарга эътибор.
Саҳобалар улуғи хос бандаи кирдигор.
Ётган ери ноҳамвор, бир кози хор-зор.
Арслон бобом сўзларин эшитингиз, табаррук.

Чоршанба кун эшитиб ногоҳ ҳазрат бордилар,
Арслонбобни уйига ул кун меҳмон бўлдилар.
Ётган ерни наҳамвор кўриб ҳайрон қолдилар,
Арслон бобом сўзларин эшитингиз, табаррук.

Ул Муҳаммад Мустафо туриб дуо қилдилар.
Малойиқлар омин деб илгин очиб турдилар.
Шундоқ уммат бердинг деб Ҳақ шукрини қилдилар,
Арслон бобом сўзларин эшитингиз, табаррук

Саҳоболар айдилар Арслонбобдир отингиз,
Арабларни улуғи покизадир зотингиз.
Тарбияти тан фарз деди, парча ёниб ётдингиз,
Арслон бобом сўзларин эшитингиз, табаррук.

Охир замон умматлар нақш қилур уйларин,
Нафс ҳавоға қувнаб бузор ҳар дам қўйларин,
Шону шавкатлар билан барпо қилур бўйларинг,
Арслон бобом сўзларин эшитдингиз, табаррук.

Охир замон умматлар дунё фоний билмаслар,
Кетганларни кўрибон андин ибрат олмаслар,
Эранларни қилғонини кўриб кўзга илмаслар,
Арслон бобом сўзларин эшитингиз, табаррук.

Яхши йўлдан озиб, ёмон йўлга овишқан,
Шайтон ланин пирим деб домонига ёпишқан,
Азозилни пирим деб эрта оқшом кўришган,
Арслон бобом сўзларин эшитингиз, табаррук.

Имон иеломин олиб, ўлмайман деб кулишган,
Ўлмайман деб дунёда Мавлом билан уришган,
Ғофиллик бирла ҳар дам умрини барбод берган,
Арслон бобом сўзларин эшитингиз, табаррук.

Вақти етса Азроил омонатни бер дегай,
Шайтон лаин пирим деб жон берарда кўрингай.
Имон исломни олиб ҳали дилин сўрмагай,
Арслон бобом сўзларин эшитингиз, табаррук.

Тавба қилса тавбасин Мавлом қабул қилмагай,
Оллоҳ деса хожаси қўлин тутиб олмагай.
Журму исён гириҳин пирга бориб ечмагай,
Арслон бобом сўзларин эшитингиз, табаррук.

Етти ёшқа Арслонбоб Туркистонга келдилар,
Бошим қўйиб йиғладим, ҳолим кўриб кулдилар,
Минг бир зикрин ўргатиб, меҳрибонлиг қилдилар,
Арслон бобом сўзларин эшитингиз, табаррук.

Калом қилдим хурмодин манга ваҳшат қилдилар,
Эй, беадаб гўдак, деб асо олиб сурдилар.
Ваҳшатида қўрқмадим, манга боқиб турдилар,
Арслон бобо сўзларин эшитингиз, табаррук.

Огзинг очгил, эй гўдак, омонатинг берайин,
Мазасини ютмадим, оч огзинга солайин,
Ҳақ Расулни буйриғин уммат бўлсам қилайин,
Арслон бобом сўзларин эшитингиз, табаррук.

Оғзим очдим, солдилар хурмо иси қилди маст,
Икки оламдин кечиб валлоҳ бўлдим хокпараст,
Ҳожа, мулло йиғилди, олиб юрди дастба-даст,
Арслон бобом сўзларин эшитингиз, табаррук.

Бобом айди, эй болам, таклиф қилмадинг манга,
Беш юз йилдур қошимда сақлар эрдим мен санга,
Мазасини сиз олиб талхин бердингиз манга,
Арслон бобом сўзларин эшитингиз, табаррук.

Бобом айди, эй болам, қошимда тур, ўлайин,
Жанозамни ўқиб кўм, жон тасаддуқ қилайин,
Мадад қилса Мустафо, илийюнга кирайин,
Арслон бобом сўзларин эшитингиз, табаррук.

Йиғлаб айдим, эй бобо, ёш гўдакмен, билмасмен,
Гўрингизни ковлаб мен, кўтариб сола олмасмен.
Ҳақ Мустафо суннатин гўдакмен, билолмасмен,
Арслон бобом сўзларин эшитингиз, табаррук.

Бобом айди, эй болам, малойиклар йиғилгай,
Жобраил имом бўлиб ўзгалар тобе бўлгай,
Мекойил ва Исрофил кўтариб гўрга қўйгай,
Арслон бобом сўзларин эшитингиз, табаррук.

Қул Хожа Аҳмад, сўзингни нодонларга айтмагил,
Сўзни айтиб нодонга пучак пулга сотмагил,
Очдин ўлсанг номарддин ҳаргиз миннат тортмагил,
Арслон бобом сўзларин эшитингиз, табаррук.

XIII

Йўлга кирган эранлардин йўлни сўрмай,
Йиғламайму, эй дўстларим, хато қилдим,
Ҳақ зикрини кеча-кундуз бирд айламай.
Аё дўстлар, ўз жонима жафо қилдим.

Оллоҳ ёди кўнгулларни равшан қилгон,
Ошиқларга худо ўзи ваъда қилгон,
Ишқ насими Мустафога тухфа қилгон,
Ул сабабдин кўз ёшимни гувоҳ қилдим.

Оллоҳ айтур ошиқларим Буроқ-сувор,
Ҳақ зикрини айтганларга раҳмат ёғар,
Кўп йиғлогон дийдоримни бешак кўрар,
Рўзи Маҳшар дийдоримни ато қилдим.

Ваъда қилди ошиқларга юз минг Буроқ,
Олам халқи маломати анга йироқ,
Бу оламдин эл кўзига ёнган чироқ,
Уқбо ичра юз минг кўшклар бино қилдим

Дардсиз одам одам эрмас, шуни англанг,
Ишқсиз одам ҳайвон жинси, мун тингланг,
Кўнглингизда ишқ бўлмаса манга йиғланг,
Гирёнларга хос ишқимни ато қилдим.

Банда бўлсанг манмапликни зинҳор ташла,
Саҳарларда жонинг қийнаб тинмай ишла,
Йўлдан озган гумроҳларни йўлга бошла,
Бир назарда дилларини сафо қилдим.

Чин дардликка ўзим дору, ўзим дармон,
Ҳам ошиқмен, ҳам маъшуқмен, ўзим жонон,
Раҳм айлайин отим Раҳмон, зотим субҳон,
Бир назарда ботинларни сафо қилдим.

Тонг отқунча Ҳақ ёдини айғон киши,
Тоғу чўлни бўстон қилар оққан ёши,
Оллоҳ айтур ўзга била йўқтур иши,
Ул ошиқни халойиқдин жудо қилдим.

Ишқ ёдини ерга солсам, ер кўтармас,
Дафтар қилсам то тириксен, битиб бўлмас.
Ҳақни билган бегу хону халқни билмас,
Ул бандамин ўз йўлимда дуто қилдим.

Молу пулни парво қилмас ошиқ киши,
Йўл устида туфроқ бўлиб азиз боши,
Андин сўнгра нурга тўлар ичи тоши,
Тонг-ла борса маҳшар аро подшоҳ қилдим

Ҳақдин қўрқиб молу пулни сўймаганини,
Ҳақни айтиб, бир дам ётиб уймаганини,
Ётса, қўпса Ҳақ зикрини қўймаганини,
Очдим ботин кўзларини, бино қилдим

Рўза тутиб халқга риё қилгонларни,
Намоз ўқиб, тасбиҳ қўлга олгонларни,
Шайхмен дея ўзга бинó қўйгонларни,
Охир домда имовидин жудо қилдим

Ҳаққа ошиқ бўлиб айди қул Хожа Аҳмад,
Сидқи бирла эшитганга юз мишг раҳмат
Дуо қилай кўрмагайлар меҳнат, заҳмат,
Оқил эрсанг бир сўз бирлан адо қилдим

XIV

Раббим ёди улуг ёддур айтур бўлсам,
Асал янглиғ сучук бўлур тилим менинг.
Ўзим фақир, қилдим муқир¹, бўлдим ҳақир.
Қанот қоқар учар қушдек кўнглим менинг.

Турлик айшим, турлик ишим, мунглиғ бошим,
Ирди² жоним, кетди ҳушим, оқди ёшим,
Ёзуқ билан тўлди тугал, ичим-тошим,
Бениёзим оча берсун йўлим менинг.

Кўзим тушди, кўнглим учди, аршқа ошди,
Умрим кечди, нафсим қочди, баҳрим тошди.
Карвон кўчди, манзил ошди, ҳориб тушди,
Сир улашди недек бўлғай ҳолим менинг.

Суврат мунда, сийрат онда, қудратингда,
Узу тунда, ёруғ кунда кўнглим онда,
Юрар тунда, бўлиб банда, бори қанда?
Сўрса онда ёзуқ турур тилим менинг.

¹ Муқир — қирор қилмоқ.

² Ирди — эриди жоним.

Ичдим шароб, бўлдум хароб, аслим туроб,
Келдим кўриб, кўнглим сароб, ишққа пуроб,
Ҳақдин хитоб қилса кўрмас қуллар азоб,
Булоқ янглиғ оқар кўздин ёшим менинг.

Тушим узор, Буроқ тўзор, кетса бозор,
Дунё бозор ичра кириб, қуллар озар,
Бошим безор, ёшим сизор, қоним тўзор.
Отим Аҳмад, Туркистондур элим менинг.

XV

Тинмайин мен ҳасратингда оллоҳ десам,
Зор инграбон зокир бўлиб, раббим десам.
Қули бўлиб, қуллигингда бўйин сунсам.
Бу иш бирла, ёраб, сени топгаймумен?

Зикриёдек бу бошимға арра қўйсам,
Аиюбдек (ҳам) бу танимға қуртни солсам.
Мусодек (ҳам) Тур тоғида тоат қилсам,
Бу иш бирла, ёраб, сени топгаймумен?

Юнусдек (хам) дарё ичра балиқ бўлсам,
Юсуфдек (хам) қудуқ ичра ватан қилсам,
Ёқубдек (хам) Юсуф учун қўп йигласам,
Бу иш бирла, ёраб, сени топгаймумен?

Шиблидек (хам) ошиқ бўлиб само урсам,
Боязиддек тун-кун тинмай Каъба борсам,
Каъба ичра юзим суртиб зор инграсам,
Бу иш бирла, ёраб, сени топгаймумен?

Маъруфдек (хам) ушбу йўлга қадам қўйсам,
Мансурдек (хам) жондан кечиб дорға қўнсам,
Дор узра шавқланибон ҳақни айсам,
Бу иш бирла, ёраб, сени топгаймумен?

Қул Хожа Аҳмад, қуллуқ ичра собит бўлсам,
Зокир бўлиб эжкри айтиб раббим десам,
Зикиринда шавқланибон куйиб-ёисам,
Бу иш бирла, ёраб, сени топгаймумен?

XVI

Сахар вақтда кўпиб, йиғлаб, нола айла,
Нолишингдин еру кўклар наво қилсун.
Ҳаққа сизғиб кўз ёшингни жола айла,
Андин сўнгра Ҳақ дардингга даво қилсун?

Юз минг гуноҳ содир бўлди — билолмадинг
Товба қилиб даргоҳига келолмадинг,
Хизмат қилиб яхши дуо ололмадинг,
Ошиқлардин сени не деб сиво қилсун?

Бу аламда расво бўлиб қон ютмасанг,
Шариатда, тариқатда пир тутмасанг,
Ҳақиқатда жону тандин пок ўтмасанг,
Ғафлатларинг сени не деб жудо қилсун?

Эранларни қилгонларин қилолмасанг,
Пирсиз юриб вирду аврод билолмасанг
Истионад тилаб дуо ололмасанг,
Хос бузурклар сени не деб дуо қилсун?

Дамя тазвир қўйиб халқни йўлдан урдинг,
Шайхлик қилиб риё бирла дўкон қурдинг,
Испрат қилиб шайтон бирла даврон сурдинг,
Дийдорига сени не деб раво қилсун?

Кеча ётмай хоби гафлат ҳаром қилса,
Зикри қалбу зикри сирни тамом қилса,
Минг бир отин тасбиҳ этиб калом қилса,
Бунда не деб даргоҳига ҳаво қилсун?

Амри маъруф наҳи мункар билиб келса,
Ётса, қўпса бир худойни ҳозир билса,
То ўлгунча ҳожасига хизмат қилса,
Қувват берур, ани не деб дуто қилсун?

Бенамозу бетоатга бермас қувват,
Феъли заиф, ўзи маъюб бермас ҳиммат.
Риққи ноқис, ўзи ножинс, кўрмас давлат,
Ул фосиқни дилин не деб сафо қилсун?

Хайфи одам ўз қаддини ўзи билмас,
Манлик қилиб яхшиларни кўзга.илмас,
Хў суҳбатин кўрган ерга қочиб келмас,
Ул бевафо ахдга не деб вафо қилсун?

Одам улдур фақир бўлур йўлда ётса,
Туфроқ сифат олам ани босиб ўтса,
Юсуф сифат биродари қул деб сотса,
Қулни қули ул қул не деб ҳаво қилсун?

Шавқи завқи муҳаббатдин аён қилгил,
Ошиқларга ишқ ўтидин баён қилгил.
Хорлик, зорлик, машаққатни нишон қилгил,
Чин ошиқлар ўтдин не деб ҳазар қилсун?

Оллоҳ дебон ўтга кирди Халилуллоҳ,
Ушал ўтин бўстон қилди, кўринг оллоҳ.
Бўйини кесиб, йиглаб айди шайанлиллоҳ,
Фақир мискин ўтда не деб ҳаво қилсун?

Ҳаққа ошиқ содиқлари юрур хилват,
Тонг-ла борса Ҳақ қошида кўрур иззат.
Жаннат кириб дийдор кўрар, айшу роҳат,
Пинҳон юрар халққа не деб риё қилеун?

Қул Хожа Аҳмад, дарду ҳолат пайдо қилгил,
Жону дилни Ҳақ йўлида савдо қилгил,
Дардин тортиб рўзи маҳшар гавго қилгил,
Дард бўлмаса Мавлом кимга шифо қилеун?

XVII

Товба қилиб ҳаққа ёнган ошиқларга,
Учмоқ ичра тўрт аригда шарбати бор.
Товба қилмай ҳақ ёнмаган гофилларга,
Тор лаҳадда қаттиғ азоб-ҳасрати бор.

Учмоқ мулкни ўқғон қуллар товба қилеун,
Товба қилиб ҳазратига ёвуқ бўлсин,
Хуру қусур, гилмон вилдан ходим бўлсин,
Алвон-алвон кияр ташриф хилъати бор.

Тавба қилгон ошиқларға нури эрур,
Туни-кунни сойим бўлса кўнгли ёрур,
Қачон ўлиб, гўрга кирса гўри кенгур,
Қодир Раббим, раҳим, раҳмон, раҳмати бор.

Тавбасизлар бу дунёдин кечмас, билур,
Ўлиб борса гўр азобин кўрмас, билур.
Қиёмат кун танг аросат ўтмас, билур,
Ҳайҳот-ҳайҳот навҳа-фарёд кунлари бор.

Намоз рўза тавба узра боргонларға,
Ҳақ йўлиға кириб қадам қўйгонларға.
Ушбу товба бирла анда боргонларға,
Ярлиқанмиш қуллар бирлан суҳбати бор.

Ул ариғлар кимга турур билгил мунн,
Тавба қилгон ошиқларға ичрур ани.
Тавбасизлар ул ариғдин ичмас суни,
Анга ичрур заҳри-заққум шарбати бор.

Ҳар ким Ҳақни қули бўлса ҳаққа ёнсун,
Ҳаққа ёнмас гофил қуллар нари борсун.
Қул Хожа Аҳмад, нечук мунда ўрун тутсун,
Кеча-кундуз гўрга турур ҳайбати бор.

XVIII

Дийдорини толиб қилсанг, эй зокирлар,
Жондин кечиб ҳалқа ичра кўрунг дийдор,
Севгинг била оллоҳ айтиб, ростга қайтиб,
Тун уйқусин ҳаром айлаб бўлғил бедор.

Бедорларга Ҳақ раҳмати бўлур ёвуқ,
Бедорларни кўнгли синуқ, кўзи ёшлик.
Манманликни жазосини бергай томуқ,
Такаббурни дўзах ичра ҳоли душвор.

Сендин бурун ёронларинг қаён кетти,
Бу дунёга кўнгул бермай йиғлаб ўтти.
Умринг охир бўлди навбат санга етти,
Гуноҳингга товба қилғил, эй бадкирдор.

Нафсинг сени боқиб турсанг нелар демас.
Зори қилсанг оллоҳ сари буюн сунмас.
Қўлга олсанг ёбон қушдек қўлга қўнмас.
Қўлга олиб тун уйқусини қилғил бедор.

Нафе йўлига кирган киши расво бўлур,
Йўлдин озиб, тойиб, тўзиб гумроҳ бўлур,
Ётса, қўпса шайтон била ҳамроҳ бўлур,
Нафсини тебқил, нафсини тебқил, эй бадқирдор.

Нафсинг сени охир дамда гадо қилгай,
Дин уйини гарат қилиб адо қилгай,
Ўлар вақтда имонингдин жудо қилгай,
Оқил эрсанг нафси баддин бўлгин безор.

Фиръави, Қорун шайтон сўзини маҳкам тутти,
Бул сабабдин ер ёрилди ани ютти,
Мусо қалим носих бўлиб сўзлар айтти,
Қулоқ тутмай ул иккиси бўлди мурдор.

Гуноҳингга тавба қилиб йиғлаб юргил,
Кетарман деб йўл бошига бориб тургил.
Кетганларни кўруб сен ҳам ибрат олгил,
Ибрат олсанг ётмиш еринг бўлур гулзор.

Мўмин қуллар дарду ҳолат пайдо қилди,
Ҳақ йўлида жону дилни шайдо қилди,
Дунё ташлаб охиратни савдо қилди,
Савдо қилсанг ҳуру гулмон бари тайёр.

Қул Хожа Аҳмад, нафс илгидин қилур ман дод,
Пиру мугон бўлгаймукин анга жаллод.
Беҳабарлар эшитмаслар доду фарёд,
Қон йиғлагил, эшитсун ул парвардигор.

XIX

Ишқ йўлида фано бўлай ҳақ биру бор,
Ҳар не қилсанг ошиқ қилгил парвардигор
Илгим очиб дуо қилай азим жаббор,
Ҳар не қилсанг ошиқ қилгил парвардигор.

Гул ишқини кўйинда ман булбул бўлдум,
Алвон, алвон тиллар бирлан нолиш қилдим,
Барча ишдин ошиқликни душвор билдим,
Ҳар не қилсанг ошиқ қилгил парвардигор.

Ишқи текса куйдиргиси жону тани,
Ишқи текса вайрон қилур мову менни,
Ишқ бўлмаса топиб бўлмас мавлом сени,
Ҳар не қилсанг ошиқ қилгил парвардигор.

Ишқ дафтари сиғмас дўстлар даргоҳига.
Жумла ошиқ йиғлиб боргай даргоҳига,
Етти дўзах тоқат қилмас бир оҳига,
Ҳар не қилсанг ошиқ қилгил парвардигор.

Хос ишқингни кўрсат манга шокир бўлай,
Арри¹ кўйса Закриёдек зокир бўлай,
Айюбсифат балосига собир бўлай,
Ҳар не қилсанг ошиқ қилгил парвардигор.

¹ Арри — пари.

Жилва қилғил, телба қилғил, шайдо қилғил,
Мажнун қилғил, алу халққа расво қилғил,
Шам кўрсатиб парвонадек ахгар қилғил,
Ҳар не қилсанг ошиқ қилғил парвардигор.

Ишқ дардини талаб қилдим дармони йўқ,
Ишқ йўлида жон бергани армонн йўқ,
Бу йўлларда жон бермаса имкони йўқ,
Ҳар не қилсанг ошиқ қилғил парвардигор.

Қайдин топай, ишқинг тушти, қарорим йўқ,
Ишқ саносин туни-кунн қўерим йўқ,
Даргоҳингдин ўзга ерга борорим йўқ,
Ҳар не қилсанг ошиқ қилғил парвардигор.

Ишқ бозори улуг бозор савдо ҳаром,
Ошиқларга сендин ўзга ғавго ҳаром,
Ишқ йўлига кирганларга дунё ҳаром,
Ҳар не қилсанг ошиқ қилғил парвардигор.

Ошиқлиқни даъво қилиб юрлмадим,
Нафсдин кечиб мен амрини қилолмадим,
Нодонликда Ҳақ амрини билолмадим,
Ҳар не қилсанг ошиқ қилғил парвардигор.

Қул Хожа Аҳмад, ишқдин қаттиқ бало бўлмас,
Марҳам сўрма, ишқ дардига даво бўлмас.
Кўз ёшидин ўга ҳеч ким гувоҳ бўлмас,
Ҳар не қилсанг ошиқ қилғил парвардигор.

XX

Муҳаббатни жомини ичкан девоналар,
Қиёмат кун ўт оғзинди сочар, дўстлар,
Қудрат бирла яратилгон етти томуғ,
Ошиқларни наърасидин қочар, дўстлар.

Дўзах йиглаб дод айлағай худойига,
Тоқатим йўқ ошиқларни бир оҳига,
Қочиб борғай ҳақ таоло паноҳига,
Ошиқларни ёши бирла ўчар, дўстлар

Ошиқларни ишқ дўконин борса кўруб,
Ёшин сочиб, кўксин очиб, юзин суруб,
Ишшооллоҳ, дўзах қочгай андин кўрқиб,
Етти осмон тоқат қилмай кўчар, дўстлар.

Раҳмон эгам соқи бўлиб май ичурса,
Аҳлу аёл хонумондин пок кечурса.
Вужудимдин Азозилни Ҳақ қочирса,
Жўрму исён гирихларин очар, дўстлар.

Ишқ бобини ҳақ юзига во айласа,
Хос ишқини кўнгул ичра жо айласа,
Лутф айласа ики олам шоҳ айласа,
Ошиқлари ҳақ зориға учар, дўстлар.

Субҳон эгам бир қатра май қилса инъом,
Зикри сирни айта-айта қилсам тамом.
Ҳуру гулмон жумла малак анга гулом,
Учмоҳ ичра харир тўнлар бичар, дўстлар.

Оллоҳ дебон гўрдин кўпса олам куяр,
Хос бандам деб раҳмон эгам ёлғуз суяр.
Еш ўрнига қоним тўкиб юзни бўяр,
Ҳамдин айтиб шайтон лаин қочар, дўстлар.

Мен айтмадим оллоҳ ўзи ваъда қилди,
Йўлсиз эдим лутф айлабон йўлга солди.
Ғариб бўлиб нола қилдим қўлум олди,
Андоқ ошиқ шавқ шаробин ичар, дўстлар.

Қул Хожа Аҳмад, ишқсизларни иши душвор,
Тонг-ла борса ҳақ кўрсатмас анга дийдор.
Аршу курси, лавҳу қалам қама безор,
Ишқсизларга дўзах бобин очар дўстлар.

XXI

Ишқ сиррини баён қилсам ошиқларга,
Тоқат қилмай бошин олиб кетар, дўстлар,
Тоғу тошга бошин уриб бехоб бўлуб.
Аҳлу аёл хонумондин ўтар, дўстлар.

Ишқ шиддати бошга тушса ошиқ найлар,
Бегоналар тошлар отиб анга кулар.
Девона деб бошини ёриб қонга булар,
Шокир бўлиб ҳамду сано айтар, дўстлар.

Ишқ гавҳари тубсиз дарё ичра пинҳон,
Жондин кечиб гавҳар олгон бўлди жонон.
Булҳаваслар ошиқман деб йўлда қолгон,
Динларини пучак пулга сотар, дўстлар,

Ишқсизларни ҳам жони йўқ, ҳам имони,
Расулуллоҳ сўзин айдим маъно кони,
Неча айтсам эшиткучи билган қани,
Беҳабарга айтсам кўнгли қотар, дўстлар.

Ўтга куйдим, жондин тўйдим, ҳайрон бўлдум.
Бу нечук ўт куймай, ёнмай бирён бўлдум.
Муҳаббатни отин эшитиб гирён бўлдум,
Кўзи гирён муродиға етар, дўстлар.

Зор йиғлабон, зор инграғил раҳми келсун,
Пўл адашсанг раҳми келиб йўлга солсун.
Хизмат қилғил ири мугон қўлинг олсун,
Хизмат қилғон муродиға етар, дўстлар.

Замона ҳам охир бўлди, хўйинг кетти,
Расулulloҳ ваъдалари ёвуқ етти,
Хос қуллари яхши сўзга қулоқ тутти,
Ёмон қуллар кундин-кунга батар, дўстлар.

Қуллуявмин батарийи, деди Хақ Мустафо,
Умнат бўлсанг қулоқ солғил аҳли вафо.
Яхшиларни ажрин берур, бадга жазо,
Қиёмат кун жазоларин тортар, дўстлар.

Фосиқ фожир ҳаво қилиб ерни босмас,
Рўза, намоз қазо қилиб мисвок осмас,
Расулulloҳ суннатларин кўзга илмас,
Гуноҳлари кундин-кунга ортар, дўстлар.

Дунёдорлар молин кўруб ҳаво қилур,
Манманликдин ул даъвойи худо қилур.
Ўлар вақтда имонидин жудо қилур,
Жон берурда ҳасрат бирлан кетур, дўстлар.

Қомуғ дунё йиғганларни валлоҳ кўрдум,
Ўлур вақтда куларсен деб ҳолин сўрдум.
Шайтон айди, имонинга чангал урдум,
Жон чиқарда йиғлай, йиғлай кетар, дўстлар.

Қул Хожа Аҳмад, ошиқ бўлсанг жонинг куйсун,
Сидқинг бирлан оллоҳ дегил тангри билсун,
Дуо қилғил, мўмин қуллар дунё куйсун,
Дунё куйғон охиратга етар, дўстлар.

XXII

Ҳаққа ёниб мўмин бўлсанг тоат қилғил,
Тоат қилғон ҳақ дийдорин кўрар, дўстлар.
Юз минг бошға тушса ингранмағил,
Андин сўнгра ишқ сирриани билар, дўстлар.

Ошиқлари зор инграбон йўлга кирди,
Ҳар не жафо тегса ани ҳақдин билди.
Рози бўлиб ер остига ҳозир бўлди,
Зор йиғлабон саҳарларда турар, дўстлар.

Аё дўстлар, ҳеч билмадим мен йўлимни.
Саодатга боғламадим мен белимни.
Ғийбат сўздин ҳеч йиғмадим мен тилимни,
Нодонлиғим мени расво қилди, дўстлар.

Кеча-кундуз беғам юрдим зикрин айтмай,
Жаҳд айлабон тун — кун фикрин этмай.
Муҳаббатни бозорида ўзни сотмай,
Нафсим мени юв минг таом тилар, дўстлар.

Нафсингни сен ўз райига қўйма зинҳор,
Емай, ичмай тоат бирла бўлғил бедор.
Ахир бир кун кўрсаткуси санга дийдор,
Бедор бўлгон анда дийдор кўрар, дўстлар.

Аё гофил, ҳақ зикрини тилдан қўйма,
Дунёликдин бир заррани қўлга олма.
Эранларни орқасидин ҳаргиз қолма,
Ўўлга кирган охир мурод топар, дўстлар.

Во даруго, армон бирла умрим кечди,
Нафсим мени тугён қилди, ҳаддин ошди.
Ўоним қуши парвоз қилса руҳим қочди,
Гофил юрғаң умрин елга сотар, дўстлар.

Дийдор кўрай деган қуллар бедор бўлур,
Юрса, турса, ётса, қўнса зикрин айтур,
Ичи-таши андоғ қулни нурга тўлур,
Оллоҳ нурин андоғ қулга сочар, дўстлар.

Қул Хожа Аҳмад, банда бўлсанг йиглаб юргил,
Муҳаббатни мажлисиға ўзунг ургил,
Қиёматни шиддатиндин мотам қургил,
Мотам қурган сирдин хабар олар, дўстлар.

XXIII

Дийдор учун жонни қурбон қилмагунча,
Исмойилдек дийдор орзу қилманг, дўстлар,
Жондин кечиб тариқатга кирмагунча,
Ошиқ мен деб ёлгон даъво қилманг, дўстлар.

Ошиқнинг улуг ишдур билсанг муни,
Меҳнат бирла синар эрмиш мавлом сени,
Ранжу меҳнат бирла бўлсанг туни-куни,
Машуқингдин кўнгул ўзга қилманг, дўстлар.

Мавлик бирла тариқатга кирмадилар,
Жондин кечмай йўлга қадам қўймадилар,
Нафе ўлтурмай таслим фано бўлмадилар,
Хомтамаънинг бирла йўлга кирманг, дўстлар.

Ушбу ишқни йўли тилим бўлмак турур,
Мунда йиглаб охиратда кулмак турур.
Гул рангаари заъфарондек сўлмак турур,
Мундоқ бўлмай ошиқмен деб айтманг, дўстлар.

Муршидларни хизматини қил ихтиёр,
Ўзлигимдин йўлга кирдим дема зинҳор.
Яхши билсанг тариқатни хатари бёр,
Қало вазсиз ушбу йўлга кирманг, дўстлар.

Муршидларга хизмат қилсанг нафсга офат,
Тегма подон, бу йўлларда қилмас тоқат.
Содиқ қуллар бу йўлларни билур роҳат,
Тирик ўлмайд дийдор орзу қилманг, дўстлар.

Ал каззобу ло уммати, деди Сизга,
Ул Муҳаммад ҳақ Расули эрди бизга.
Ёлғончиға жаннат йўқтур воллоҳ анга,
Ёлғон сўзлаб имонсизин кетманг, дўстлар.

Хонумонин тарк этмайин кўрмас дийдор,
Дийдор кўрай деган ошиқ бўлар бедор.
Андоқ ошиқ охир кўргай анда дийдор,
Дийдор кўрмай сирдин хабар туйманг. дўстлар.

Сирдин маъно туймагонлар бегонадур,
Ул ошиқни маконлари вайронадур,
Ишқ йўлида жон берганлар жононадур,
Жондин кечмай жондин хабар билманг, дўстлар.

Ўул Хожа Аҳмад, ўздин кечмай даъво қилма,
Халқ ичинда ошиқ мен деб тилга олма,
Ошиқлиғи улуғ ишдур ғофил бўлма,
Ғофил бўлиб ҳақ дийдорин кўрманг, дўстлар.

XXIV

Муҳаббатни жомин ичиб рақс айлабон,
Девоналиғ мақомига кирди, дўстлар.
Очу тўқлиқ суду зиён ҳеч билмаган,
Сармаст бўлиб рақсу само урди, дўстлар.

Рақсу само урганларға дунё ҳаром,
Ахлу аёл хонумондин кечди тамон.
Саҳар вақтда ҳаққа сигниб йиғлар мудом,
Андин сўнгра рақсу само урди, дўстлар.

Дунё тефмай рақсу само урган жоҳил,
Ҳақ ёдини бирдам айтмай юрар ғофил,
Дарвешман деб дунё сари кўнгли мойил,
Дунё учун рақсу само урди, дўстлар.

Ўздин кетмай рақсу само урмак хато,
Субҳон эгам анга қилмас имон ато,
Тоат қилса дилларини қилмас сафо,
Риё қилиб рақсу само урди, дўстлар.

Ўздин кетмай рақс айласа оллоҳ безор,
Самоидин ер тебраниб торткай озор.
Дуо қилай кўрсатмасун анга дийдор,
Диндин кечиб рақсу само урди, дўстлар.

Шибли ошиқ само урди партав кўруб,
Мустафони ҳозир кўруб савол сўруб.
Дунё уқбин орқа ташлаб, кўзин юмиб,
Андоқ қуллар рақсу само урди, дўстлар.

Шибли ошиқ йиғлаб айди, аё расул,
Бетоқатмен, само урсам ҳам мен малул.
Расул айди, иншооллоҳ қилгой қабул,
Рухсат тилаб рақсу само урди, дўстлар.

Қул Хожа Аҳмад, рақсу само ҳар кимга йўқ,
Тақлид бирла урса само кўргай томуқ,
Бу ривоят пинҳон эрди айсун қомуқ,
Ҳақни топиб рақсу само урди, дўстлар.

XXV

Ҳикоятда билинг мундоғ келтурдилар,
Бобомочин ул Султонни еткурдилар,
Хуросонда тўрт юз ёшни яшадилар,
Йигирма тўрт йиғоч ҳар кун учди, дўстлар.

Эшиттилар Бобомочин ул замонда,
Аҳмад отлиғ бир шайх чиқмиш Туркистонда,
Суҳбат қилмас қизу жувон бирлан анда,
Ман аткали Туркистонга келди, дўстлар.

Келди эрса кўрдилар ул машойихни,
Сен шайхму сен озгурғучи халойиқни,
Ўшал озгон гумроҳдурмен билгил муни,
Тейу ҳазрат анга жавоб берди, дўстлар.

Амр этилар Ҳаким хожа Сулаймонга,
Ўшал сўфи Муҳаммади донишмандга,
Боғлаб уринг беш юз қамчи ул нодонга,
Бир стунга маҳкам боғлаб қўйди, дўстлар.

Юз киши (ҳам) келса тута билмас эди,
Ики киши тутиб они ҳам боғлади.
Ўшал дамда беш юз қамчи санаб урди,
На оҳ деди, на воҳ деди, билинг, дўстлар.

Яланғоч (ҳам) қилиб они боғлаб қўйди,
Беш юздин бир қамчини ҳам ортиқ урди,
Бир қамчидин зор йиглабон фарёд қилди,
Ота Аҳмад ёш тўкибон куйди, дўстлар.

Ушал дамда муридлари қилди савол,
Бир юз қамчи урганда йўқ ҳеч қилу қол
Бир қамчи урди эрса бўлди беҳол,
Сир недур деб асхоб анда сўрди, дўстлар

Ота айтди, орқасида деғу пари,
Урнаб эрди беш юз қамчи анга тегди.
Деғу пари орқасидин дарҳол қочди,
Бир қамчиси анга тегди билинг, дўстлар

Бобомочин ул дам айди, во Аҳмадо,
Келмишам мен расво бўлиб халқлар аро.
Улар эрдим ушбу ҳолат бирлан мана,
Зор йиғлабон арзу ҳолин айтти, дўстлар

Отанинг ҳам эрлигини анда билди,
Риёзатни торткусиди ё кўрсатти.
Ота бирла уч мартаба хилват кирди,
Мурод-мақсад пирдин эрмиш билинг, дўстлар

Муршид бўлмай ҳаргиз мурод топмадилар.
Хизмат қилмай ҳаққа восил бўлмадилар.
Зор йиғлабон кеча бедор бўлмадилар.
Зор йиғламай ҳақ дийдорни кўрмас, дўстлар.

Ед этайлик қул Ҳожа Аҳмад авлиёни,
Муридлари Бобомочин ул султонни,
Қўллагайму осн Юсуф Байзовийни
Назм айлабон бу ҳикоят билинг, дўстлар.

XXVI

Ориф ошиқ жон мулкида алам тортса,
Ун сакиз минг қомуғ олам ғулғул бўлур,
Кўнгул қуши шавқ қанотин тутиб учса,
Жумла важуд ёдин сайрап — булбул бўлур.

Муҳаббатни майдониға ўзин солса,
Маърифатни бўстонида жавлон қилса,
Сир шаробин ичиб ошиқ руҳи қонса,
Муҳаббатни гулзорида хуш гул бўлур.

Эранлари ҳақ ёдидин гофил бўлмас,
Рижолун ло тулҳихим дер холиқун хос.
Эран йўлини туткан ҳаргиз йўлда қолмас,
Ул ҳазратда сир-асрори мақбул бўлур.

Зоҳирларин оти бирлан бизаганлар,
Ботинларин ниёз бирлан тузаганлар.
Шавқ отини кўнгул ичра кезаганлар,
(Ҳам) мосува бирлан қачон машғул бўлур.

Тариқатдур бу йўл отин билса дарвеш.
Маърифатни матоъидин олса дарвеш.
Ўзга йўллар бори ҳаво сонса дарвеш,
Маърифатни майдонида эр ул бўлур.

Қотиғланиб қул Хожа Аҳмад йўлга киргил,
Қулни кўрсанг қули бўлиб маъно сўргил.
Ё илоҳим, рўзи қилса маъно олғил,
Маъно сўраб, маъно олган чин қул бўлур.

XXVII

Субхон азим бандасига лутф айласа,
Ичи ёриб, таши куйиб бирён бўлур.
Пир этагин тутиб ошиқ йўлга кирса,
Ҳақни излаб икки кўзи гирён бўлур.

Жондин кечмай ишқ сирини билса бўлмас,
Молдин кечмай манманликни қўйса бўлмас.
Суво бўлмай ёлғиз ўзин суйса бўлмас,
Андоқ ошиқ эл кўзидин пинҳон бўлур.

Девони йўлидаму ҳақни топган,
Шамшири ҳақ қўлга олиб нафси чопган,
Қайда борса кўзни юмиб сирни топган,
Андоқ сирни топган киши мардон бўлур.

Ишқ йўлида кеча-кундуз йиғлагонлар,
Жондин кечиб белли маҳкам боғлогонлар.
Хизмат қилиб ҳақ сиррини англогонлар,
Тун юқини ҳаром қилиб нолон бўлур.

Во дариғо, ишқ йўлида жонин бермай,
Говвос бўлиб дарё ичра гуҳар термай,
Ҳақдин ўзга мақсадларни йироқ солмай,
Тонг-ла борса надоматлар чандон бўлур.

Ошиқ бўлсанг Боязидден ўзинг сотғил,
Воллоҳ-биллоҳ дунё ҳаром ташлаб отғил.
Қонлар тўкиб, кўзларингдин тунлар қотғил,
Бир лаҳзада шайтон мулки вайрон бўлур.

Тонг отқунча закрин айтғил жонинг бирла,
Тоғу чўлни бўстон қилғил ёшинг бирла.
Тошдин қаттиғ тошга ётғил ёнинг бирла,
Йўлдин озғон юз минг гофил мардон бўлур.

Тошдин қаттиғ тошни сўргон бехобарлар,
Уқбо ишин орқа ташлаб дунё излар.
Оят ҳадис боён қилсам қаттиғ сўзлар.
Зоҳир одам ботинлари шайтон бўлур.

Зикрин айгил қонлар оқсин кўзларингдин,
Хикмат айгил дурлар томсин сўзларингдин,
Гуллар унсин ҳар ер босган изларингдин,
Гулга боқсанг гул очилиб хандон бўлур

Саҳарларда эрта туриб қонлар ютгил,
Пиру муғон этагини маҳкам тутгил,
Ҳаққа ошиқ бўлгон бўлсанг жондин ўтгил,
Жондин кечган чин ошиқлар урғи бўлур.

Бу дунёда фақирликни одат қилган,
Хорлик тортиб машаққатни роҳат билган,
Қул Хожа Аҳмад, яхшиларга хизмат қилган,
Қиёмат кун андоқ киши султон бўлур.

XXVIII

Оллоҳ ёдин айтур қуллар маъно бирлан
Бемаъноға ҳаргиз қулоқ солмас бўлур.
Оллоҳ деган ошиқ қуллар доим — мудом,
Ҳақ ёдидин зарра гофил бўлмас бўлур.

Ҳақ ёдидин зарра гофил бўлмоғонлар,
Ётса, қўпса ҳақ зикрини қўймоғонлар.
Валлоҳ-биллоҳ дунё ҳаром олмоғонлар,
Гўр ичинда ул қул ҳаргиз ўлмас бўлур.

Маърифатнинг бўстонида жонин бургон,
Муҳаббатнинг maidонида бош уйноғон,
Ҳақиқатнинг дарёсидин гавҳар олгон,
Ғоввос янглиғ ул дарёдин чиқмас бўлур.

Эранлари ул дарёга чўмди — ботди,
Кеча-кундуз тинмай бир дам, ёдин айтди,
Ўлмас бурун жон аччиғин захрин тотди,
Охиратни асбобини солмас бўлур.

Гофил бўлмас ҳақ ёдидин тунлар тамом,
Луқма ҳалол толиб қилур, емас ҳаром,
Дарвеш керак ушбу сифат бирла мудом,
Қул бўлибон қуллиғидин толмас бўлур.

Қул бўлибон қуллуқ қилур хожасиға,
Танин, жонин аямас ул мавлосиға,
Собир бўлиб, умид тутар ваъдасиға,
Жафосидин чин ошиқлар қайтмас бўлур.

Жафо чекмай ошиқ бўлмас тингла, гофил,
Жафо чекиб собир бўлғил, бўлма жоҳил,
Ризо бўлиб қуллик қилгон бўлур оқил,
Жоҳил одам бир-биридин ёнмас бўлур.

Қулмен тейу ҳақ амрини қилмоғонлар,
Қудратини кўруб ибрат олмоғонлар,
Имон, ислон аҳкомларин билмоғонлар
Улуғ кунда қизил юзлуғ бўлмас бўлур

Ҳақ йўлини шавқи кўптур билгонларға,
Қўрқинч бирла етғил ўшал ўлгонларға,
Осон кўринур йўлни мудом юрғонларға,
Мундоқ қуллар гўр азобин билмас бўлур.

Қул Хожа Аҳмад, оллоҳ дегил, ёшинг оқғай,
Ўтган ориф ҳиммат қилиб қўлинг олғай,
Раҳми келса раҳим мавлом раҳим қилғай,
Хожа қўлин ҳаргиз зойе қўймас бўлур.

XXIX

Тажаллини мақомидур ажаб мақом,
Ул мақомда ошиқ қуллар жавлон қилур.
Қай кўнгулга тажаллиси партов солса,
Беҳуд бўлиб, ўзин билмай афғон қилур.

Ул мақомни йўллари раҳзани бор,
Қало вазсиз йўлга кирса йўлдин озар,
Восвос ўлуб шайтон лаин динин бузар,
Ўз йўлиға солиб они ҳайрон қилур.

Ул мақомни билдурғали раҳбар керак,
Тариқатни пешасида сафдар керак.
Ушбу йўлни забт айлаган сарвар керак,
Андоқ муршид учмох мулкин тайрон қилур.

Ул мақомға етган ошиқ шароб ичар,
Хонимонин барбод бериб, жондин кечар,
Шавқ қанотин ҳазрат топа тутиб учар,
Аршу курси лавҳу қалам тайрон қилур.

Дийдор тилаб тарк айласанг мосувони,
Ўлмас бурун вужудингни айла фоний,
Ва анҳорун мин асалин мусафّفони
Учмоғини хос қулига эҳсон қилур.

Ул мақомни тавҳид отлиғ дарахти бор,
Соясида ошиқ қуллар буроқ — суяр.
Ҳар бир шохи минг йўлчилик йўлни тутар,
Ҳар қайсиси ўз-ўзига унвон қилур.

Ул дарахтни мевасини тотган қуллар,
Дунёсини охиратга сотган қуллар.
Гўр ичинда осойишта ётган қуллар,
Саҳарларда кўз ёшини уммон қилур.

Ҳиммат қурин қул Хожа Аҳмад белга боғла,
Муҳаббатни оти бирла юрак доғла.
Ёқанг тутиб тонг отқунча тинмай йигла,
Шояд санга раҳм айлабон жонон қилур.

XXX

Муҳаббатсиз халойиқдин ҳар ким қочса,
Орифларни суҳбатида жавлон қилур.
Ўртаб, куйиб ишқ йўлида ёшин сочса,
Субҳон эгам арш устида меҳмон қилур.

Бандам дегай куйганларни суйиб оллоҳ,
Ҳақ кўрсаткай дийдорини воллоҳ-биллоҳ.
Қайда борса тасбиҳлари шайаниллоҳ
Ҳар не топса ҳақ йўлида эҳсон қилур.

Зокир бўлиб зикрин айтса келгай нидо,
Шайтон лаин етмиш фарсанг бўлгай жудо.
Дарди бўлса, ҳақ дардиға бергай даво,
Андоқ қулни ўзи излаб жонон қилур.

Тун сахарлар ҳақ уйғотиб қон йиғлатар,
Бедор қилиб ўз ишқига дил боғлатар.
Давоси йўқ дардни бериб зор ингратар,
Мунда йиғлаб анда борса хандон қилур.

Ҳаққа ошиқ бўлгон қуллар дойим бедор.
Ризвон эмас мақсадлари эрур дийдор.
Аҳлу аёл хонумондин бўлур безор,
Исмойилдек азиз жонин қурбон қилур.

Жонинг қийнаб, заққум чайнаб ошиқ бўлғил.
Ешинг тўкиб, кўзинг сувлаб содиқ бўлғил.
Андин кейин даргоҳиға лойиқ бўлғил,
Жонинг берсанг раҳм айласа жонон қилур.

Шайх мен тейу бош кўтарган ҳаққа рақиб,
Манлик қилиб субҳонига бўлмас ҳабиб,
Бедо бўлуб дардсизларга бўлмас табиб,
Бу дунёни мўминларга зиндон қилур.

Эй, мўминлар, тоат қилиб тайанмангиз,
Амонатдур азиз жонга ишонмангиз.
Харом-ҳариш йиғмиш молга қувонмангиз,
Молларини қирши отлиғ йилон қилур.

Бу дунёга бино қўйгон Қорун қани,
Даъво қилгон фиръавн била Хоман қани,
Вомиқ Узро, Фарҳод Ширин, Мажнун қани,
Қаҳр айласа бир лаҳзада яксон қилур.

Ҳеч билдингму одам ўлмай қолғонини
Бу дунёни вафосини билғонини.
Дунё талаб бўйи худо олғонини,
Оллоҳ десанг кўз ёшингни борон қилур.

Дарвешман деб тоат қилур халқ ичинда,
Риё қилиб югриб юрар анда-мунда,
Оллоҳ учун тоат қилгон дарвеш қанда,
Чин дарвешлар тоғу чўлни макон қилур.

Ошиқ бўлсанг ишқ йўлида фано бўлгил,
Дийдор излаб ҳасратида адо бўлгил,
Марҳам бўлуб чин дардликка даво бўлгил,
Хулқи хушни жон олурда осон қилур.

Ошиқлари Ҳаққа боқиб наъра тортар,
Муҳаббатни дарёсиға чўмиб ботар,
Гавҳар олиб маъшуқига зорин айтар,
Қатра ёши ерга томса уммон қилур.

Ошиқларға берди ишқин куйдурғали,
Зулайходек қаддин дуто қилдурғали,
Риёзотда рангу рўйин сўлдурғали,
Чин ошиқни ранги рўйин сомон қилур.

Ошиқлари Ҳақ қаҳридин кўрқиб титрар,
Еру кўкда малойиклар йиғлаб турар,
Гоҳи қизил, гоҳи сариғ бўлуб юрар,
Нола айлаб еру кўкни ларзон қилур.

Қайда сен деб, қайда сен деб ошиқ айтур.
Ошиқларға ҳад не бўлғай маъшуқ айтур
Оғзи айтмас, тили айтмас, дили айтур,
Уч юз олтмиш томирлари ларзон қилур.

Ошиқларни қиёмат кун ҳолин сўргай,
Чин ошиқни кўксин ёриб доғин кўргай,
Пок оғзидин оҳи тошиб югриб юргай,
Кимга берса пок ишқини ҳайрон қилур.

Ошиқларни талаблари жоми шароб,
Маъшуқиға етмак учун бағри кабоб.
Рухларини гизосидур чангу рубоб,
Оҳи чекса етти иқлим вайрон қилур.

Қудрат бирла ҳар не келса эрклик ўзи,
Қудратидин маълум турур қишу ёзи,
Эй ноинсоф, Оллоҳ била қилма бози,
Қаҳдор ағам жонлиғларни бежон қилур.

Йиғламакни ҳар одамга берган қани,
Йиғламағлиғ осон эмас, бағир қани,
Кўз ёшингни риё қилма, ҳақни тани,
Ҳақ таоло суйганларни гирён қилур.

XXXI

Ҳикмат бирлан ул адамдин бор айлади,
Ўн саккиз минг қамуғ олам ҳайрон эрур.
Қолу бало деган қуллар улуш олди,
Сукут этган қуллар дини вайрон эрур.

Ҳақ таоло имон ато қилди сизга,
Ул Мустафо Ҳақ расули эди бизга.
Бори айтсанг қувват берур динимизга,
Йўқ эрса мен келгонларим ёлгон эрур.

Аввал аласт бираббикум деди Худо,
Қолу бало дебон руҳлар қилди садо.
Йиғлаб келдук ишқингга жумла гадо,
Лутф айласанг юз минг осий хандон эрур.

Товба қилсам кечармукин қодир Илоҳ,
Йўқ эрса (мен) неткум анда мен рўсиёҳ,
Тонг-ла борсам илиг-аёқ борча гувоҳ,
Ҳақ қошида барча ишлар осон эрур.

Йигламайму ўтти умрим, оё шоҳим,
Қопсап келди қоронғулик чиққил моҳим,
Сендин ўзга йўқ паноҳим, такягоҳим,
Кеча-кундуз тилаганим имон эрур.

Умнат учун Расул дойим қайғу еди,
Тилаб умнат гуноҳини Ҳақдин олди,
Кеча-кундуз қойим турди тангрим билди,
Тилда умнатмен дер, дилда ёлгон эрур.

Умнат бўлсанг Мустафога пайрав бўлгил,
Айгонларин жону дилда сен ҳам қилгил,
Кеча қойим, кундузлари сойим бўлгил,
Чин умнатни ранги мисли самон эрур.

Суннатларин маҳкам тутуб уммат бўлғил,
Кеча-кундуз дуруд айтиб улфат бўлғил.
Нафсни тефиб меҳнат етса роҳат бўлғил,
Андоқ ошиқ икки кўзи гирён эрур.

Қул Хожа Аҳмад, нафсдин мудом суво бўлғил,
Куйиб-пишиб дарди бирлан адо бўлғил.
Кеча-кундуз тинмай йиглаб гадо бўлғил,
Дардин торсанг Хожа сендин ризо эрур.

XXXII

Тариқатга шариатсиз кирганларни,
Шайтон келиб имонини олур эрмиш,
Ушбу йўлни пирсиз даъво қилгонларни,
Сарсон бўлиб аро йўлда қолар эрмиш.

Тариқатга сиёсатлиг муршид керак,
Ул муршидга эътиқодлиг мурид керак,
Хизмат қилиб пир ризосин тошмоқ керак,
Мундоқ ошиқ Ҳақдин улус олур эрмиш.

Пир ризоси Ҳақ ризоси бўлур дўстлар,
Ҳақ таоло раҳматидин олур дўстлар,
Риёзатда сир сўзидин билур дўстлар,
Андоқ қуллар Ҳаққа ёвуқ бўлур эрмиш.

Ушбу йўлга, эй биродар, пирсиз кирма,
Ҳақ ёдидин лаҳза гофил бўлиб юрма,
Мосувога оқил эрсанг кўнгул берма,
Шайтон ланн ўз йўлига солур эрмиш

Аё дўстлар, ҳеч билмадим мен йўлумни,
Саодатга боғламадим мен белимни,
Мосуводин ҳеч йиғмадим мен тилимни,
Нодонлигим мени расво қилур эрмиш.

Шариатни, тариқатни билай десанг,
Тариқатни ҳақиқатга улай десанг,
Бу дунёдин дурру гуҳар олай десанг,
Жондин кечкан, хос қуллари улур эрмиш.

Ошиқ қуллар кеча-кундуз ҳаргиз тинмас,
Бир соати Ҳақ ёдидин гофил бўлмас.
Андоғ қулни субҳон эгам зойе қўймас,
Дуо қилса ижобатлиғ бўлур эрмиш.

Во дариго, кечти умрим гафлат билан,
Сен кечургил гуноҳларим раҳмат билан,
Қул Хожа Аҳмад, санга ёнди ҳасрат билан,
Ўз ўтига ўзи ёниб куяр эрмиш.

XXXIII

Кулинг, йиғланг, шокир қуллар, зикр
Шокирларни Худо бешак суяр эрмиш.
Ишқисларни имони йўқ, ай ёронлар,
Дўзах ичра тинмай дойим куяр эрмиш.

Муҳаббатлиғ ошиқларни Худо суйди,
Анинг учун дунё уқбин талоқ қўйди.
Жондин кечиб, ёшин сочиб, ошиқ бўлди,
Рўзи маҳшар дийдорини кўрар эрмиш.

Ошиқларни чин дўстига жони қурбон,
Шавқи бирлан ани излаб қилур афғон,
Ишқ савдоси бошга тушса хона вайрон,
Шайдо бўлиб ани излаб юрар эрмиш.

Ошиқ бўлсанг кеча-кундуз тинмай йиғла,
Пиру мугон хизматиға белинг боғла,
Куйиб-пишиб дарди била кўксинг доғла,
Доғла кеткан висолини кўрар эрмиш.

Ҳақни суйган ошиқлари топди мурод,
Ёлғон ошиқ бўлиб юрма, тонг-ла уёт,
Қиличдин тез қил кўпригини оти сирот,
Ёлғон даъво қилғон кечмай қолар эрмиш.

Ошиқ бўлсанг ёлғон даъво қилма зинҳор,
Ёлғон даъво қилғонлардин худо безор,
Қаҳҳор эгам қаҳр айласа оти қаҳҳор,
Қиёмат кун юзи қоро куяр эрмиш.

Ошиқлари кеча йиглаб саҳар қўпар,
Сир шаробин ичкан ошиқ сирни ёпар.
Ҳар ким сўкса, бадқи тепса қўлин ўпар,
Андоқ қуллар файзу футух олар эрмиш.

Муҳаббатдин хабар билган ўзни билмас,
Боши кетса то ёри йўқ жонин билмас,
Ишқ каломи завқ таоми, нонин билмас,
Ху-ху тейу зикрин айтиб юрар эрмиш.

Ошиқларни кўзи гирён, бағри бирён,
Парвоси йўқ, номуси йўқ, юрар урён,
Эл кўзида туфроқдин қам сирри пинҳон,
Жони бирла ёдин айтиб юрар эрмиш.

Тўғри юрган ошиқлардин худо рози,
Ошиқ иши осон эмас, қилма бози,
Ёлғончилар ошиқ мен дер оллоҳ қози,
Имонини пучак пулга сотар эрмиш.

Ошиқликни осон иши бош бермаклик,
Мансур — сифат ўздин кечиб жон бермаклик.
Муту қабла ан тамуту хок бўлмаклик,
Ошиқлари ўлмас бурун ўлар эрмиш.

Қул Хожа Аҳмад ошиқ бўлсанг жондин кечгил
Андин сўнгра шавқ шаробин тўя ичкил.
Гуноҳингни сабук қилиб мунда очгил,
Сабук қилгон учмох ичра кирор эрмиш.

XXXIV

Қудрат бирла формон қилди мавлом бизга,
Ерда, кўкда жонлиг махлуқ қолмас эрмиш.
Қобиз қилди Азозилни олам узра,
Азиз жонни олмагунча қўймас эрмиш.

Ешим мени ёш бўлур деб айтар эрдим,
Ҳар не ҳосил бўлса оз деб айтар эрдим.
Турлук-турлук даъво ишлар қилар эрдим,
Эмди билдим мен айтгондек бўлмас эрмиш.

Дунё мени мулқум деган султёнларға,
Олам молин сонсиз йигиб олғонларға,
Айшу ишрат бирла машғул бўлғонларға,
Ўлим келса бири вафо қилмас эрмиш.

Мағрур бўлсанг, эй дўстларим, ишрат этиб,
Кеча-кундуз ёлғон айтиб, беҳоб ётиб,
Жон олғучи келур эрмиш бир кун етиб,
Мундоғ ерда гофил юрса бўлмас эрмиш.

Қул Хожа Аҳмад, ўларингни била кўргил,
Охиратни яроғини қила кўргил.
Борур мен деб йўл бошинда тура кўргил,
Малакул мавт келса фурсат қўймас эрмиш.

XXXV

Бу дунёда яратилғон махлуқларға,
Эмди билдим тириклик (ҳам) бўлмас эмиш.
Бу ўлумнинг шарбатидур ачиг шароб,
Жумла одам ичмай андин қолмас эрмиш.

Йўлга қадам қўйсанг дўстлар озиқ олиб,
Ажал келса, озиқ келмас, сақол юлиб,
Бу дунёнинг молларини ҳозил қилиб,
Ришват берсанг малойикул мавт олмас эрмиш.

Карвон агар кўчар бўлса озиқ олур,
Суду зиён бўлғонини анда билур.
Озиқсизин йўлга киргон йўлда қолур,
Юкун юклаб йўлга киргон қолмас эрмиш.

Юкун юклаб йўлга кирган мардон бўлур,
Қуловузсиз йўлга кирган ҳайрон бўлур.
Йўл бошчиси йўлни кўрган карвон бўлур,
Йўлни кўрмай карвон қадам қўймас эрмиш.

Ажал келса, озиқ келмас сақол юлсанг,
Ўнг ва сўлга жонинг пора-пора берсанг.
Дунё учун азия умринг адо қилсанг,
Малакул мавт келса фурсат қўймас эрмиш.

Бу дунёда подшоҳмен деб кўксин керган,
Ҳам олдида курси қўйиб хайма урган,
Неча йиллар хайлу ҳашам черик солган,
Ажал келса бири вафо қилмас эрмиш.

Неча минглар черик йиғқон хонлар қани,
Бу сўзларни ҳар бириси маъно кони,
Вафоси йўқ бевафодур дунё тани,
Гофил одам кўруб ибрат олмас эрмиш.

Бу дунёда югрук отга мингучилар,
Ҳарб кунинда муборизлик қилғучилар,
Алмос-пўлод қилич қурни чопқучилар,
Ажал келса бегу хонни қўймас эрмиш.

Банда неча ёш яшаса ўлмаки бор,
Кўрар кўзга бир кун туфроқ тўлмаги бор,
Бу дунёда сафар қилгон келмаги бор,
Охиратга сафар қилгон келмас эрмиш.

Тирикликда дин навбатин яхши ургил,
Охиратнинг асбобини мунда кўргил.
Қул Хожа Аҳмад, имон узра тойиб бўлгил,
Имон бирлан борган қуллар ўлмас эрмиш.

XXXVI

Муҳаббатни завқи бирла ёр истагил,
Рўза намоз ўгонимни фарзи бўлгай.
Маҳшаргоҳда одли бирла зарар бўлса,
Ошиқларни бир худойга арзи бўлгай.

Арзи шулдир худойига минг дод этар,
Ҳолим кўр деб ёшин сочиб фарёд этар
Наъра тортиб маҳшаргоҳни обод этар,
Ошиқларни оҳи дили қарзи бўлгай.

Чин ошиқлар дойим тирик ўлган эмиш,
Арвоҳлари ёр остига кирган эмиш.
Зоҳид обид бу маънони билган эмиш,
Чин ошиқлар халойиқни Хизри бўлгай.

Ёзиқлардин қўрқуб дойим йиғлаб турар,
Рўзи маҳшар нетар мен деб қонлар ютар,
Сирот отлиғ гузаргоҳда боши қотар,
Хожасиға шикасталик арзи бўлғай.

Зарраи ишқ кимга тушса нолон қилур,
Кўз ёшини оқизибон уммон қилур,
Ҳар не топса йўлиға эҳсон қилур,
Бепчилларни адовати бўғзи бўлғай.

Ошиқларни ёш ўрниға қони оққай,
Малойиклар ҳар тарафдин нурлар ёққай,
Ғофил бўлса ҳозир бўл деб ўзи боққай,
Чин ошиқлар бу дунёни чуғзи бўлғай.

Аҳли дунё охиратдин парвоси йўқ,
Руҳи танҳо имон ислом ҳамроҳи йўқ,
Тариқат йўл адашган ҳеч парвоси йўқ,
Банда мен деб тили бирла оғзи бўлғай.

Кеча-кундуз оллоҳ тею тинмай юрар,
Оллоҳ шами парвонадек ўзин урар,
Лайло Мажнун, Фарҳод Ширин даврин сураб,
Ҳақ таоло ошиқларни сўзи бўлгай.

Ошиқ куйса хос маъшуқи бирла куйгай,
Мажозилар куймай турур жондин тўйгай.
Чин ошиқлар куйган сари пурнур бўлгай,
Ул сабабдин маъшуқига нози — ўлур.

Ўтга солса ўтдин ёнмас ошиқ киши,
Ёру кўкни бўстон қилгай оққан ёши.
Оллоҳ деса бешак ёрур ичи-таши,
Куймак-ёнмак ошиқларга бози бўлгай.

Сулҳ айласа ошиқлари қабул қилмас,
Хуру гулмон жаннат берса кўзга илмас.
Дийдор тилаб бошларини ердан олмас,
Ошиқлари дийдор кўруб рози бўлгай.

Ошиқларни етти кўкка етар охи,
Оллоҳ деса яксон бўлур ҳар гуноҳи.
Ошиқларни раҳмон эгам такяғоҳи,
Азиз ёши халойиқни назри бўлғай.

Ошиқларни кўп куйдурган ҳақ дийдори,
Анинг учун тинмай йиглаб қилур зори,
Ваъда қилгон ошиқлари кўрар ори,
Ҳақ жамоли кўз ёшини музди бўлғай.

Ошиқлари ҳаққа боқиб наъра тортар,
Малойиклар тухфа қилиб ҳаққа айтар,
Шавқ шаробин ичкан ошиқ шавқи ортар,
Шўру афғон халойиқни тузи бўлғай.

Майи жонбахш ичкан ошиқ мунда султон,
Анинг учун ҳақ йўлида жони қурбон,
Тонг-ла борса дийдорига қилур меҳмон,
Зимистонда май ичурса ёзи бўлғай.

Пинҳон юриб кимни кўрса ошиқ қилур,
Лутф айласа каззобларни содиқ қилур.
Ҳақдин қўрққан даргоҳига лойиқ қилур,
Зоҳир ботил, ботин ичра кўзи бўлгай.

Ошиқ ёнар, халқдин тонар, оллоҳ рози,
Ошиқликни орзу қилгон шаҳид, ғози.
Нажот эрмас ошиқларга кўпу ози,
Қатра ёши ҳақ Мавломни назри бўлгай.

Жунун ичра бошим ёргон қани чори,
Зикрин айтса Оллоҳ ўзи биру бори.
Саҳарларда қон йиғламак кори зори,
Ошиқлари ҳар кун юз минг ғози бўлгай.

Қул Хожа Аҳмад, моли йўқдур назри боши,
Тонг-ла борса, хожасига тухфа ёши,
Арзу ниёз шикасталик қилгон иши,
Ашки сурҳи рўйи зарди узра бўлгай.

XXXVII

Субҳон азим фармон қилса қудрат била,
Ошиқлари ғавғо қилиб юрар бўлғай,
Маҳшаргоҳда афғон қилиб ёшин тўкиб,
Элга ўзин гумроҳ қилиб юрар бўлғай.

Халқ ичинда русво юрар, ўзин билмас,
Нодонларни суҳбатидин қочиб келмас,
Ул сабабдин эранларни бўйи келмас,
Кўзда ёшин наво қилиб юрар бўлғай.

Ошиқларни ҳақ қошида юз нози бор,
Наъра тортса зарра ҳаргиз қолмас, ёнор,
Рўза намоз тасбиҳлари Парвардигор,
Ботинларин гувоҳ қилиб юрар бўлғай.

Яхши янглиғ чўллар аро қилғай ватан,
Саҳроларда ҳамроҳлари зоғу заған,
Ҳожат эрмас ошиқларга боғу чаман,
Хизр, Илёс ҳамроҳ келиб юрар бўлғай.

Ошиқларни кўз ёшидур боғу бўстон,
Булбуллари сайрар анда ҳазор дoston,
Зоҳирларин бузиб юрар, хонавайрон,
Ҳақ қудратин иншо қилиб юрар бўлғай.

Бехоб бўлиб, куйиб юрса масту ҳайрон,
Оллоҳ тейу кўзда ёши, бағри бирён.
Наъра урар фарёд этиб қилур афғон,
Оллоҳ ёдин сапо қилиб юрар бўлғай.

Қодир Эгам қудрат била сулҳ айласа,
Жаннат ичра кирар ошиқ амр айласа.
Наъра тортиб фарёд этиб, вурд айласа,
Май нўш этиб самоъ қилиб юрар бўлғай.

Кеча-кундуз йиғла дойим, бир дам тинма.
Тилдан Оллоҳ ёдин айтиб ҳориб қолма.
Кўзда ёши оқмас ҳарғиз бағри кўймай,
Ёшин олиб гувоҳ қилиб юрар бўлғай.

Муҳаббатни буроқини миниб юрган,
Андоғ ошиқ тариқатда жавлон қилгай,
Сир шаробин ичиб азал руҳи қонган,
Ишқ боғинда наво қилиб юрар бўлгай.

Дўзах ичра кирса ошиқ, парво қилмас,
Кўруб, билиб, молу мулкин қўлга олмас.
Хуру кусур ғулмонларни кўзга илмас,
Фарёд этиб ғавғо қилиб юрар бўлгай.

Қаҳҳор эгам қудрат била нидо қилса,
Дийдор учун куйганларим, келгил деса,
Кўз ёшини оқизибон фарёд қилса,
Ақлу ҳушум доно қилиб юрар бўлгай.

Раҳмон Раббим бандаларни додин бергай,
Оси, жони умматларни ҳолин сўргай,
Рўзи маҳшар дийдорини ато қилгай,
Жону дилни фидо қилиб юрар бўлгай.

Раҳмон ағам раҳми бирла нидо қилгай,
Ҳазин нидо эшитиб ошиқ жони кўйгай.
Саф-саф бўлиб ошиқлари бош кўтаргай,
Ошиқ ўзин якто қилиб юрар бўлгай.

Ошиқ бўлиб ҳикмат айди Қул Хожа Аҳмад,
Сидқи бирлан эшитканга юз минг раҳмат.
Имон ато қилгай Тангрим, тожу давлат,
Ошиқ дилин сафо қилиб юрар бўлгай.

XXXVIII

Ҳеч билмадим нечук кечти умрим менинг,
Сўрар бўлса, мен қул анда неқилгаймен,
Нетек бўлгай йўлга солсанг мен ожизни,
Сўрар бўлса, мен қул анда неқилгаймен?

Йўлдин чиқиб озғонимни билмадим мен,
Ҳақ сўзини қулоғимга олмадим мен.
Бу дунёдин кеторимни билмадим мен,
Сўрар бўлса, мен қул анда неқилгаймен?

Ўтканлардин ибрат олиб йўлга кирмай,
Навха фарёд айтиб анда ўртаб-ёнмай.
Кеча-кундуз юрмишмен ўзни билмай,
Сўрар бўлса, мен қул анда неқилгаймен?

Жонинг чиқиб танинг ётур тор лаҳадда,
Сургучилар келиб сўрса ул ҳолатда,
Оқар ёшим, кетар ҳушум ул вақитда,
Сўрар бўлса, мен қул анда неқилгаймен?

Гофилликда юридинг сен итдек кезиб,
Танинг ётур тор лаҳадда асру шишиб,
Иш қилмадинг сен Тангрига кўксинг тешиб,
Сўрар бўлса, мен қул анда неқилгаймен?

Қул Хожа Аҳмад, бу дунёда товба қилгил,
Товба қилиб йўл бошида бориб тургил.
Хос қулардек озиқингни олиб юргил,
Сўрар бўлса, мен қул анда неқилгаймен?

XXXIX

Ишқ ўтини пинҳон тутуб асрар эрдим,
Жон куйдириб, юрак-бағрим кабоб этти.
Пирдин мадад бўлмас бўлса эмди манга,
Бу дард бизни дўстлар беҳоб хароб этти.

Ишқ сирини ҳар номардга айтиб бўлмас,
Неча ёқсанг, бадлик ерда чароғ ёнмас.
Йўлин топкан мардонларни билса бўлмас,
Йиғлай, йиғлай кўз ёшини ҳубоб этти.

Чин ошиқлар кечкан эрмиш жонин ташлаб,
Адҳам суфат барҳам уруб молин ташлаб,
Ҳу-ху тейу ҳақ зикрини айтиб, хушлаб,
Имон тасдиқ қилиб бағрин кабоб этти.

Ибрат олғил йўлга кирган мардонлардин,
Жонни жонга пайванд қилиб юргонлардин.
Йўлни сўраб йўлдин ёмон борғонлардин,
Андоғ қуллар ҳолин беҳоб, хароб этти.

Қул Хожа Аҳмад нафс тоғидин чиқиб ошти,
Юрак-бағри жўш урубон қайнаб тошти.
Биҳамдуллоҳ, йўлни топиб ёвуқлашди.
Ич қонидин ўз-ўзига кабоб этти.

XL

Аё дўстлар, харобликда кетти бошим,
Қилай эмди ҳасбу ҳолим баён эмди.
Қарвон кетти жусту жабдуқ манзил ошти,
Ташна бўлғач қилдим оҳу афгон эмди.

Маркаб яғир, юким оғир, ўзум ғамгин,
Ҳазрат бирлан ақлу ҳушум кетти тамкин.
Ўтиб қарвон, кўздин ғойиб бўлдимукин,
Борур ерим билолмасмен қайн эмди.

Бу ҳолатда ул Азронл келса ногоҳ,
Исиғ тандин жонин олгай воҳасрато.
Олур шайтон имонингни қилур расво,
Биродарлар, аро йўлда қолдим эмди.

Ул ҳолатда сўз айтурга йўқтур дармон,
Ўчиб қолгай вужуд ичра шами имон.
Қизил гулдек юзунг бўлгай мисли сомон,
Кириб бўлдум ер остига ниҳон эмди.

Кел эй ҳайиф, бу ишлардин хабар олғил,
Тавба қилиб дойим оллоҳ сари борғил.
Қул Хожа Аҳмад дунёликдин ўтуб ёнғил,
Шояд қилгай пиру мугон назар эмди.

XLI

Ло илоҳа иллалло деб зори қилғил,
Ҳақ зикрини ҳар ким этса ёри берғил,
Пиру мугон хизматида югуруб юрғил,
Ҳақ жамолин кўрсатмаса золим бўлай.

Олло деган бандаларни қули бўлғил,
Туфроқ сифат йўл устида йўли бўлғил,
Ошиқларни куйиб-ўчган қули бўлғил,
Ҳақ жамолин кўрсатмаса золим бўлай.

Аҳли ҳаво манманидин қочиб юргил,
Аҳлин топсанг кўзда ёшинг сочиб юргил,
Муҳаббатни шаробидин ичиб юргил,
Ҳақ жамолин кўрсатмаса золим бўлай.

Кўз ёшингни дарё қилгил раҳми келсун,
Ғариб бўлуб йўлда ётқил қўлуни олсун,
Чин кўнгулда йиглаб кўргил худо билсун,
Ҳақ жамолин кўрсатмаса золим бўлай.

Ҳижрон туни оҳинг бирлан ўтлар ёққил,
Кўз ёшингни барқи бирлан чақмоқ чоққил,
Эранларни суҳбатида эриб оққил,
Ҳақ жамолин кўрсатмаса золим бўлай.

Ҳақ раҳмати улуғ дарё бир қатра бас,
Қатрасидин баҳра олғон қилмас ҳавас,
Моумалик сендин кетар мисли мағас,
Ҳақ жамолин кўрсатмаса золим бўлай...

* * *

Кун кўрмаган эсиз маҳбуб-маҳпоралар,
Юраклари кўрқуб бўлди садпоралар.
Дардлариға даво топмай бечоралар,
Мунглуғ бўлиб кофирға хор бўлди, кўринг.

«Оном!» тею кеча-кундуз йиглаюрлар,
Ориб қолгон бўталардек бўзлаюрлар,
Етим қолгон кўзи янглиғ манграюрлар,
Нолишиға тош эриб сув бўлди, кўринг.

Қизил гулдек норасида ул ўғлонлар —
Дунё ўлуб ким кўрубдур мундоғ доғлар,
Мажнун ёнглиғ, девонадек бўлди соғлар,
Ожиз бўлуб мусулмонлар қолди, кўринг.

Азал кунда эзим бизга қилди тақдир,
Биздин ўтиб онча хато, қилдуқ тақсир,
Онинг учун норасида бўлди асир,
Феълимиздин бизга жафо солди, кўрунг.

На онода раҳм қолди, на отода,
Оғо, ини бир-бирига можарода,
Мусулмонлар даъво қилур, ичар бода,
Мастлиғ билан қариндошдин тонди, кўрунг.

Нокас, хасис, бедиёнат қуллар ҳоким,
Моуманлик ҳаддин ошиб бўлди золим,
Халқ ичинда хор бўлдилар дарвеш, олим,
Ҳимояти халқни кофир бўлди, кўрунг...

* * *

Ишқ сиррини баён қилсам бу оламда,
Беҳабарлар эшитиб қулоқ тутқони йўқ.
Ҳақ ёдини кимга айтай ҳама гофил,
Мўъмин ман деб бу дунёдин ўтғони йўқ.

Эшон, шайх, хўжа, мулло дунё излар,
Ул сабабдин подшоҳларга ёлғон тузлар,
Оят ҳадис сўзин қўйиб мулни кўзлар,
Ҳақ йўлида ҳаргиз меҳнат тортқони йўқ.

Дунё тепиб Ҳақни сўйгон топди мурод,
Шавқ шаробин ичкон ошиқ шавқи зиёд,
Қиёмат кун каззобларни юзи уёт,
Елгончилар ҳақ ёдини эткони йўқ.

Охир замон шайхлар иши ҳамма риё,
Рўзи маҳшар риёлари бўлгой гувоҳ,
Шайх ман теку мунча ҳаво, мунча бино,
Олло учун зарра жавоб эткони йўқ.

Сажодага ким ўлтурса фақир бўлсун,
Муҳаммаддек туфроқ сифат ҳақир бўлсин.
Риёзатда ранги-рўйи зоҳир бўлсун,
Ҳақ Мустафо элга қаттиқ боққони йўқ.

Жондин кечкан чин ошиқлар дунё демас,
Нафси ўлук оби таом ғамин емас.
Бу дунёда суду зиён бўлса билмас,
Дунё келиб жилва қилса боққони йўқ.

* * *

Ишқсиз киши одам эрмас англасангиз,
Бемухаббат шайтон қавми тингласангиз,
Ишқдин ўзга сўзини агар сўзласангиз,
Илқингиздин имон ислом кетти бўлғай.

Майхонага кирган ошиқ сирри аён,
Бағри пишиб, ёши оқиб қилур афғон,
Беҳуд юрар қайда борса хона вайрон,
Бешак билинг, ваҳдат майдин тотти бўлғай.

Ишқ тушти бу бошимга, ҳайрон бўлдим,
Хонимондин кечиб, тақди сарсон бўлдим,
Икки олам барбод уруб, вайрон бўлдим,
Чиққан оҳим на фалакка етти бўлғай.

Ошиқларни оғзи хандон, дили ларзон,
Олло учун кўзда ёши, бағри бирён,
Жони зоқир, кўнгли шокир, фикри жонов,
Иншоолло қил кўприги ўтти бўлғай.

Ошиқлари маломатдин қочмас бўлур,
Нодонларга ботин сиррин очмас бўлур,
Ҳар номардга дурри гуҳар сочмас бўлур,
Ўзи ўқуб, хуни зардоб ютти бўлгай.

Қул Хожа Аҳмад, Ҳақ сўзини сўзлар мудом,
Ҳақдин ўзга сўзлар борий эрмиш ҳаром,
Рўзи қилса ўрнинг бўлгай Доруссалом,
Маърифатни дарёсига ботти бўлгай...

* * *

Бу оламда Ҳақдин кўрқуб зор инграсам,
Охиратда руҳим ором олурмукин?
Эраиларни босқон изин кўзга сурсам,
Пири муғои мани йўлга солармукин?

Бошим бериб, белим боғлаб қилсам ихлос,
Нафси шайтон чанғалидин бўлсам халос,
Жон берарда мадад қилса Хизр, Илёс,
Ғавсул ғиёс, хатми ёсуи қилармукин?

Тоғу чўллар гуноҳимдин қилмас тоқат,
Хар кун юз минг турли исён манга одат,
Бу иш бирлан охиратда борму роҳат,
Тавба қилсам одатларим қолармукин?

Саҳарларда зори қилиб йиғласам мен,
Жон берарда белим маҳкам боғласам мен,
Шавқи бирлан юрак-бағрим доғласам мен,
Ҳақ чароғи қабрим ичра ёнармукин?

Бошим; таним туфроқ қилиб фано қилсам,
Дийдор тилаб ҳасратида адо бўлсам,
Аҳли аёл хонумондин жудо бўлсам,
Дўстлар, Хожам манга раҳми келармукин?

* * *

«Шариатдур» деб олимлар буюрдилар,
«Кофир Мансур ўлмади», деб куйдурдилар,
Аҳгар қилиб, кулни кўкка совурдилар,
Тоғ, тузлар «Анал-Ҳақ!» теб турар эрмиш.

Кулни йигиб, дарё ичра тошлотти,
Зимистонда дарё тошиб, наъра тортти,
Шаҳар халқи югуруб-елиб боши қотти,
Жондин қўрқуб, дод, фарёд қилор эрмиш.

Шайх Зуннун шоҳ Мансурни пири эрди,
Подшоҳ югуруб вилоятга хабар берди,
«Бир авлиё бормукин», деб зори қилди,
Шайх Зуннун пинҳон юруб борор эрмиш.

Ғариб Мансур қулогимга бир сўз деди,
Ҳокистарин бир каф олиб манго берди,
«Дарё тошса, ё Мансур!» деб, солинг деди,
Иншооллоҳ, тошқин дарё қайтор эрмиш.

Подшоҳ деди: «Ҳозир, пирим боро кўрунг,
Ҳокистарин дарё ичра соло кўрунг,
Ғариб, етим илкин тутуб, оло кўрунг»,
Подшоҳ, вазир таъзим этиб турор эрмиш...

Ҳокистарин «Ё Мансур!» теб сувга солди,
Қудрат бирла дарё қуруб, хомуш бўлди,
Ҳожа, мулло мунн кўруб шоқир бўлди,
Илкин очиб, шайхга дуо қилор эрмиш...

XLII

... Дунё меннинг дегонлар, жаҳон молини олгонлар,
Каркас қушдек бўлубон ул ҳаромга ботмишлар.

Мулло, муфти бўлгонлар, ёлгон даъво қилгонлар,
Оқини қаро қилгонлар ул томугга кирмишлар.

Қози, имом бўлгонлар, ноҳақ даъво қилгонлар,
Химор янглиг бўлубон юк остида қолмишлар.

Ҳаром еган ҳакимлар, ришва олиб егонлар,
Ўз бармоқини тишлабон кўрқуб-кўруб қолмишлар.

Тотлиг-тотлиг егонлар, турлик-турлик кийгонлар,
Олтин тахтада ўлтургонлар туфроқ аро ётмишлар.

Мўмин қуллар, содиқлар, сидқи бирла тургонлар,
Дунёлигини сарф этиб учмох хурини қучмишлар.

МУНОЖОТНОМА

Муножот айлади мискин Қул Хожа Аҳмад,
Илоҳи қил бандангни раҳмат.

Ғариб Аҳмад сўзи ҳаргиз қаримас,
Агар ер остига кирса чиримас.

Яна мансух бўлиб ул хор бўлмас,
Ўқугои бандалар бемор бўлмас.

Ўқугоиға қилурмен анда шафқат,
Қиёмат кунида қилгум шафоат.

Худойим қилса ниҳом манга жаннат,
Ўқугоиларни қилгаймен шафоат.

Тилоғи ҳар не бўлса таиғри бергай,
Муҳаббат шавқини кўнгулга солгай.

Жамолни кўрсатиб нарвардигорим,
Ўзини йўлига солсуи биру борим.

Худойим айласун маҳшарда хуррам,
Қиёмат кун ариғ зотиға маҳрам.

Дуоға ёри берса ҳар мусулмон.
Ўлур вақтида элтқай нури имон.

Мени ҳикматларим оламға тўлгон,
Эшитмай ҳар ким ўлса, қилгай армон.

Мени ҳикматларим дардликка дармон,
Кини буй элтмаса ул йўлда қолгон.

Мени ҳикматларим оламда дoston,
Руҳум келса қилур суҳбатини бўстон.

Мени ҳикматларим кони ҳадисдур,
Киши бўй элтмаса билгил ҳабисдур

Мени ҳикматларим фармони субҳон,
Ўқуб уқсанг ҳама маъийн Қуръон.

Мени ҳикматларим оламда султон,
Қилур бир лаҳзада чўлни гулистон.

Мени ҳикматларим шовқи муҳаббат,
Кўзини ёшида қилгой таҳорат.

Намозига Расулудлоҳ имоми,
Ани қавми малойиклар тамоми.

Шикасталик билла қилгон номози,
Қабул бўлғай ани ҳаққа ниёзи.

Мени ҳикматларим ошиққа айтинг,
Дили ойнадек содиқға айтинг.

Ҳама кўру кару ботини қаззоф,
Томом иқлимни кездим топмадим соф.

Мени ҳикматларим саррофға айтинг,
Худойи боқарам ваҳдобға айтинг.

Адолат подшоҳи бир оти содиқ,
Қилур бир лаҳзада васдига лойиқ.

Мани ҳикматларим нодон эшитмас,
Вале кўнгли қаро пандимни олмас.

Хатидии беҳабар Оллоҳға мункир,
Адабсиз беадаб дунёда бепир.

Хатини битса ҳар ким наср битсун,
Вале насри битиб мақсудға етсун.

Дини, имони йўк, исломи вайрон,
Қиёмат тонги отса йўлда қолгон.

Пиру комилни кўрмай шайхи Санъон,
Худо қилмас қабул ўқуса Қуръон

Ўзини шайх санур кўлбори холи,
Йиғирма бешга етмай они соли.

Насиҳатлар қилур пиру жавонни,
Ўзи фаҳм этмайини яхши-ёмонни.

Инонсун деб мени бир неча беақл.
Қулураяр авлиёлардин муни нақл.

Қўйуб домни гузаргоҳларга бешир.
Тили макру хиял қилгани тазвир.

Ани макри эрур шайтондин аъло.
Қўнар юзи қаро маҳшарда тонг-ла.

Аларни кўрмангиз юзини ҳаргиз,
Анингдек ланъатидин айланг парҳез.

Забони ҳол пла уммонне тўқдим,
Ҳақиқат сўз биле жоҳилни сўқдим.

Агар олим бўлса жоним тасаддуқ,
Дуру гуҳар сўзумни эшитиб уқ.

Дуру гуҳар сўзун оламга сочса,
Ўқиб уқса каломи ҳақни очса.

Ушал олимга жон қурбон қилурмен,
Тамоми хонумон эҳсон қилурмен.

Қани олим, қани амал, ёронлар,
Худодин сўзласа сиз жон беринглар.

Чин олим ёстугини тоштин яратди,
Нима уқти ани оламга айтди.

Ўзини билди эрса ҳақни билди,
Худодин қўрқтию инсофга келди.

Мани ҳикматларим доно эшитсун,
Сўзим дoston қилиб мақсадга етсун.

Мани ҳикматларим бир пиру комил,
Қаю банда бўлса худога мойил.

Мани ҳикматларим хўбларга айтинг,
Дуо-такбир қилиб раҳматга ботинг.

Мани ҳикматларим пиру забардаст,
Эшитканлар бўлур беҳушу сармаст.

Тирик бўлса жаҳонда хор бўлмас,
Ўқугои бандалар бемор бўлмас.

Қиёматда анга ходи бўлурмен,
Агар дардлиғ бўлса дору бўлурмен.

Агар юз йил умур топса қаримас,
Агар ер остига кирса чуримас.

Худо қилгай ани дўзахдин озод,
Биҳишту жовидонда айлагай шод.

Эштиб ҳикматимни гўшга олгон,
Ато қилгай ўлур вақтида имон.

Ясавий ҳикматин доно эшитсун,
Эшитмаган бари ҳасратда қолсун.

Жавоҳир конидин бир нукта олсун,
Эшитмаган бари ҳасратда қолсун.

Киши ҳикмат эшитса жони бирлаи,
Чиқар жони ани имони бирлаи.

Қулоққа олмагай бу сўзини подон,
Ани одам дема, ул жинси ҳайвон.

Худойим сўзидин чиққай бу ҳикмат,
Эшитганга ёғар борони раҳмат.

Мани ҳикматларим ким тутса маҳкам,
Худо қилгай ани албатта беғам.

Қирар жаннат ичига шоду хандон,
Худойим айлагай масруру шодон.

Мани ҳикматларим Ҳақни саноси,
Муҳаббат аҳлини дарду давоси.

Мани ҳикматларим қанду асалдур,
Ҳама сўзлар ичинда бебадалдур.

Мани ҳикматларим инъоми оллоҳ,
Саҳар вақтда деса астағфируллоҳ.

Ани шайтон — лаин тутмас йўлини,
Муҳаммад Мустафо олғай қўлини.

Мани ҳикматларим дардсизга айтманг,
Баҳосиз гавҳарим подонга сотманг.

Яссавий ҳикмати қадрига етгил,
Хуми ишқдин майни бир қатра тотгил

XLIV

Муҳаммадни билинг зоти арабдур,
Тариқатни йўли кулли адабдур.

Ҳақиқат билмаган одам эмасдур,
Билингиз ҳеч нимага ўхшамасдур...

Қахрланса қилур ер бирла яксон,
Бўлодур зилзила ер била осмон.

Раҳим қилса билингиз раҳмати бор,
Берур бўлса туганмас неъматни бор.

Муҳаммадни сифат қилсам камина,
Оносини оти билгил Амина.

Отоси оти Абдуллоҳ экандур,
Онодин туғмайин ўлган экандур.

Муҳаммадни бобоси сақлағондур,
Яланғоч, очларини йўқлоғондур.

Бобосин билингиз Абдулмуталлиб,
Кўнгулда сақлағайсиз яхши билиб.

Бобосини отоси эрди Ҳошим,
Эшитканда оқадур кўзда ёшим.

Билингиз тўртинчисидур Абдулманаф,
Аларни билса ҳар ким кўнглидур соф.

Расулни билса ҳар ким бу тўрт пуштин,
Қиёматда кезар секиз биҳиштин.

Бобоси етти ёшда ўлибдур,
Расулни аммасига ҳам берибдур.

Абутолиб Алини отасидур,
Қамуг арабларни каттасидир.

Абутолиб бўлодур иш бошида,
Муҳаммад ўлтурур дойим қошида

Муҳаммадни ёши ўн етти бўлди,
Ки ул вақтда Хадича они кўрди

Муҳаммадни билингким мисли шунқор
Хадича они кўруб бўлодур зор

Хадича кўнглида они сўёдур,
Муҳаммад ишқида ичи кўёдур

Кеча-кундуз тилар они худодин,
Билингиз оқибат топди муродин

Кўрингизлар худони шевасини,
Муҳаммад боқгай экан тевасини

Хадичага Расул шокир бўлибдур,
Бу боис бирла бил они олибдур.

Расулни ёшлари қирққа етибдур,
Ки андин сўнг худодин ваҳи ишибдур.

Ки ондин сўнг Муҳаммад бўлди подшоҳ,
Расулни кўнглида ёр бўлди оллоҳ

Муҳаммадни ишини Оллоҳ битурди,
Халойиқ борчаси имон кетурди.

Расулни бошида бўлди амома,
Қамол топди ўтуз уч минг саҳоба

Расулга барчаси хизмат қиладур,
Адаб бирдан юруб иззат қиладур

Расул олдиға бир етим келибдур,
Ғарибу мубталомен деб айтибдур

Раҳим қилди Расул ани ҳолиға,
Тилаганини они берди қўлиға.

Расул айди анга, мен ҳам етиммен,
Етимликда, ғарибликда ётиб мен.

Муҳаммад айдилар ҳар ким етимдур,
Билингиз ул мени хос умматимдур.

Етимни кўрсангиз огритмангизлар,
Ғарибни кўрсангиз доғ этмангизлар.

Етимлар бу жаҳонда хор экандур,
Ғарибларни иши душвор экандур.

Ғарибларни иши дойим сулукдур,
Тирик эрмас ғариб мисли ўлукдур.

Худойига ғариблар билгулукдур,
Ғарибни эрта, оқшом сўргулукдур.

Сифат қилсам Али шери худодур,
Ки шамшир бирла кофирни қиродур.

Кофирларни қилур имонга даъват,
Беродур ҳар замон исломга қувват.

Ки мўмин бўлгонин олиб келодур,
Қабул қилмагонин чопиб келодур.

Ки шамшир қўлга олиб минса Дулдул,
Тушодур қавми кофирларга гулгул.

Қўлидаги яроғи зулфиқори,
Чопишганда узолур қирқ қари.

Алини бор эди ўн саккиз ўгли,
Ани ҳар қайсиендур катта туғли.

Али иелом учун қонлар ютодур,
Ки иелом тугиш маҳкам тутодур.

Хожа Аҳмад гарибликка тушубдур,
Расул авлодига сўзлар қотибдур.

XLV

Ўн саккиз минг оламга сарвар бўлгон Муҳаммад,
Ўттуз уч минг асҳобга раҳбар бўлгон Муҳаммад.

Ялонғочу очликка қаноатлиг Муҳаммад,
Оши, жони умматга шафоатлиг Муҳаммад.

Тунлар ётиб уюмас, тиловатлиг Муҳаммад,
Ғариб бирла етимга мурувватлиг Муҳаммад.

Йўлдан озгон гумроҳга ҳидоятлиг Муҳаммад,
Эҳтиёж тушса ҳар кимга кифоятлиг Муҳаммад.

Абу Жаҳл, бу Лаҳабга сиёсатлиг Муҳаммад,
Маломатни забунни саломатлиг Муҳаммад.

Намоз рўза қилгувчи ибодатлиг Муҳаммад,
Тинмай тасбиҳ айтгувчи риёзатлиг Муҳаммад.

Малъун-лаин шайтонга сиёсатлиг Муҳаммад,
Шариатни йўлига иноятлиг Муҳаммад.

Дуолари мустажоб ижобатлиг Муҳаммад,
Ёмонликка-яхшилик кароматлиг Муҳаммад.

Тавфиқ берган золимга жалолатлиг Муҳаммад,
Сажда қилгон эгилиб итоатлиг Муҳаммад...

Аршу курси бозори иноятлиг Муҳаммад,
Саккиз беҳишт эгаси вилоятлиг Муҳаммад.

Мискин Аҳмад қулига китобатлиг Муҳаммад,
Етим, фақир, ғарибга саховатлиг Муҳаммад.

XLVI

«Ал-каззобу ло уммати» деди, билинг Мухаммад,
Елгончилар қавмини уммат демас Мухаммад.

Тўғри юрган қулини, Ҳақни излаб йўлини,
Рост юриган қулини уммат дегай Мухаммад.

Ҳар қим умматман деса, Расул ишин қўймаса,
Шафоат куни бўлса махрум қўймас Мухаммад.

Тангри-таоло сўзин, Расуллоҳ суннاتин,
Инонмагон умматин, уммат, демас Мухаммад.

Умматмен деб юурсан, буйруғини қилмассан,
Нечук умид тутарсан, анда сўрмас Мухаммад.

Мушкулдур осий банда, уммат демаса анда,
Расво улур Маҳшарда, уммат демас Мухаммад.

Уммат дегай Мухаммад, чин сўзласа қул Аҳмад,
Тонг-ла бўлса қиёмат, махрум қўймас Мухаммад.

ҲИКОЯТИ МЕЪРОЖ

Аё, дўстлар, баён айлай Ҳақ Расулдин,
 Умнат бўлсанг эшитиб дуруд айтинг дўстлар.
 Ул «рахматан лиъл-оламин» жузу кулдин,
 Умнат бўлсанг эшитиб дуруд айтинг, дўстлар.

Худовандим ато қилди анга меърож,
 Раҳмат баҳри тўлиб-тошиб урди маввож,
 Қўйди ани боши узра ло-амрук тож,
 Чин умнатсен, эшитиб дуруд айтинг, дўстлар.

Аввал Жабрил олиб келди анга Буроқ,
 Буроқ мишиб келди Ҳазрат минг тумтуроқ,
 Буроқ учиб парвоз қилди Ҳинд ал-Ироқ,
 Чин умнатсен, эшитиб дуруд айтинг, дўстлар.

Оқса бориб тушти кўрунг анда сарвар,
 Йиғилдилар жумла руҳлар ул пайғамбар,
 Муборак деб келди руҳлар анда яксар,
 Чин умнатсен, эшитиб дуруд айтинг, дўстлар.

Жабрил олиб ул Ҳазратни қилди парвоз,
 Ул сабратуъл мунтаҳойа еттилар боз,
 Мустафони Жабрил қилди хуб сарафроз,
 Чин умнатсен, эшитиб дуруд айтинг, дўстлар.

Мақомидин ўтолмайин Жабрил қолди,
 Жиловини ул Мекойил келиб олди,
 Охир дамда ул Мекойил ҳориб қолди;
 Чин умнатсен, эшитиб дуруд айтинг, дўстлар.

Ул Исрофил ани олиб учди жинон,
 Ул мақомда Расул қилди ажаб жавлон,
 Ул ҳам қолди мақомда қилиб афгон,
 Чин умнатсен, эшитиб дуруд айтинг, дўстлар

Аршга қараб қадам қўйди Расулulloҳ,
Наълиюнни солай деди ҳақ Мустафо,
Нидо келди наълиюн бирла сен қўйгил ҳо,
Чин умматсен, эшитиб дуруд айтинг, дўстлар.

Ҳақ соридин нидо келди эрини мени,
Эй ҳабибим, манга қараб келгил бери,
Маҳрам қилай хос сирримга эмди сени,
Чин умматсен, эшитиб дуруд айтинг, дўстлар.

Ҳаққа қараб қўйди қадам Расулulloҳ,
Ҳақдин ўзга ҳеч ким йўқтур анда ҳамроҳ,
Мундоғ мақом ҳеч кимга йўқ, воллоҳ-биллоҳ,
Чин умматсен, эшитиб дуруд айтинг, дўстлар.

Чин уммат сен бу сўзларни хўб билиб ол,
Ушбу сўзлар хос умматга монанди бол,
Мунофиққа ёқмас бу сўз, қилгай малол,
Чин умматсен, эшитиб дуруд айтинг, дўстлар.

Мустафони меърожига солгил қулоқ,
Тонг-ла дўзах демагидин чиқар бил дуд,
Сўнгра қилгон пушмондин сенга не суд,
Чин умматсен, эшитиб дуруд айтинг, дўстлар.

Худо айди меҳмон бўлиб келдинг манга,
Қанча бўлса ҳожатингни айгил манга,
Қилиб хушнуд ҳожатингни берай санга,
Чин умматсен, эшитиб дуруд айтинг, дўстлар.

Расул айди: тилоганим осий уммат,
Балогатдин қирқ ёшини қилгил раҳмат,
Эй худоё, сендин раҳмат, мендин шафқат,
Чин умматсен, эшитиб дуруд айтинг, дўстлар.

Тилогингни қабул қилдим, ё ҳақ Расул,
Сен айтқонинг қабул қилдим бўлма малул,
Кўп-кўп тила, ҳожатингни қилай қабул,
Чин умматсен, эшитиб дуруд айтинг, дўстлар.

Қирқдан нари эллик ёшни қилдим талаб,
Бекас, етим йиглаб қилдим санга қараб,
Кўзум тикдим ё илоҳи санга йиглаб,
Чин умматсен, эшитиб дуруд айтинг, дўстлар.

Эллик ёшни бердим санга, ё Мустафо,
Қайтиб тила, мен эрурмен нажот — раво,
Кўпроқ тила, ҳар не десанг берай санго,
Чин умматсен, эшитиб дуруд айтинг, дўстлар.

Ё илоҳи, олтмиш ёшни айдим санга,
Сен қудратли, мен нотавон келдим санга,
Бўюн суниб келдим сени даргоҳингга,
Чин умматсен, эшитиб дуруд айтинг, дўстлар.

Худо айди, хожатингни айтдинг манга,
Хушнуд бўлғил, эмди мундин, ё Мустафо,
Мен розимен, сен ҳам мендин бўлғил ризо,
Чин умматсен, эшитиб дуруд айтинг, дўстлар.

Расул айди, эмди тилай етмиш ёшни,
Ғам лойиға ботиб қолган аралашни,
Умматим деб мен ичмадим тўйиб ошни,
Чин умматсен, эшитиб дуруд айтинг, дўстлар.

Етмиш ёшнинг ҳаволасин қилғил манга,
Қиёмат кун раҳматимни сочай анга,
Қўнглинг тинсин, иноятим эмди санга,
Чин умматсен, эшитиб дуруд айтинг, дўстлар.

Етмиш йилдур манга банда, санга уммат,
Сен у фарзанд учун чеккан ранжу кулфат
Ул бандамга мен бермасмен асло заҳмат,
Чин умматсен, эшитиб дуруд айтинг, дўстлар.

Етмиш, саксон, тўқсон ёшга етса бандам,
Кечиб ани гуноҳини қилгум адам,
Умматингни гами кетсун, бўлғил беғам,
Чин умматсен, эшитиб дуруд айтинг, дўстлар.

Қул қариса хожа берур хатти-барот,
Бандам берса, мен бермасам, манга уёт,
Эй ҳабибим, хушнуд бўлғил, сен бўлғил шод,
Чин умматсен, эшитиб дуруд айтинг, дўстлар.

Эй биродар, меърож сўзи ёлғон айтмас,
Дини сустроқ мунофиқлар нелар демас,
Ул азалдин тийрабахтдур, ўзга келмас.
Чин умматсен, эшитиб дуруд айтинг, дўстлар.

Эй биродар, мунофиққа бўлма улфат,
Ким улфатдур, боши уза юз минг кулфат,
Бошдин-аёқ мунофиқни зиён-заҳмат,
Чин умматсен, эшитиб дуруд айтинг, дўстлар.

Ҳикмат қилди метррож сўзин Қул Хожа Аҳмад,
Шукур оллоҳ, Мустафога қилди фарзанд,
Арслон бобом хурмо бериб қилди хурсанд,
Чин умматсен эшитиб дуруд айтинг, дўстлар.

XLVIII

Кўргон замон инонгон Або Бакри Сиддиқдур,
Устун бўлуб таянгон Або Бакри Сиддиқдур.

Мунглашгонда йнглабон, қуллуққа бел боглабон,
Ич, бағрини доглагон Або Бакри Сиддиқдур.

Бир қавлидин қайтмагон, сиррин ҳаргиз айтмагон,
Ғофил бўлиб ётмагон Або Бакри Сиддиқдур.

Жон жононага қовшургон, қизин қўлдин топширгон,
Қўл қовшуруб ёлборгон Або Бакри Сиддиқдур.

Айткон сўзига еткон, нафсу ҳоводин кеткон,
Ҳақ Расулини беркиткон Або Бакри Сиддиқдур.

Мухаммадга қайиота, қилгон эмас ҳеч хато,
Бўйнига солгон футо Або Бакри Сиддиқдур.

Қул Хожка Аҳмад қил тасдиқ, ёри горинг қил тафриқ,
Орифликда бил содиқ бо Бакри Сиддиқдур.

XLIX

Иккичиси ёр бўлгон адолатлиг Умардур,
Мўминлигда ёр бўлгон адолатлиг Умардур.

Билолга азон айтургон, шариатни билдиргон,
Дин сўзини уқтургон адолатлиг Умардур.

Каъба эшигини очтиргон, барча бутни сиқдиргон,
Расул кўнглини тиндиргон адолатлиг Умардур.

Шариатни пос туткон, тариқатни рост туткон,
Хақиқатни хўб билгон адолатлиг Умардур.

Ўглини чорлаб келтургон, дарра уруб ултургон,
Адил қилиб йўл сургон адолатлиг Умардур.

Чирог бўлиб ўчмагон, дин йўлидин ёнмагон,
Ноҳақ ишни этмагон адолатлиг Умардур.

Мискин Аҳмад келтил, ёд қилвил, ожизингни бунёд,
Шояд руҳи қилгай шод, адолатли Умардур.

L

Учинчи ёр бўлгон Усмони боҳаёдур,
Хар нафасда ёр бўлгон Усмони боҳаёдур.

Ҳақ Расулни домоди, динимизни одоби,
Диндорларни озоди Усмони боҳаёдур

Ўқуғони шотиби, оят, ҳадис котиби,
Минбар узра хотиби Усмони боҳаёдур.

Муножоти кўҳи Тур, олғонлари икки нур,
Айтганлари барча дур Усмони боҳаёдур.

Кўплар келиб пиёда, қўймадилар шаҳзода,
Шаҳид қилдилар анда Усмони боҳаёдур.

Тавсиф қилдинг Усмоини, Хожа Аҳмад сен ани,
Йўқдур шакку гумони, Усмони боҳаёдур.

Тўртинчиси ёр бўлгон шеру худо Алидур,
 Ҳам меърожда ёр бўлгон, шеру худо Алидур.

Айтгон сўзи раҳмоний, кўрсанг юзи нуроний.
 Кофирларни қирони шеру худо Алидур.

Ҳиммат қури дилида, мавлом ёди тилида,
 Зулфиқори илгида шеру худо Алидур.

Миниб чиқса Дулдулга, ерга тушар зилзила,
 Кофирларга гулгула, шеру худо Алидур.

Душманларга муқобил, бўлди кофирга қотил,
 Қилгон ботилни зойил шеру худо Алидур.

Раҳмат қилгай биру бор, ҳар не қилса эрки бор.
 Хожа Аҳмадга мадақкор шеру худо Алидур.

ЛII

Нехуш тотлик хў ёди саҳар вақти бўлгонда,
Болдин сучук хў оти саҳар вақти бўлгонда.

Саҳар вақти тургонлар, жонин фидо қилгонлар,
Ишқ ўтига куйгонлар саҳар вақти бўлгонда.

Саҳар вақти хуш соат, тургонга бўлғай роҳат,
Очилур давлат, саодат саҳар вақти бўлгонда.

Ҳар кун куяр бу жоним, қулликка йўқ дармоним.
Сен кечургил гуноҳим, саҳар вақти бўлгонда.

Имон шамъини ёёндирсанг, руҳ қушини куйдирсанг,
Худойингга сиғинсанг саҳар вақти бўлгонда.

Қул Хожа Аҳмад соате, бир зарра йўқ тоқати,
Зикр жонин роҳати саҳар вақти бўлгонда.

ЛIII

Умрим охир бўлғонда не қилгаймен Худоё,
Жон олғувчи келганда не қилгаймен Худоё?

Жон бермакни ваҳмидин, Азозилин захмидин,
Шафқат бўлмаса сендин не қилгаймен Худоё?

Жон бермак иши душвор, осон қилгил ё Жаббор,
Сендин ўзга йўқ ғамхор, не қилгаймен Худоё?

Жоним жудо бўлғонда, таним мунда қолғонда,
Тахта узра олғонда не қилгаймен Худоё?

Ожиз бўлиб ётганда, фаришталар кирганда,
«Ман раббук» деб сўрғонда не қилгаймен Худоё?

Элтиб гўрга қўйғонда, ети қадам ёнғонда,
Сурғувчилар кирғонда не қилгаймен Худоё?

«Ман раббук» деб турғонда, қора кундур ўш онда,
«Раббинг кимдур» деганда не қилгаймен Худоё?

Қул Хожа Аҳмад, сен банда, нафс илгида
Маҳшар куни бўлғонда не қилгаймен Худоё?

Қахҳор отлиғ қаҳрингдин қўрқуб йиғлар Хожа Аҳмад,
Раҳмон отлиғ раҳмингдин умид тутар Хожа Аҳмад.

Гуноҳим кўн плоҳим, кечургайсен гуноҳим,
Барча қуллар ичинда осий қулдур Хожа Аҳмад.

Мунофиқлар юрурлар, фиқу фужур қилурлар,
Ҳаром, шубҳа еюрлар, қўрқуб йиғлар Хожа Аҳмад.

Тариқатни билмадинг, ҳақиқатга кирмадинг,
Пир буйругини тутмадинг, узри кўндур Хожа Аҳмад.

Охир замон бўлгондур, подшо золим бўлгондур,
Ҳаром, шубҳа тўлгондур, ҳайрон бўлур Хожа Аҳмад.

Шарманда осий қулмен, ишқ йўлида булбулмен,
Арслон бобога қулмен, қулинг бўлур Хожа Аҳмад.

Қул Хожа Аҳмад, тоат қил, йиғламакни одат қил,
Бало келса тоқат қил, Ҳақдин бўлур Хожа Аҳмад.

LV

Холиқимни излармен тун-кун жаҳон ичинда,
Тўрт ёнимдан йўл энди макон ичинда.

Тўртдин еттига еттим, тўққизни узар эттим,
Андин иккига келдим чархи кайвон ичинда.

Уч юз олтмиш су кечдим, тўрт юз қирқ тўрт тош оштим,
Вахдат шаробни ичдим, туштум майдон ичинда.

Чунки туштум майдонга, майдонни тўла кўрдум,
Юз минг орифини кўрдум, барча жавлон ичинда.

Гаввос баҳрига кирдим, вужуд шаҳрини кездим,
Дурни садафда кўрдум, гуҳарни кон ичинда.

Аршу курсини юрдум, Лавҳу қаламни кўрдум,
Вужуд шаҳрини кездим, айдим бу жон ичинда.

Жонни кўрдум жононда, ишқини кўрдум майдонда,
Ошиқларнинг майдони жумла бўстон ичинда.

Эрни кўрдум эргашдим, истадугимни сўрдим,
Барчаси сенда деди, қолдим ҳайрон ичинда.

Ҳайрон бўлибон қолдим, беҳуш бўлибон толдим,
Ўзимни дардга солдим, топдим дармон ичинда.

Мискин Хожа Аҳмад жони, ҳам гуҳардур, ҳам кони,
Жумла анинг макони, ул ломакон ичинда.

LVI

Эранлар жамол кўрар дарвешлар суҳбатинда,
Еронлар мажлисинда, нур ёғар суҳбатинда.

На тиласа ул бўлур дарвешлар суҳбатинда,
Хар сирлар зоҳир бўлур дарвешлар суҳбатинда.

Хар ким суҳбатга келди, эрандин улуш олди,
Бот келди, билиш бўлди дарвешлар суҳбатинда.

Хар ким суҳбатга келди, кўнглига маъно тўлди,
Асҳоблар мурод топди дарвешлар суҳбатинда...

Кибру ҳасадлар ўлар, ичида маъно тўлар,
Кўз очиб Ҳақни кўрар дарвешлар суҳбатинда.

Расулга ваҳий келди, бошинини тожин олди,
Кўнги ходимлик қилди, дарвешлар суҳбатинда.

Қул Хожа Аҳмад суҳбатда, дам урар муножотда,
Зиҳи хуш саодатда дарвешлар суҳбатинда.

LVII

Бешак биллиг, бу дунё борча элдин ўтаро,
Инонмағил моллигга, бир кун қўлдин кетаро.
Ото-оно, қариндош, қаён кетти, фикр қил.
Тўрт аёғлиг чўбини от бир кун санга етаро.

Дунё учун гам ема, Ҳақдин ўзгани дема,
Киши моллини ема, сирот узра тутаро.
Аҳли аёл, қариндош, ҳеч ким бўлмайдур йўлдош,
Мардона бўл гариб бош, умринг елдек ўтаро.

Қул Хожа Аҳмад тоат қил, умринг билмом неча йил,
Аслинг билсанг, оби гил, яна гилга кетаро.

LVIII

Қаро кундур, ўшол соатки дунёдин сафар қилсанг,
Зану фарзанд, мону мулкинг борисидин гузар қилсанг.

Сени қўймас ажал ҳаргиз, неча ҳукминг равон бўлса,
Ҳукумат бирла оламини агар зеру забар қилсанг...

Бўлуптур борчага фармон ўлумни шарбатин ичмак,
Қочиб ондин қутулмассен, неча ондин ҳазар қилсанг

Халойиқнинг мазориға бориб бир-бир тамошо қил,
Улуғлардин олиб ибрат керак багринг кабоб қилсанг

Ҳамиша яхшилик қилгил, кетарсен ушбу дунёдин,
Қиёмат оби рўйиға керак хуну жигар қилсанг.

Худо фармониини тутгон бўлур ул авлиёлардин,
Бўлур сен авлиёлардин риёзатни кўпроқ қилсанг...

Хожа Аҳмад маъсият бирла ҳаётинг қилмагил зойе,
Бўлурсен лойиқи ҳазрат, агар тоат саҳар қилсанг.

LIX

Ният қилдик Каъбага, ризо бўлунг, дўстларим,
Ё ўлгаймиз, келгаймиз, ризо бўлунг, дўстларим.

Ният қилдик Каъбага, ҳақ Мустафо равзага,
Насиб қилгил борчага, ризо бўлунг, дўстларим.

Насиб бўлса, боргаймиз, насиб бўлса келгаймиз,
Ажал етса ўлгаймиз, ризо бўлунг, дўстларим.

Ризо бўлунг ўзумдин, яхши-ёмон сўзимдин,
Ўтунг қатиг юзумдин, ризо бўлунг, дўстларим.

Қудрат бўлса юрингиз, куч бўлмаса турингиз,
Дуо қила кўрунгиз, ризо бўлунг, дўстларим.

Дўстлар бизни йўқлағай, фосиқлар кўп уҳлағай,
Масжид сари келмағай, ризо бўлунг, дўстларим.

Сирдин бўлди ишорат, мунда қилдик иморат,
Қилгай Расул шафоат, ризо бўлунг, дўстларим.

Арслонбобдин башорат, пирдин тилаб ижозат,
Дўстлар қилгай ибодат, ризо бўлунг, дўстларим.

Каъба сори кўчалук, золимлардин қочалук,
Ўгул-қиздин кечалук, ризо бўлунг дўстларим.

Тилим сўрсам, қарор йўқ, ғариб ўлса, сўрар йўқ,
Емишларда ҳалол йўқ, ризо бўлунг, дўстларим.

Кечти қулинг жонидин, чиқди халқни сонидин,
Дўстлар боргай сўнгидин, ризо бўлунг, дўстларим

Ясавий, юмгил кўзунгни, халққа айтқил сўзингни,
Каъбага сурт юзунгни, ризо бўлунг, дўстларим.

LIX

Оллоҳ деган бандани жойин жаннатда кўрдум,
Ҳуру гулмон жумласин қаршу хизматда кўрдум.

Туни-куни ухламай ҳу зикрини айтқанлар,
Малойиқлар ҳамроҳи аршини устида кўрдум.

Хайру сано қилгонлар, етим кўнглин олгонлар,
Чаҳор ёрлар ҳамроҳи, кавсар лабинда кўрдум.

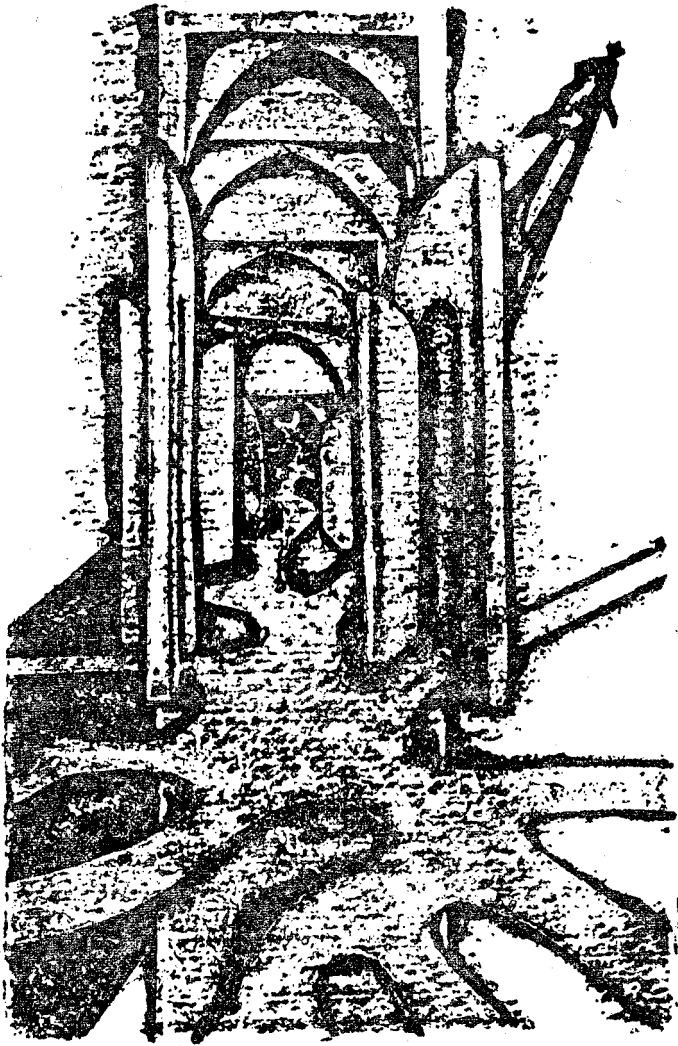
Омил бўлгон олимлар, йўлга кирган осийлар,
Андоғ олим жойини доруссаломда кўрдум...

Муфти бўлгон олимлар, ноҳақ фатво берганлар,
Андоғ муфти жойини спрот кўфругда кўрдум.

Золим бўлиб зулм эткан, етим кўнглин огритган,
Қора юзлуг маҳшарда қўлин орқада кўрдум.

Жамоатга бормайин тарки намоз қилгонлар,
Шайтон бирла бир ерда дарки асфолда кўрдум.

Қул Хожа Аҳмад кон очти, дурру гуҳарни сочти,
Тингламагон бу сўзни гафлат ичинда кўрдум:

LX

Ваҳдат хуми очилди, майхонаға кирдим мен,
Бир жом ичиб шул майдин масту ҳайрон бўлсам мен.

Ўшул майнинг мазаси ич-бағримни қон қилди,
Бағир қонин оқизиб жонон сори борсам мен.

Соқи сўнди ҳар нафас кайфиятнинг шаробин,
Сармаст бўлуб ўшул дам нола-фарёд урсам мен...

Ул дарёнинг мавжидин тегма ғаввос дур олмас,
Жондин кечиб дур учун баҳр қаърига чўмсам мен.

Хожа Аҳмаднинг хумида муҳаббатнинг шароби,
Ошиқларға шул майдин муродинча берсам мен.

LXI

Биздан салом дўстларга, талаб ёдин қўймасин,
Дийдор талаб қилсалар ҳаргиз гофил бўлмасин

Гофил топмас ҳақ йўлин, анда топмаслар ўрин,
Ичи тоши кўйибон саҳарларда ётмасин.

Ёди бирлан бўлсалар, дийдор орзу қилсалар,
Ҳарчанд хорлик кўрсалар кўнгул ўзга бўлмасин.

Ошиқларга дунёда хорлик, зорлик, маломат,
Маломатсиз меҳнатсиз ошиқ ман деб айтмасин.

Шариатда тажриддур дунёсини тарк этмак,
Тарк этмайин дунёни Ҳақни суйдим демасин.

Тариқатда тан жонин тарк этмаги тажриддур,
Тарк этмайин тан жонин тажрид бўлдим демасин.

Ҳақиқатда¹ ҳаромдир бир Худодан ўзгаси:
Андоғ бўлмай ошиқлар дийдор орзу қилмасин.

Андоғ расул мустафо дунё молин суймади,
Уммат бўлса расулга дунё молин суймасин.

Мискин Аҳмад Яссавий салом айди дўстларга,
Ушбу сўзнинг маъносин толиб бўлса англасин.

¹ Ҳақиқат мақоми назарда тутилаётир.

LXII

Тинмай ошиқ ху дерлар худойнга ёлвориб,
Юрур они ишқида кеча-кундуз сорғариб.

Зор йиғлатиб ошиқни ишқ илгида Худойим,
Ишқ йўлида маломат анга кўрди муносиб.

Мансур бир кун йиғлади эранлар раҳм айлади.
Чил тап шарбат ичирди Мансурга меҳрин солиб.

Мансур айтур «Анал-Ҳақ», эранлар иши барҳақ,
Муллолар айтур ноҳақ, кўнглига ёмон олиб.

Айтмагил «Анал-Ҳақ» деб, кофир бўлдинг Мансур деб,
Қуръон ичра будур деб ўлдирдилар тош отиб.

Билмадилар муллолар «Анал-Ҳақ»ни маъносини,
Қол аҳлига ҳол илмин Ҳақ кўрмади муносиб.

Ривоятлар битилди, ҳолин ани билмади,
Мансурдек ақлиёни қўйдилар дорға осиб.

Бегона деб муллолар шайх Мансурни ўлдирди,
Кофир деб ўлдирдилар уч юз мулло талошиб

Кулин кўкка совурди, этиб дарёга солди,
Завқ дарёси мавж урди оқди дарё кайнашиб

Ўшал кунин ул дарё қилди афғон вовайло,
Ошиқларга. Худоё, қилгил ийдорнинг насиб.

Афсонадур шарият, фарзонадур ҳақиқат,
Дурдонадур тариқат ошиқларга муносиб.

Халқи олам йиғилди, Мансур деб фарёд қилди.
Мансурни ёронлари қолди анда йиғлашиб.

Тавба қилгил, Хожа Аҳмад, бўлгай Ҳақдин июнат.
Юз минг валилар ўтти сирни сирга улошиб.

LXIII

Ишқинг қилди шайдо мени, жумла олам билди мени,
Қайғум сен-сен туни-куни, менга сен уқ, кераксаң.

Таоллоҳ зиҳи маъни, сен яратдинг жисму жоғни,
Қуллуқ қилсам туни-куни, менга сен уқ, кераксаң.

Кўзум очдим сени кўрдим, кул кўнгулни сенга бердим,
Уруғларим тарқин қилдим, менга сен уқ, кераксаң.

Сўзласам мен тилимда сен, тўқар бўлсанг меним қоним,
Мен қулингмен сен султоним, менга сен уқ, кераксаң.

Олимларга китоб керак, сўфийларга масжид керак,
Мажнуиларга Лайло керак, менга сен уқ, кераксаң.

Ғофилларга дунё керак, оқилларга уқбо керак,
Воизларга минбар керак, менга сен уқ, кераксаң.

Олам бари учмоҳ бўлса, жумла ҳурлар қарши келса,
Оллоҳ менга рўзи қилса, менга сен, уқ, кераксаң.

Учмоҳ кирам жавлон қилам, на ҳурларга назар қилам,
Они муни мен не қилам, менга сен уқ, кераксаң.

Ҳожа Аҳмаддур меним отим, туни куни ёнар ўтим,
Ики жаҳонда умидим, манга сен уқ, кераксаң.

LXIV

Биҳишт, дўзах талошур, талашмоқда баён бор,
Дўзах айтур: «Ман ортуқ, манда Фиръавн, Ҳамон бор».

Биҳишт айтур: «Не дер сан, сўзни билмай айтурсан
Санда Фиръавн бор бўлса, манда Юсуф Канъон бор».

Дўзах айтур: «Ман ортуқ, бахил қуллар манда бор,
Бахилларнинг бўйнида ўтлуғ занжир-кишан бор».

Биҳишт айтур: «Ман ортуқ, пайғамбарлар манда бор,
Пайғамбарлар олдида кавсар, ҳуру гилмон бор».

Дўзах айтур: «Ман ортуқ, тарсо жухуд манда бор,
Жухуд тарсо олдида турлук азоб-сўзон бор».

Биҳишт айтур: «Ман ортуқ, мўмин қуллар манда бор,
Мўминларни олдида турлук неъмат-алвон бор».

Дўзах айтур: «Ман ортуқ, золим қуллар манда бор,
Золимларга берурга захру заққум чандон бор».

Биҳишт айтур: «Ман ортуқ, олим қуллар менда бор,
Олимларни кўнглида оят, ҳадис, Қуръон бор».

Дўзах айтур: «Ман ортуқ, мунофиқлар манда бор,
Мунофиқлар бўйнида ўтдин ишқил-кишан бор».

Биҳишт айтур: «Ман ортуқ, зокир қуллар манда бор,
Зокирларни кўнглида зикру фикри субҳон бор».

Дўзах айтур: «Ман ортуқ, беномуслар манда бор,
Беномуслар бўйнида илон билан чаён бор».

Биҳишт айтур: «Ман ортиқ, дийдор кўрмак манда бор,
Дийдорин кўрсатурга раҳим отлиг Раҳмон бор».

Дўзах анда тек турди, биҳишт узрини айтди,
Қул Хожа Ахмад не билди, билдиргувчи Яздон бор.

LXV

Ху ҳалқаси қурилди, эй дарвешлар, келинлар,
Ҳақ суфроси ёйилди андин улиш олинглар.

Қол илмини ўқубон, ҳол илмига етибон,
Йўқлик ичра ботибон борлиқлардан олинглар.

Йиртиб шафқат пардасин, тилаб дийдор ваъдасин,
Очиб кўнгил дийдасин мушоҳада қилинлар.

Ху аррасин олибон, нафс бошига солибон,
Туни куни толиблар жонни қурбон қилинлар.

Ҳалқа ичра ҳу денгиз, ишқ ўтига ёнингиз,
Тан жон бирла толиблар такбир бошлаб айтинглар.

Ху-ху тею зор инграб, ҳу демакда маъно бор,
Дийдоридин умидвор, раҳматидин олинглар.

Қул Хожа Аҳмад, қул бўлган йўл устида кул бўлган,
Толибларга мул¹ бўлган, андин иррат олинглар.

¹М у л — шароб.

LXVI

Йўл устида ўлтириб йўлни сўрган дарвешлар,
Уқбодин хабар истаб йўлга кирган дарвешлар.

Асолари илгида, ҳиммат қури дилида,
Изим ёди тилида, оллоҳ деган дарвешлар.

Хирқалари эгнида, кўнглида юз минг аён,
Билингиз ики жаҳон кўзга илмас дарвешлар.

Дарвеш Ҳақнинг манзури, зикри турур гулзори.
Ҳақни ёди асрори, хўб одоблиғ дарвешлар.

Ёзуғим кўп йўлотмас, асҳоб дорусин тонмас,
Кўзда ёшин қуритмас ёши оққан дарвешлар.

Ит нафсини ўлдурур, қизил юзин сўлдирур,
Ҳожа Аҳмад қул эрур, сотиб есуи дарвешлар.

LXVII

Эй дўстларим, ўлсам мен билмамки ҳолим не бўлур,
Гўрга кирибон ётсам мен, билмамки ҳолим не бўлур.

Элтиб лаҳадга қўйсалар, орқага боқмай ёнсалар,
Сўриг саволин сўрсалар, билмамки ҳолим не бўлур.

Кирса қариш отлиғ йилон, чулганса танга шул замон,
Қолмас бутун бир устахон, билмамки ҳолим не бўлур.

Жумла йиғилиб мўру мор, атрофимда нишлар урар,
Мушкул ўлур пас кору бор, билмамки ҳолим не бўлур.

Ҳеч келмади мендин савоб, анда не бургумдир жавоб,
Гар қилсалар юз минг азоб, билмамки ҳолим не бўлур.

Бўлса қиёматни куни, ҳозир бўлур барчалари,
Қилган амалларинг қани, билмамки ҳолим не бўлур.

Эй Қул Аҳмад, сен бу кун, қилғил ибодат туну кун,
Демагил умримдур узун, билмамки ҳолим не бўлур.

LXVIII

Неча йиллик меҳрибоним жон айтадур, дўстларим,
Бу вужудим шаҳрини фано қиладур дўстларим.

Бу қафасни тўтиси парвоз қиладур учкали,
Бир қоронгу шуъласиз ерга борадур, дўстларим.

Эй мени ёронларим, ҳиммат тутинг имонима,
Душманам имонима захмат берадур, дўстларим.

Ушбу жон бизлар билан бир неча йиллар бор эди,
Ҳақ таоло ҳукми билан азм этадур, дўстларим.

Бу мени аъзоларим жоним билан шодмон эди,
Жон чиқарга қўл-аъзом ҳам титрашадур, дўстларим

Амри Ҳаққа барча халқи оламнинг бўлди ризо,
Ул ҳақиқатли бандалар донм ризодур, дўстларим.

Қул Хожа Аҳмад тўтиси парвоз этадур учкали,
Найласи ул мискинким ҳукми Худодир, дўстларим

LXIX

Ғариблиқда ғариб бўлган ғариблар,
Ғариблар ҳолини билган ғариблар.

Сабаб бирла йироқ ерга борибон,
Қариндош қадрини билган ғариблар.

Сувсаганда сувга муҳтож бўлгон,
Тирикда зор ўлуб, ўлган ғариблар.

Киши билмас ғариблар ҳоли недур,
Ким ул беқадр, улар мискин ғариблар.

Кел эмди Аҳмадо, ўзингга боқғил,
Ғариб сан, сан, ғариб мискин, ғариблар.

LXX

Ҳақ таолло фазли бирлаи фармон қилди,
Эшитиб, уқуб ерга кирди қул Хожа Аҳмад.
Олтмиш учда суннатларини маҳкам тутиб,
Эшитиб, уқиб ерга кирди қул Хожа Аҳмад.

Ер устида ўлмас бурун тирик ўлдум,
Олтмиш учда суннат деди эшитиб билдим,
Ер остида жоним била қуллуқ қилдим,
Эшитиб, уқуб ерга кирди қул Хожа Аҳмад.

Эранлардан файзу футуҳ ололмадим,
Юз йигирма бешга кирдим билолмадим.
Ҳақ таолло тоатларини қилолмадим,
Эшитиб, уқуб ерга кирди қул Хожа Аҳмад.

Бўлғайманму Муҳаммадни хос уммати,
Умнат деса осийларни хуш давлати,
Болдин тотлиғ эрур менга бу меҳнати,
Эшитиб, уқуб ерга кирди қул Хожа Аҳмад.

Бизлар учун жонлар чекти ул Муҳаммад,
Умнат бўлсанг ғам емассан ёлгон умнат.
Кеча-кундуз ҳосилларини сайру ишрат,
Эшитиб, уқуб ерга кирди қул Хожа Аҳмад.

Элик ёнда нидо келди, ўлмак осон,
Шарти улдур сенда бўлса нури имон.
Тонгла борсанг дийдорига қилур меҳмон.
Эшитиб, уқуб ерга кирди қул Хожа Аҳмад.

Эй мўминлар, бу дунёни поёни йўқ,
Чин ўлдурсен ҳаргиз муни ёлғони йўқ,
Ким билмаса валлоҳ они имони йўқ,
Эшитиб, уқуб ерга кирди қул Хожа Аҳмад.

Аслим туфроқ, наслим туфроқ, барчадин хор,
Босиб ўтсанг мурда жисмим қилгуси ор,
Ким ор этса шайтон қовми, ҳавоси бор,
Эшитиб, уқуб ерга кирди қул Хожа Аҳмад.

Банда бўлсанг меҳнат тортгил, гофил одам,
Оқил эрсанг ғаниматдур сенга шул дам,
Амонатдур азиз жоннинг юрма беғам,
Эшитиб, уқуб ерга кирди қул Хожа Аҳмад.

Олтмиш учда суннат бўлди ерга кирмак,
Расул учун икки олам барбод бермак,
Ошиқларни суннатидур тирик ўлмак,
Эшитиб, уқуб ерга кирди қул Хожа Аҳмад...

LXXI

Оллоҳ деган қанду асал пайдо қилди,
Охиратда оллоҳ бирла савдо қилди,
Амал қилгон чип олимни доно қилди,
Жону дилда Ҳақ зикрини айтинг, дўстлар.

Эсиз олим, амал қилмай йўлда қолур,
Ўқуб уқмай дунё молин қўлга олур,
Манманликдин, эсиз, умрин зоеъ қилур,
Жону дилда Ҳақ зикрини айтинг, дўстлар.

Олим улдур намоз ўқуб тоат қилса,
Ҳақдин кўрқуб, охиратни гамин еса,
Қуръон ўқуб, Ҳақдин кўрқуб зор инграса,
Жону дилда Ҳақ зикрини айтинг, дўстлар.

Андоғ олим икки кўзи бирён бўлур,
Сахарлари эрта туруб нолон бўлур,
Ишқ йўлида куюб, ёниб бирён бўлур,
Жону дилда Ҳақ зикрини айтинг, дўстлар.

Қул Хожа Аҳмад, олай десаиғ Ҳақдин улуш,
Боязидеқ нафсиниғ била туи-қуи уруш,
Эй беҳабар, уммат эрсаиғ будур равиш,
Жону дилда Ҳақ зикрини айтинг, дўстлар.

LXXII

Тариқатда турдук адаб билмагунча,
Нафси бирла муҳориба қилмагунча,
Ишқ йўлига ўзни лойиқ этмагунча,
Ҳақиқатни сирларини билса бўлмас.

Ваҳдоният кемасини сиррин билмай,
Ишқ, асрор сўзларидин хабар олмай,
Тажрид, тафрид ишларини адо қилмай,
Ул тавҳидни мевасидин олса бўлмас...

Тариқатни шавқи, завқи куймак, ёнмак,
Ҳақдин қочқон ножинлардан қочиб, тонмак,
Юз мишг турлик жафо тегса бўюн сунмак,
Бўюн сунмай ишқ дўконин қурса бўлмас

Қул Хожа Аҳмад тажрид, тафрид умид қилгил,
Мустафони сўзларига амал қилгил,
Тавба дебон тушлар қўнуб зор инграгил,
Зор йиғламай дийдорини кўрса бўлмас.

LXXIII

Эй кўнгул, қилдинг гуноҳ, ҳаргиз пушаймон бўлмадинг,
Сўфимен деб лоф уриб, толиби жонин бўлмадинг.
Хайф умринг ўтти бир лаҳза гирён бўлмадинг,
Сўфинақш бўлдинг вале ҳаргиз мусулмон бўлмадинг

Сўфилик шундоғмидур доим ишинг гафлат билан,
Донаи тасбеҳ қўлингда тилларинг гийбат билан,
Саллаи чилпеч ўрарсен нафъи иззати била,
Сўфинақш бўлдинг вале ҳаргиз мусулмон бўлмадинг...

Сўфи бўлсанг соф бўлгил журми исён бўлмасин,
Тоату тақво қилиб кўнглинг наришон бўлмасун,
Жону дилда йингагил маҳшарда ёлгон бўлмасун,
Сўфинақш бўлдинг вале ҳаргиз мусулмон бўлмадинг

Сўфимен деб лоф урарсен сўз, афгонинг қани,
Ашк сурху рўйи зарду чанм хунборинг қани,
Муршиди комил, мукамал роҳ мардонинг қани,
Сўфинақш бўлдинг вале ҳаргиз мусулмон бўлмадинг.

Сўфиё, беғам юрарсен донаи тасбеҳ олиб,
Дунёга мағрур бўлуб, дин ишини орқа солиб,
Қўрққил эмди, қўрққил эмди, Худога ёлбориб,
Сўфинақш бўлдинг вале ҳаргиз мусулмон бўлмадинг..

Сўфиё, қилдинг муҳаббат даъвосини девона бўл,
Мољу мулку хонумондин кечгилу бегона бўл,
Ким Худо деб сўзласа, минг ўргулуб парвона бўл,
Сўфинақш бўлдинг вале ҳаргиз мусулмон бўлмадинг.

LXXIV

Бедор бўлғил, эй мўъмин, саҳар вақти ичинда,
Қўтқор ўзунгни ўтдин саҳар вақти ичинда.

Саҳарларда ул гуллар сано айтур булбуллар,
Ким айтурким биру бор саҳар вақти ичинда...

Саҳар лаззатини ошиқ қуллар билурлар,
Ҳақни ҳозир кўрарлар саҳар вақти ичинда.

Саҳар вақти хуш соат, ҳам жаннат эрур роҳат,
Тангрига қил ибодат саҳар вақти ичинда.

LXXV

Ўн саккиз миңг оламда ҳайрон бўлган ошиқлар,
Топмай маъшуқ чароғин сарсон бўлган ошиқлар.

Ҳар дам боши ўргулиб, кўзи халққа телмуриб,
Ху-ху тею жўркулуб¹ гирён бўлган ошиқлар.

Куйиб ёниб қул бўлган, ишқида булбул бўлган,
Кимни кўрса қул бўлган, мардон бўлган ошиқлар.

Йўл устида ҳақ бўлган, сийналари чок бўлган,
Зикрин айтиб пок бўлган, полон бўлган ошиқлар.

Ҳиммат қурин боғлаган, юрак-бағрин доғлаган,
Фарёд уриб йиғлаган, гирён бўлган ошиқлар.

Гоҳи юзи сорғариб, гоҳи йўлида гариб,
Тасбиҳлари ё ҳабиб, жавлон бўлган ошиқлар.

Аҳмад сен ҳам ошиқ бўл, сидқинг бирла содм¹ бўл,
Даргоҳига лойиқ бўл, жонон бўлган ошиқлар.

¹ Қоврилиб, куйиб.

LXXVI

Осийя жофий қулинг келди даргоҳингга,
Қўлум тутуб йўлга солгил, анталҳодий¹.
Эрклик кофир йиглаб келдим даргоҳингга,
Қўлум тутуб йўлга солгил, анталҳодий.

Йўлсиз йўлга кирдим дўстлар, ҳолим хароб,
Халқдин сўрмам, ҳеч ким бермас менга жавоб.
Холиқим сен йўл кўрсатгил, олийжаноб,
Қўлум тутуб йўлга солгил, анталҳодий.

Хижолатда кўрқуб келдим гуноҳимдин,
Зоти улуғ парвардигор, плоҳимдин,
Нидо келди новмид қўймай даргоҳимдин,
Қўлум тутуб йўлга солгил, анталҳодий.

Бошдин-аёғ бўлди гуноҳ қайда борай,
Йўл адашган итдек бўлуб, кимдин сўрай,
Бу ҳол бирлаи дийдорингни қайдин кўрай,
Қўлум тутуб йўлга солгил, анталҳодий.

Гуноҳ дарди бемор қилди, тобимсен,
Маҳбубимсен, дармонимсен, ҳабибимсен,
Йўлда қолдим, ҳолим сўрар рафиқимсен,
Қўлум тутуб йўлга солгил, анталҳодий.

¹ Анталҳодий — сен йўлга бошловчи, ҳидоят қилгувчи, ҳудодага мурожаат.

Ҳеч киши йўқ ерда, кўкдасен, сен қодир,
Шақим йўқдур, бу сўзларда ўзинг позир,
Ҳам яққасен, яғонасен, бешак ҳозир,
Қўлум тутуб йўлга солғил, анталҳодий.

Мен йўлингда бош бермадим, қодир Худо,
Бош на бўлғай, гариб жоним юзминг фидо,
Дард ҳам ўзинг, дармон ўзинг, лутфинг даво,
Қўлум тутуб йўлга солғил анталҳодий.

Жону имон гизосидур сенинг завқинг,
Жоним бериб сойил олай сени ишқинг,
Рўзи маҳшар шафиъ бўлғай сени шавқинг,
Қўлум тутуб йўлга солғил, анталҳодий.

Анталҳодий, анталҳақни зикрин айтсам,
Ҳодий бўлсанг эди, йўлдин ростқа қайтсам,
Ху зикрини тилга олиб наъра тортсам,
Қўлум тутуб йўлга солғил, анталҳодий...

Саҳар вақтда йиғлаб тўксам қонлар кўздин,
Қўнғум очиб огоҳ бўлай яхши сўздин,
Зоти улуг раҳмон эгам, ҳам жабборим,
Қўлум тутуб йўлга солғил, анталҳодий.

Эй дод эгам, ҳеч етмади сенга додим,
Еру кўкни полон қилди бул фарёдим,
Рўзи маҳшар қичқиргайму, кел озодим,
Қўлум тутуб йўлга солғил, анталҳодий

Банда бўлсанг зикринг айғил, қўлунг олсун,
Йўлдин озсанг, раҳбар бўлуб йўлга солсун,
Саҳарларда зори қилғил раҳми келсун,
Қўлум тутуб йўлга солғил, анталҳодий

Анталҳодий, анталҳодий зикри олло,
Ҳақ зикрини айғил тинмай бўлғунг огоҳ,
Раҳим мавлом назар қилса ўлур ногоҳ,
Қўлум тутуб йўлга солғил, анталҳодий

Анталҳодий, анталҳодий зикри улуг,
Ҳақ зикрини зирд айлаган кўнгли синуг
Вирд айламай шайхмен деса жойи томуг
Қўлум тутуб йўлга солғил, анталҳодий.

Қул Хожа Аҳмад нафедин улуг бало бўлмас,
Йўл устнида туфроқ бўлсанг кофир ўлмас,
Еру кўкдин туъмо берсам ҳаргиз туймас,
Қўлум тутуб йўлга солғил, анталҳодий.

ИЗОҲЛАР

Азозил — Шайтоннинг номи.

«Ал каззобу ло уммати» — Ҳадис. Мазмуни: «Елгончи умматим эмас».

«Аласту бираббикум» — «Мен сизнинг Раббингиз эмасманму?» «Қуръон»нинг Маккада назил бўлган «ал-Аъроф» сурасидаги 172-ойининг бир қисмидир.

«Анал — Ҳақ!» — «Мен — Худоман!» Мансур Халлож сўзи. У шу гани учун дорга осилган.

Бараҳна — яланғоч.

Биҳамдиллоҳ — Худога ҳамдлар бўленким.

Биру борим — Оллоҳнинг бирлиги «ваҳданият» ва борлик — «мавжудият» сифатларини ифодаловчи ибора.

Валлоҳ-биллоҳ — Худо ҳаққи.

«Ва анҳорун мин асалин мусаффо» — «Қуръон» ояти. «Ариқдурким асал тўлиб оқади». Жаннатдаги ариқлардан бирига ишора.

Дафтари соний — иккинчи дафтар. Ҳикматларда бир неча маротаба бу ибора такрорланади. «Девони ҳикмат»даги тўртликлардан бирида «То тирик сен ишқ дафтари адо бўлмас», деган сатр бор. Бу мисрадан маълум бўладики, «ишқ дафтари» ёки «дафтари соний» деганда Аҳмад Яссавий ишқи илоҳий талқинидаги асарлар мажмуасини назарда тутгандир.

Иллийюн — жаннат.

Ишшоаллоҳ — Худо хоҳласа агар.

Иниофатаҳно — «Қуръон»даги «фатҳ» сурасининг бошланishi.

Куллу явмин батар — Кун кундан ёмон.

Лаббайк — қабул қиламан; хизматиңгизга ҳозирман.

Ло илоҳа пллаллоҳ — Худодан ўзга худо йўқ!

«Ман раббук» — «Худойнинг кимдур?» Исломиий эътиқодга кўра ўлган кишига жаноза ўқилиб, дафи этилгандан сўнг фаришталар — Мункар ва Накар марҳумдан сўрайдиган илк сўроғлардан бири.

Моуманлик — дилини моддий дунё ташвишлари ва бойлик-

ларидан поклолмаслик, имон бўшлиги ва гумроҳлик туфайли кибру ҳавога қул бўлмоқ.

Мекойил ва Исрофил — Оллоҳга яқин бўлган фаришталардан иккитасининг номи.

«Муту қабла ан тамут» — Ҳадис. Мазмуни: «Улмасдан бурун ўлинглар!» Фанолик фалсафасига алоқадор гап.

Мул — май, шароб.

Малакул мавт — жон олувчи фаришта, яъни Азроил алайҳиссалом.

Раҳмат дарё — раҳмат дарёси.

Субҳоналлоҳ — I. Худога мадҳу сапо бўлсун. 2. Таажжуб изҳори — Ажабол

Тазвир — фириб, ҳийла, найранг,

Татаввуло — итоат ила, бўюн эгиб.

Тўрт юз қирқ тўрт сўнгак — Бугунги анатомия илми одамда 206 та суяк борлигини қабул этган. Балким қадимий анатомияда бу рақам «тўрт юз қирқ тўрт» деб белгиланган бўлиши мумкин.

Уқбо — асли «уқабо» бўлиб, баланд, тепа, машаққатли юксаклик маъноларини билдиради.

Уч юз олтмиш томир — инсон вужудидаги жамики томирлар мазмунида.

Қовла — аралаштирмоқ, қориштирмоқ.

Қолу бало — Айтдилар (жавоб бердилар). «Қуръон»даги 172-оятнинг давоми. «Мен сизнинг Раббингиз эмасманму?» саволига Рухлар «Сенсан бизнинг Оллоҳимиз» деб жавоб қилган эмишлар.

Қулҳуваллоҳ — «Иҳлос» сурасининг бошланиши.

Ҳузикри — Оллоҳ зикри.

Ақл — сўфийларнинг нуқтаи назари бўйича илоҳий бир нурдир. Сўфийлар икки турли Ақл борлигини эътироф этганлар. 1. Ақли кулл — илоҳий, қудратли, мутлақ ақл бўлиб, тангрининг фаол тажаллисидан иборат. Илк маротаба Тангридан дунёга келган бу ақл «Ақли аввал» ёки «Рухи аъзам» деб аталган. Шунингдек, ҳақиқати мухаммадияни ҳам сўфийлар Ақли кулл деганлар. Ақли кулдан — нафси кулл майдонга келганки, у лавҳи маҳфуз деб номланган.

Ақли жуз — инсоннинг ҳаёти, яшаш одоби, фаолиятига тегишли. Ақли жуз иккига ажратилган: 1. Ақли маод — илҳом ва ирфон билан тарбияланган инсонни охиратдан огоҳ қиладиган ақл. 2. Ақли маош — мавжуд дунёни, ҳаётни тушунишга хизмат этадиган ақл. Ақли маод имон соҳибларига, Ақли маош эса барча кишилар учун хос деб ҳисобланган.

О л а м — дунё, жаҳон, коинот. Қадимий тушунчаларга кўра, мавжудлиги эътироф этиладиган оламлар қуйидагилар: олами асгар — энг кичик олам, инсон: олами барзах — борлиқ дунё билан охира т орасидаги олам, ҳаёти кабир: олами жабарут — улуглик ва қудрат олами: олами акбар — энг буюк олам, коинот; олами амр — Оллоҳнинг амри ила ҳар нарсанинг мавжудлигини таъминлайдиган олам; олами арвоҳ — руҳлар олами; олами асбоб — сабаблар олами, бу дунё: олами ғайб-ғайб олами, гўзаллик олами; олами кавни фасод — бузуқлик олами; олами лаҳуд — улухият олами; олами маъно — маънолар ола ми; олами малакут — малаклар олами; олами насут — махлуқлар олами: олами шаҳуд — кўринадиган олам, бу дунё; олами зуҳур — ашёнинг зуҳурланиш олами.

О л л о ҳ — Худо, Тағри. Тасаввуфда Худонинг барча исми, зоти ва сифотларини ифодалайдиган ном. Оллоҳ исми Аъзамдур, айни пайтда у тавҳидга ҳам асосдир.

О р и ф — ирфон соҳиби. Том маънодаги ҳақшунос. Сўфийларнинг тушунчасида илм — ақлга, ирфон — туйғуларга асосланади. Ориф бўлмоқ учун китобий билимлардан беҳад юксалмоқ керак. Ориф Оллоҳ томонидан бахш этилган «Ладунн» ишорати билан унинг мавжудлигини идрок этади ва мавҳум борлигдан кечиб тағри борлиги билан умр ўтказади.

Юнус Эмро орифни бундай таърифлайди:

Ориф анга деярлар, ул кон бўлур,
Маърифат оламинда бир уммон бўлур...

Ҳақ деяжак нафаси Ҳақдин келур,
Сўйлаяжак кўзлари Қуръон бўлур.

Маърифати бутунлай Оллоҳга боғланган орифга вали ёки орифи биллоҳ ҳам дейилган.

А р ш — айвон, осмон, тахт. Қадимий тасаввурларга биноан арш тўққизинчи кўкдадир. Арш бутун оламларни бағрига олган мунаввар бир борлиқ — қулли макон. Арш сўфийлар тасавурида борлиқ ва вужуддир. Аршга «нафси кулл» номини берганлар ҳам бўлган экан. Арш коинотнинг муаззам руҳи бўлиб, моддий оламнинг илк босқичи саналган. Арш — тажалли манбаи, яъни илоҳий қудрат асоси. Шунинг учун у илоҳий тахт деб қабул қилинган. «Арши муалло», «арши раҳмон», «арши илоҳи», «арши Яздон», «фалаки аъзам» — булар аршга қўйилган номлар.

А з о б — қадар, азият. Ясавий ҳикматларида бу дунёдаги гуноҳкорликлари учун ширк ва куфр аҳлига охира тда бериладиган жазао маъносида тадбиқ этилган.

Б о т и н к ў з и н о ч м о қ — сийрат кўзини очмоқ, қалб кўзи ила ҳақиқатни кўрмоқ.

Бало — гам, қайсу, қадар, мусибат, офат. Сўфийларда «Бало авлиёнинг либосидур», деган ақида бўлиб, улар «бало» инсонни Худога яқинлаштиради, деган маънода бўлганлар. Шу боис тасаввуф шариъатида балога сабр этмоқ даъвати кенг ўрин эгаллагандир.

Жамол — тасаввуфда Ҳақнинг лутфу эҳсон ила тажаллисидир.

Чарёр — Муҳаммад пайгамбардан кейинги тўрт халифа: Абу Бакир, Ҳазрати Умар, Ҳазрати Усмон ва Ҳазрати Алидур.

Чилтап — қирқ тап. Ривоят қилинишича, Муҳаммад пайгамбар бир кун асҳоби суффа хонақосига бориб эшик қоқибди. Ичкаридан «Кимсан?» деган овоз эшитилибди. «Пайгамбарим буюрмишки, сизларни зиёрат қилсам», дебди Муҳаммад алайҳиссалом. «Бор, пайгамбарингнинг гапини умматига етказ, бизнинг пайгамбарга муҳтожлигимиз йўқ», дейишибди сўфийлар. Пайгамбар орқага юриб қирқ қадам босган экан, таңридан хонақоҳга қайтишга амр бўлибди. Бу гал ҳам «Кимсан?» деган савол такрорланибди. «Расулим буюрмиш...», — дебди пайгамбар. «Бу жойга расул сизмайди», деган элтироа бўлибди. Муҳаммад наъига қаятган заҳоти Оллоҳнинг ўша амри таърифланибди. «Кимсан?» «Саййидул қавм, ходимул фуқаромен», — дебди пайгамбар. Ана шу галдан сўнг эшик очилибди. Ҳазрати Муҳаммад ичкарига кириб қарасаки, аҳли суффа ўттиз тўққиз кишидан иборат эмиш. Пайгамбарнинг «Сизлар кимсизлар?» сўроғига улар «Қирқларингиз, дилу жони бир кишилармиз», дейишибди. «Бу сўзнинг исботи керак» — дебди пайгамбар. Ушанда Ҳазрати Али ҳам уларнинг орасида экану лекин ўзини танитмабди. Қирқлар «Биримиздан қон оқса, барчамиздан ҳам қон оқад», — дебдилар. Шунда Ҳазрати Али тизда қўлини тилганда бирданга ўттиз саккиз кишининг қўлини товоғидан қон оқа бошлабди. Пайгамбар албатта бу ҳодисотнинг сирини билан қизиқибди. «Битгамиз ташқарида, — дейишибди улар, — бизларга озиқ-овқат топиб келишга чиққан. Бу қон тунинг қўлидан томчилаётган эди...» Ҳазрати Али қўлининг кесилган жойини боғлапниши биланок, бошқалардан томаётган қон ҳам бир зумда тўхтабди... Пайгамбар шу қирқ биродар билан рақсу самоъ қилганлиги тўғрисида ҳам нақллар битилган.

Дарвеш — моддий борлигдан, нафси шум орзуларидан қўл силтаб, дунё неъматларини тарк қилиб Ҳақиқат йўлига кирган киши. Дарвеш — умрини ишқ ва риёзатга бағишлаган тариқат йўлчиси, чин ошиқ.

Дин — Оллоҳ амрларининг мажмуаси. Ҳақ билан имони комил инсонлар ўртасидаги муносабатлар белгиланган илоҳий инзом. Тасаввуфда диннинг туб моҳияти — Ишқ.

Адаб — гузал хулқ, нафси зоҳир ва нафси ботинини тарбия қилмоқ. Сўфийларнинг англашларига биноан адаб тўртга бўлинади: 1. Шариат адаби. Бу — пайгамбар шариати ва суннатига амал этмоқ. 2. Тариқат адаби. Бу — бир тариқатга боғланиб, одоб ва арқонини ўр-

ганиб, шу бўйича ҳаракат қилмоқ. 3. Маърифат одоби. Бу — нафси амморани мағлуб қилиб, илми илоҳийни ўзлаштириш. 4. Ҳақиқат одоби. Бу — Оллоҳдан бошқасидан юз буриб, ваҳдат майида қонмоқ.

Аҳл — бегона бўлмаган, дўст. Ўтмишда писонлар уч тоифага бўлинган. 1. Аҳли дунё — молу мулки ва наъमतларига берилиб, охиратни тушунмайдиганлар. 2. Аҳли уқбо — охиратни англаб, умрини тоат-ибодат билан ўтказиб, гуноҳ ишлардан тийилганлар. 3. Аҳли илоҳ — кўнгли Оллоҳ ишқи билан тўлган ва батамом Ҳақ йўлига кирганлар. 4. Жаҳаннамга тушинга маҳкум кимсалар аса «аҳли нор» дейилган.

Фақр — тариқатнинг тўртинчи мақоми. Фақир — шу мақомга мансуб киши. Иброҳим Бухорий Қалободий фикрига таъриф бериб, «фақр — молнинг бўлмаслик, бўлса ҳам сенга мансуб бўлмаслик, ҳақиқат маърифатига пиёзманд кишидир» деган экан. Шунингдек, фақирнинг Оллоҳдан бошқага муҳтожлиги бўлмайди ва таваккал эътиқоди билан яшайди.

Ғариб — кимсасиз, гурбатдаги киши, юртидан ажралган мусофир. Сўфийликда ғариблик — гурбатда, яъни дунёю дунда яшашдир. Ғарибга асил юрт — Оллоҳ дартоғи.

Ғавҳар — жавҳар, ишқу. Тасаввуфда жавҳар Тангридир. Ғавҳар — илоҳий маърифат тушунчасини ҳам ифодалайди.

Ҳабиб — суюкли. Оллоҳнинг суюкли қули бўлганлиги учун Муҳаммад пайгамбар «ҳабибул илоҳ» дир.

Ҳақиқат — тасаввуфда диннинг ички моҳияти, шариат аса ташқи юзидир. Ҳақиқатга етган солиқ Оллоҳдан ўзга борлиқ бўлмаслиги, азалий ва абадий борлиқнинг садоси Оллоҳ эканлиги, ундан бошқа ҳамма нарса фоний бўлишини тeraan билади. Ҳақиқат аҳли баъшарий сифатлардан илоҳий сифатларга юксаяган кишилардир. Улар учун шариат — сўз, тариқат — йўл, маърифат — ишқ бўлса, ҳақиқат — ҳолдир.

Ҳол — кайфият, кўриниш, қувват. Тасаввуфда чин ошиқ қалбини ишғол қилган фараҳ, секинч, кадар, ҳаяжон, завқ туйғуларини акс эттиради. Ҳол — ошиққа маъшуқи азалининг бетимсоя лутфи. Ҳол соҳиблари ишқ туғёнида ҳолдан ҳолга қараб юксалишади. Ҳол илми ибодат усуллари ҳамда қоидаларини ўргатади.

Ҳолис — соф, гуноҳдан фориғ, риёсиз. Оллоҳдан бошқа бировга дилдан жой бермаслик мазмунида қўлланилган.

Хилват — ёлғизлик, танҳо бўлмоқ, маълум фурсат одамлардан узоқлашини. Тасаввуфда дунёдан этак силкиб, моддий муносабат ва алоқадорликдан кечиш — маъшуқи азал хаёли билан захмат тортиш. Хилватга чекинган дарवेश қирқ кун мобайнида оз овқатланиб, оз ухлаб давомли ибодат орқали чилла тутини керак бўлган. Бу — нафси енгиб, кўнглини поклаш «тажриба»сидир.

Ҳом — Ҳақ ва ҳақиқатни ҳали мукамал идрок қила олмаслик. Ишқу камолотдаги ноқислик.

Хос — тасаввуф аҳли одамларини уч гуруҳга бўлишган: 1. Авом: булар жоҳил ва подон кишилар бўлиб, манманлик, шухратпарастлик, молпарастликка қул кимсалар, ваҳдату вужуд сирларидан тамоман беҳабарликларини учун ҳам авомдирлар. 2. Хавос: булар ўзликларидан кечиб ҳақиқат йўлини тутган хос зотлар. 3. Аҳосули хавос: булар ҳақиқат эранлари, яъни дийдор толибларидур.

Ҳайрон — тасаввуфда ошиқнинг фанофиллоҳга етишиши учун кечиб ўтмоғи лозим бўлган босқичларидан бири, ҳайрат мақомидир. Ҳайрат мақоми — ҳайронлик водийси ҳисобланади.

Хирқа — шайх ва дарवेशлар киядиган махсус кийим, жанда. Тариқат қоидаларига кўра, хирқа солиқка муршид томонидан кийдирилган. Хирқа киювчи билан кийдирувчи орасидаги маънавий боғлиқлик тариқатларида «хирқа силсиласи» деб аталган. Бирор шайхнинг муридига хирқа кийдириши, муршиднинг ўз ҳоли ва камолини эҳсон этиш маъносида англашилган. Дунё неъматларидан кечиб, нафс «боғлари»дан олислашган дарवेशлар устидаги хирқаларга «хирқаи тажрид» дейилган. Фақат бир шайхга боғланган муридлик ифодаси ўлароқ, кийилган хирқанинг номи — «хирқаи продат» дир. Муҳаммад алайҳиссалом кийган хирқаларга «хирқаи шариф», «хирқаи саодат» дейилган.

Ҳиммат — тасаввуфда қалбнинг бутун қувват ва гайрат билан Оллоҳга йўналмоғи.

Ишқ — тасаввуфда ҳусни мутлаққа бўлган шиддатли севги. Ваҳдати вужуднинг бошланғичи ва охири бўлмаганидек, Ҳақ тажаллисининг ҳам иботидо ва интиҳоси йўқдир. Унинг зоти ҳар жойдан зоҳир эрур. Ва маъҳарлари зоти билан ўхшаш. Ҳақнинг илк зуҳурига «ҳақиқати муҳаммадия» дейилган. Ишқ илоҳдан ато этилган раҳмоний бир улфат. Улфатдошлик туйғуси эса ҳар бир руҳ соҳибига хос.

Ишқ икки хилдир — ҳақиқий ва мажозий. Ҳақиқий ишқ — ҳусни мутлаққа, мажозий ишқ — одам ва олам гўзаллигига ошиқлик.

Ибодат — Оллоҳга топинмоқ, қуллуқ қилмоқ ва унинг амрларини адо этмоқдир. Ўтмишда ибодат аҳли — жаннат учун, жаҳаннам азобларидан қўрқув туфайли, Ҳақнинг ризоси учун ибодат қилувчилар тоифасига ажратилган.

Икки нур — Муҳаммад пайгамбарнинг икки қизига ишорат.

Калом — лавҳи маҳфузга ёзилган илоҳий калом. Тасаввуфда лавҳ Тангрининг тимсоли, калом эса продасидир. Баъзилар каломни «ақли кулл» ва «ақли аввал» деб ҳам аташган.

Каромат — сўфийликда каромат икки хилдир: 1. Каромати қовҳийҳавода парвоз этмоқ ва шу тарзда моддий оламдан юксалмоқ. 2. Каромати илмий, — ладунний улум, яъни Худо томонидан ато этилган илоҳий илмлар билан кўрсатиладиган кароматлар.

Кўнгил — тасаввуфда Ҳақ нури жамолини кўрсатадиган кўзгу. Айрим сўфийлар кўнгилни Каъбадан ҳам устун қўйганлар.

Мехмон — қўниб ўтувчи, мусофир маъносида. Диний-тасаввуфий ишончларда бу дунё бир мусофирхонадурки, ҳамма мехмон, яъни мусофирдир.

Меърож — зинопоя, юқорига кўтарилиш. Муҳаммад пайгамбарнинг оллоҳ хузурига юксалиши. Эмишки, фаришта Жаброил Муҳаммад алайҳиссаломнинг олдига жаннат оти — Буроқни етаклаб келибди. У қанотли оқ тулпорга миниб Қуддусга бориб ўша жойдан кўкка кўтарилибди. Сидратул мунтаҳога етгач, «Мундин нарига ўтсам, мен ёнурмен», — дебди Жаброил. Пайгамбар эса уни ортда қолдириб «Рафраф» билан яна бир муддат илгарилабди. Хуллас, Муҳаммадга таңгрининг тахти кўришибди. У самовотдан етминч минг парда билан тўсилганмиш..

Сўфийлар тушунчасида Меърож руҳоний бир ҳолдир.

Моуман — бу оламга дохил ташвишлар, маълик даъволарига таслим бўлмоқ. Маълумки, сўфийлар Таңгрини ҳақиқий ва мутлақ борлиқ деб билишган. Таңгри эса тоқдир. Шунинг учун ҳам унга «вахдати вужуд» номи берилган. Яъни у — борлиғнинг бирлигидир. Зотан, борлиқ «касрат» (кўнлик, кўнчилик)дан эмас, «вахдат»дан иборатдир. Коншотдаги хилма-хиллик ва тафонулар-чи? Улар зоҳирий ва ўткинчи фарқланишлардир. Бақолик йўқ уларда. Шу боис борлиқ — оламни Таңгри сифотларининг тажаллисидан иборат деб билиш лозим. Таңгри — Вужуд, мавжудот — унинг орази, холос. Шу маънода «ман», «сан» ақидаси билан яшаш «вахдат»ни инкор этишдан бошқа нарса эмас. Таңгридан узоқлашиш — бу, инсоннинг иккига ажралишидирки, ундан моуманлик ривож топади ва маънавий-рухий бутунликка эришилмайди.

Нафс — ўзлик, рух, зот. Сўфийлар инсонни тўғри ва эзгу йўллардан оздирувчи, барча тубанликларга «доя»лик қилувчи майлларни нафсга нисбат берадилар. Уларча нафс — зотим, шум, гушна, чиркин, калтабин. Тасаввуф аҳли етти нафс борлигини эътироф этадилар:

1. Нафси аммора: инсонни ёмонлик, рибзорлик, бетамизликларга завқлантирувчи нафс.
2. Нафси лаввома: бад ишлардан нушаймон қилувчи, тергач, нарҳезкорликка қодир нафс.
3. Нафси мулҳама: илоҳий йўл-йўриқлар ва жозобага илҳомлантирадиган нафс.
4. Нафси мутмаина: имон хотиржамлигини таъминлайдиган, хатоликлардан асрай оладиган нафс.
5. Нафси розия: Оллоҳдан рози нафс.
6. Нафси марзия: Оллоҳ ризосини қозонган ва унга мақбул бўла олган нафс.
7. Нафси софийя: қусур ва иллатлардан батамом покланган соф нафс.

Сўфийлар назарида нафс инсонни дунёга боғлайдиган бир «запжир». У одамни Ҳақиқатдан йироқлаштиради. Шу боис нафсга ҳоким бўлмоқ керак. Уни янчмоқ учун ранжу меҳнат камлик қилади, жиҳод лозим. Бу жангда эса Оллоҳнинг лутф ва ёрдамига таянмоқ шартдир.

Васл — тасаввуфда маънуқи азал билан қовушмоқ, ўзликдан кечиб Ҳаққа ёр бўлмоқ, ваҳдат завқи. Васл масаласида сўфийлар бир

хил ақидада эмаслар. Улардан айримлари Оллоҳ ҳар ерда ҳозир ва нозир бўлишини кўзда тутиб васлга юқоридаги мазмунни бермайдилар. Баъзилари эса илоҳий сирлардан воқиф бўлгач, ўртадаги парда кўтарилиб инсон Ҳақ васлига эришади деб ишонч биъдирадилар.

Зикр — сўзлаш, тилга олиш, хотирлаш. Зикр тил, дил ва бадав ила бўлиши жиҳатидан уч турлидир. Зикри жаҳри — баланд овоз билан ижро қилинадиган очиқ, ошкора зикр. Зикри хуфийя — пинҳоний бўладиган зикр.

Мурид — иршод этувчи, тўғри йўл кўрсатувчи. Ҳаққа йўналтирувчи киши: тариқат пири, шайх.

Мурид — тариқат одобига кўра, маълум бир шайхга боғланиб, ақлу иродасини Худонинг мутлақ иродасига бўйсундирган ва сулуқ мартабасини эгаллаган киши. Муридлик, муҳибликдан сўнг эгалладиган бир даражадир.

Номус — адаб, ҳаё, иффат: махрами хос. Ваҳий сирларидан воқиф ва махрам бўлганлиги учун Жаброн «Номусул акбар» деб ҳам аталган экан.

Сўфий — кўпчилик тадқиқотчилар бу сўзни арабча «сув»дан келиб чиққан бўлиб, юнг мато — хирқа деган қарорга қолишган. Бошқа бир нуқтаи назарларга кўра, сўфий юнон тилидаги «сафос» — донишманд сўзидан олингандир. Бу сўзни соф — поклик, яъни ахлоқий тозаланиш ва руҳий камолот мазмунида тушунтирган олимлар ҳам бор.

«Ғиёс-ул гулот»да ўқиймиз: «Сўфий — хирқапуш, зероки, юнгни суф дейилади: фуқаронинг истилоҳида, ўз дилига нигоҳ қаратган, хаёлини ҳақдан бошқа нарсадан фориғ этган киши сўфий деб аталади».

Абулҳасан Али Ҳижвирийнинг шарҳлашча, хирқапушлар — азалий софликка восил бўлганлар: асҳоби — суффа, яъни тиловат ва таваллочилар гуруҳини ҳам сўфийлар дейилган. «Ишн фақат Худо билан бўлган, вужуди мутлақнинг мавжудлигинигина тан олувчилар сўфийлар деб аталади», — деб ёзади Жунайд Бағдодий.

Сўфий сўзи, умуман, этимологик мазмундан маҳрум бўлиб, ундаги ҳарфлар психофизиологик таассурот уйғотади, деган фикр ҳам мавжуд. Бунга қарши тушунчага кўра, суф сўзининг ҳар бир ҳарфи аниқ маънони билдиради: «с» — самат, сафо, савм (парҳезкор); «в» — вдоҳ, вафо, вард; «ф» — фақр, фикр ва фано.

«Анал-Ҳақни маъноси...» — Аҳмад Яссавий бир ўринда «Билмадилар муллолар Анал-Ҳақни маъносин, Қол аҳлига ҳол илми Ҳақ кўрмади муносиб», дейди. Дарҳақиқат, бу «илм»нинг сирини нимада? Бу тўғрида Жалолиддин Румий бундай деган: «Агар девордан сўз эшитсанг, билгилки, девордан эмас, унинг ортида кимдир деворни эшик дегандир. Авлиёлар эса ўлимдан олдин ҳам эшик, ҳам девор ҳукмини тинглайдилар. Уларда ўзликдаёқ ном-нишон қолмайди. Улар гўёки Ҳақ кўлидаги қалқондирлар. Қалқоннинг жунбуши қалқоннинг ўзидан эмас. Ва «Анал-Ҳақ»нинг маънисини мана будир: қалқон

айтади. «Ман орада йўқдурман, ҳаракат Ҳақнинг қўлидандир». Бу қалқонни Ҳақ англаг...».

«Анал-Ҳақ»лик борлиқни яратган ва оламдаги ҳамма парсида вуҳурланмиш вуҷуди мутлаққа бирикмиш ишончи бўлиб, инсоннинг илоҳийлашиш эҳтиёжини ифодалайди. Бу маслақдаги ошиқларнинг мазҳаби ҳар қандай диддан «ичкари, «куфр»лари «имондин ичкари»дир. Шунинг учун Юнус Эмро:

Ҳар миллатдан айридур бу бизим миллатимиз,
Ҳеч динда топилмади дину диёнатимиз,—

дея фахрланган ва яна бундай деган эди:

Минг йил тупроқда ётарсам, ҳеч қўймасман «Анал-Ҳақ»ни,
На замон керак бўларса, ишқ нафасин олиб келам,
Ишонмагон кел ёнима, дўст отини айтиб чақир,
Кафан тўним пора этиб, тупрогдан туриб келам.

Нодон муллолар эса мана шу ҳақиқатни англай олишмаган.

Дафтар қилсам — Яссавий бунда илоҳий ишқ мазмунини ифодалайдиган «дафтар», яъни шеърларнинг яратилишини эътиборда тутган. Биз юқорида «дафтари соний» иборасини шарҳлаган эдик. Табиий савол тугилади: «дафтар», «иккинчи дафтар» ўртасида тафовут йўқми? «Дафтари соний» Яссавийнинг аввал ҳам бир девон яратганлигига ишорат этмайдими? Маълумки, Яссавийга эрганиб ҳикмат айтган шоирларнинг сафи анчагина кенг бўлиб, асарлари шакл, маъно, ифода жиҳатидан Яссавий ҳикматларидан унчалик фарқ қилмаган. М. Ф. Қурилизода «дафтари соний» тилга олинган ҳикмат ўша шоирлардан бирортасиники бўлиб, «Девони ҳикмат»га киритилган деган тахминни илғари сурган. Унингча, Яссавий издонлари ўзларининг ҳикмат тўнламларини «иккинчи дафтар» деб ҳисоблашган. Камол Эраслоннинг «дафтари соний»га муносабати эса бошқача: исломий ақидаларга биноан инсон тақдирига тегишли яхшилик ва ёмонлик, қазо ва қадар «Лаҳву маҳфуз»га қайд қилинади. «Лаҳву маҳфуз»га — «Азал дафтари» номи берилган. Яна бир ишончга кўра, инсонларнинг эзгулик ва ёмонликлари, савоб ва амаллари икки малак тарафидан маънавий бир дафтарга ёзилиб борилармиш. Одамнинг ўнг елкасидаги малак савоб ишларини, чап томонидагиси гуноҳларини қаламга оларкан. Шу ёзувларга қараб инсон у дунёда ё мукофот ёки жазога ҳукм қилинармиш. Бу маънавий дафтар — «Дафтари аъмол» — «Амаллар дафтари» деб тилга олинаркан. Камол Эраслоннинг айтишича, Аҳмад Яссавий «Лаҳву маҳфуз» ва «Дафтари аъмол»га таяниб «дафтари соний» иборасини тилга олган. Чунончи: унинг «Девони ҳикмат»и ана ўша «битик»лардан бўлиши илоҳий «дафтар»дир.

Биз Камол Эраслоннинг мазкур фикрини қувватлаган ҳолда, олдинги бир қанча изоҳларда унинг шарҳидан фойдаланганлиги мизни ҳам эслатиб қўймоқчимиз.

МУНДАРИЖА

Аҳмад Яссавий.	5
Ҳикматлар.	41
Муножотнома.	197
Ҳикояти меърож.	208
Изоҳлар.	247

Литературно-художественное издание

АХМАД ЯССАВИ

КНИГА ИЗРЕЧЕНИЙ

Составитель Хаккулов Ибрагим

Художник Жеребцов В.

Ташкент, издательство литературы и искусства им. Гафура Гуллама

На узбекском языке

АДАБИЙ-БАДИИЙ НАШР

АХМАД ЯССАВИЙ

Ҳикматлар

Нашрга тайёрловчи *Иброҳим Ҳаққулов*

Мухаррир *А. Шаропов*

Расмлар муҳаррири *В. Немировский*

Техник муҳаррир *Р. Раҳмагуллина*

Мусахҳих *Ш. Собирова*

ИБ № 4324

Босмахонага берилди. 25.10.89. Босишга рухсат этилди. 29.12.90. **Формати** 84×108/32
Босмахона қозони № 2. Оддий янги гарнитураси. Юқори босма. **Шартли босма** л. 13,44.
Шартли кр. — **оттис** 13,44. **Нашрли** 6,31. **Тиражи** 300 000. **Заказ №** 180. **Нақси** 6с.
Шартнома 116-89.

Гафур Гулом номидаги Адабий Ҳаққуловларнинг нашриёти. 700129. Тошкент. **Навий** кўчаси 30.

Ўзбекистон ССЖ **Нашриёт**, «АҚ» Гафий ва китоб савдоси ишлари **Давлат** комитети,
Ингиул китоб фабрикаси. Янги шаҳри, Самарқанд кўчаси. 44. **702 801**.